

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΛΕΥΚΟΣΙΑ-ΚΥΠΡΟΣ

ΕΤΟΣ ΙΖ'

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ, 1952

ΑΡ. 210

ΠΙΝΑΚΕΣ ΤΟΥ VAN GOGH

Τ' ΑΝΘΙΣΜΕΝΟ ΔΕΝΤΡΟ

Με τὸ μεθύσι τῶν ἀχῶν, ἄστρα καὶ πρασινάδες
καὶ γαλανὸ κρασί,
προτοῦ πετάξης φυλλωσιά, τ' ἀνθοῦ τὶς ὁμορφάδες
πέταξες στὸ κλαδί.
Καὶ γέμισε ἡ ἀτμόσφαιρα μὲ νιότη δοξασμένη
καὶ δοξασμένη αὐγή.
Ὡραῖο νὰ δείχνεις μιὰ ὁμορφιά σὰ θρέφος γυμνωμένη,
νὰ σέβεσαι τὴ γῆ.
Ὁ στοχασμὸς θὰ ξεχαστῆ. Ξεφεύγει ἀπὸ τὴν πλάση
καὶ πάει στὸν οὐρανό.
Μὰ ποιά καρδιά τὴν ὁμορφιά μπορεῖ νὰ τὴν ξεχάσει,
στὸν θεῖο τῆς ἀνθισμῶ!

Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΨΑΘΙΝΟ ΚΑΠΕΛΛΟ

Ἡ παπαρούνα μίλησε καὶ ζάλισε τὴν πλάση
μ' ὠραῖο χρωματισμό.
Τὸ πράσινο καπέλλο σου σὰ νάχει ξελογιάσει
τὸν ἡλιοφωτισμό.
Κι' ἐσύ κοιτάξεις τοὺς σκληροὺς τυραννισμοὺς, πού πᾶνε
μὲ τὴ ζωὴ ἀγκαλιά.
Μὰ τὰ τραγούδια-αἰσθήματα στὰ στήθη σου πετᾶνε
μιὰ φούντα γιασεμιά.
Κάτω ἀπ' τὰ θράχια κάποτε τὸ λούλουδο θλασταίνει
θλέμμα μοναχικό,
καὶ πλημμυρίζει τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἀποτρελλαίνει
μ' ὠραῖο ξελογιασμό.
Κάλλιο, λοιπόν, ἡ σιωπηλὴ τοῦ προσώπου ἱστορία
μὲ τὴ σκληρὴ μορφή
καὶ μέσα νὰ θλασταίνουνε βασιλικά τοπία
καὶ γαλανοὶ καιροί.

Η ΚΙΤΡΙΝΗ ΚΑΡΕΚΛΑ

Καρέκλα κατακίτρινη, χρυσάνθεμο κομένο
χωριάτικης αὐλῆς,
δίχα στολίδι χωριστὸ στὰ πέταλα γραμμένο
τὸν ἀνθισμὸ σου ζῆς.
Ἔτσι καθὼς σὲ πέρασε στῆς τέχνης πιά τὴν πλάση
θύσινος στοχασμὸς
ἀπὸ τὴ γῆ χωρίστηκες κι' ἡ δάφνη σ' ἔχει πλάσει
στὸν οὐρανὸ μας φῶς.

Ο ΘΕΡΙΣΤΗΣ

Τὸν ὑπερένδοξο καρπὸ μαζεύει τὸ δρεπάνι
 μὲ κίνηση ἱερή,
 τὸ σῶμα σέβεται τὴ γῆ καὶ τ' ὄριμο κοτσάνι
 στὴν ὕστατη στιγμή.

Κι' ὅμως τὸ σῶμα εἶν' ἡ ζωὴ. Τὸ λέει ἡ ἀδρὴ καμπύλη
 τὴν ὥρα ποὺ μοχθεῖ
 κι' ἡ συλλογὴ ποὺ σπαρταρᾷ στὰ μάτια καὶ τὰ χεῖλη
 σὰν κόκκινη ἀστραπή.

Τώρα ποὺ τέλειωσε ὁ καρπὸς θ' ἀνθίσει νέα ἐλπίδα;
 Τοῦ χρόνου θὰ μεθᾷ
 ὁ πράσινος πλημμυρισμὸς μὲ στάχια μιὰ ἀλυσίδα
 τὴν ἀνοιχτὴ ματιά;

Καὶ τὸ δρεπάνι χαιρετᾷ τοῦ χωραφιοῦ τὸ δέρμα,
 ξαπλώνεται ὁ καρπός.
 Θαῦμα ἢ ἐλπίδα κι' ἔνδοξη σὰν ἥλιος μὲς τὸ γέμμα,
 θαῦμα κι' ὁ παιδεμὸς.

Ο ΔΡΟΜΟΣ ΜΕ ΤΟ ΚΥΠΑΡΙΣΣΙ

Τοῦ κάμπου ὁ δρόμος ξέχασε τῆς κίνησης τὸν ἦχο
 καὶ δὲ μιλοῦσε πιά.
 Εὐχὴ Θεοῦ νὰ θλάσῃσῃ; Κι' ἀκούω σὰν τὸν στίχο
 κορμὸ ν' ἀχοβολᾷ.

Τὸ κυπαρίσσι ψήλωσε σὰν ἀποστόλου χέρι
 στὰ τόξα τ' οὐρανοῦ,
 κι' ὁ οὐρανὸς τὸ δέχτηκε κι' ἀπέστειλε τ' ἀγέρι
 στοὺς κόρφους τοῦ κλαδιοῦ.

Ἕνα στολίδι διαλεχτὸ πῶς δείχνει τὰ τοπία
 διπλᾶ ζωγραφιστὰ
 καὶ μαρτυρᾷ μὲ σύνεση τῆς φύσης τὴ σοφία
 ποὺ ζῆ κλειστὴ σ' αὐτά!

Τὸ κυπαρίσσι ἀνάστησε τὸν δρόμο μὲς τῇ θεᾷ,
 τὸν ἔκανε Θεό,
 κι' ὅποιος περάσει γονατᾷ μ' αἰσθήματα γενναῖα
 καὶ μ' ἀκριβὸ παλμό.

ΗΛΙΟΤΡΟΠΙΑ

Τὴ χρυσαφένια σκέψη μου θὰ τὴ στολίσω θρύλους
 καὶ παραμύθια ἀνθούς
 καὶ θάρθω στὰ ἡλιοτρόπια μου, τοὺς κίτρινούς μου φίλους,
 μὲ τοὺς χρυσοὺς καιροὺς.

Θάρθω νὰ πῶ μιὰν ἀγκαλιὰ λέξεις ἀγαπημένες,
 ν' ἀνοίξω ἕνα φιλί,
 κι' ὅ,τι χαρὲς ἀπόκρυφα στὸ στήθος μου κλεισμένες
 νὰ ξαναβγοῦν στὴ γῆ.

Ἕνα χαρμόσυνο αἶσθημα, μιὰ δοξασμένη θεά
 μᾶς ξαναπροσκαλεῖ
 γι' ἀνθοκορφολογήματα καὶ γιὰ παιγνίδια νέα,
 γιὰ μιὰν ἀνθοκορφή.

Α Π Ο Ψ Ε Ι Σ

ΕΝΑΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΚΙΝΔΥΝΟΣ

“Ότι τὸ σοβαρὸ λογοτεχνικὸ ἔντυπο (βιβλίον καὶ περιοδικὸ) διανύει κρίση εἶναι σὲ ὄλους γνωστὸ. Κι’ ἂν αὐτὸ ἰσχύει γιὰ τὸν ἄλλο κόσμον, ἰσχύει πολὺ περισσότερο γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅπου, λόγῳ τοῦ μικροῦ πληθυσμοῦ, ἡ ἀναλογία ἐκείνων ποὺ διαβάζουσι (ποὺ διαβάζουσι φιλολογικὰ κείμενα, ἐννοῶ) εἶναι πάρα πολὺ μικρῆ. Ἄν ἐξαιρέσει κανένας ἐλάχιστους—τρεις, τέσσερεις—ἀναγνωρισμένους λογοτέχνες, ποὺ μποροῦνε ὀπωσδήποτε νὰ ἐξασφαλίσουσι ἕναν ἐκδόστη, ὅλοι οἱ ἄλλοι ἢ κρατᾶνε ἀνέκδοτα τὰ χειρογράφα τους στὰ συρτάρια τοῦ γραφείου τους, ἢ, ἂν ἔχουσι τὴν τόλμη νὰ τὰ ἐκδώσουσι, τὰ βλέπουσι νὰ κιτρινίσουσι ἀπούλητα στὶς βιτρίνες τῶν βιβλιοπωλείων ἢ νὰ σκονίζονται στίθαιμένα σὲ ἀπανατοῦς σωρῶσι στους πάγκους κάποιας ἀποθήκης. Καὶ στὴν περίπτωση αὐτῆ ἡ ζημία δὲν εἶναι μόνο ὕλικῃ. Εἶναι προπάντων ἠθικῆ. Γιατὶ εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ κόβουσι τὰ φτερά τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ποὺ, μὲ λαχτᾶρα στὴν καρδιά, προσφέρει τὴν ψυχὴ του, γιὰ νὰ ἀνσκαλύψει στὸ τέλος πῶς οἱ ἄλλοι δὲν δίνουνε οὔτε μιὰ δεκάρα γι’ αὐτήν.

Κι’ ὅμως—στό ἀναμεταξύ—ἡ κατανάλωση τοῦ τυπογραφικοῦ χάρτη γίνεται ὀλοένα μεγαλύτερη, σὲ σημεῖο, ποὺ σὲ μερικές χώρες νὰ παρατηρεῖται σοβαρὴ ἔλλειψη τοῦ εἶδους αὐτοῦ. Πῶς μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ αὐτὸ τὸ φαινόμενο;

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ κόσμος διαβάζει ὅτι τὸ ἔντυπο σήμερον κυκλοφορεῖ περισσότερο ἀπὸ ὅποιαδήποτε ἄλλην ἐποχῆ. Ἡ ἐφημερίδα ἔχει γίνει εἶδος πρώτης ἀνάγκης. Ὁ καθένας ἐνδιαφέρεται νὰ μάθει τὰ νέα: πολιτικά, κοινωνικά, οἰκονομικά. Τὸ ἐνδιαφέρον του βάλιστα δὲν ἐξαντλεῖται ὡς ἐδῶ. Πάρα πέρα ἀπὸ τὴ φυσικὴ περιέργεια τῶν νέων, προβάλλει τὴν ἀνάγκη τοῦ πάθους καὶ τῆς περιπέτειας—ποὺ δὲν τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ζησῇ στὴ δικὴ του ζωῆ. Καὶ τὴν ἀνάγκη αὐτῆ τοῦ πάθους καὶ τῆς περιπέτειας ζητᾶ νὰ ἱκανοποιήσῃ στὰ κάθε λογῆς ἀναγνώσματα, ποὺ τοῦ προσφέρουσι ἀμφιβόλου ποιότητος περιοδικὰ καὶ ἔντυπα. Μέσα στὰ ἀναγνώσματα αὐτὰ ὁ μέτριος ἀναγνώστης ζεῖ παθητικὰ τὴ ζωὴ τῶν ἡρώων των, μιὰ ζωὴ γεμάτη φτηνὴ αἰσθηματολογία, προκλητικὸ αἰσθησιασμὸ, ρηχὴ σκέψη καὶ σκανδαλώδη ἠθικῆ. Ὁ συγγραφέας των δὲν καταβάλλει καμμιά προσπάθεια νὰ χειραγωγῆσι τὸ ἀναγνωστικὸν τοῦ κοινό: καμμιά προσπάθεια νὰ τὸ ἀνυψώσῃ. Ἀπεναντίας κατεβαίνει αὐτὸς, ὅσο μπορεῖ πρὸ χαμηλά, στὸ ἐπίπεδο τῶν μαζῶν, κολακεύει τὶς ἀδυναμίες των, προκαλεῖ τὸν κόσμον τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν παθῶν των, ἀφυπνίζει τὰ σκοτεινὰ τῶν ἐνστικτικῶν καὶ προσφέρει τροφὴν στὴ νοσηρῆ φαντασία των. Καμμιά ἀνώτερη σκέψη δὲν προβάλλει μέσα ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τοῦ μύθου. Κανένα ἰδεῶδες, ἕξ ἀπὸ τὸν τυφλὸ ἔρωτισμὸ, τὴν παλληκαριὰ τῆς ζούγκλας καὶ τὴν πρόχειρη κι’ ἐπιτόλαιη διαγραφή τοῦ ἐγωϊστικοῦ συναισθήματος. Κι’ αὐτὴ ἀκόμα ἡ μορφολογία τῶν ἔργων αὐτῶν εἶναι ταπεινὴ καὶ χωρὶς σοβαρὸ αἰσθητικὸν χαρακτήρα. Ὅλα, γλῶσσα, μορφή, περιεχόμενον, δὲν ἀποβλέπουσι σὲ τίποτε ἄλλο παρὰ πῶς νὰ συναρπάσουσι περισσότερο, πῶς νὰ ἀποκοιμίσουσι τὴν σοβαρὴν σκέψιν καὶ νὰ ἀφυπνίσουσι τὸ ταπεινὸ ἐνστικτικόν. Κι’ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, ποὺ ἡ μεγάλη πλειονότης τῶν ἀναγνωστῶν τὰ προτιμᾷ καὶ τὰ διαβάζει: γιὰτὶ πρῶτα-πρῶτα δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ καταβάλῃ καμμιάν προσπάθειαν γιὰ νὰ τ’ ἀφομοιώσῃ, καὶ γιὰτὶ εὐκόλα ἱκανοποιῶν τὴν ἀνάγκη τοῦ πάθους καὶ τῆς περιπέτειας, ποὺ εἶναι φυσικὸ νὰ αἰσθάνεται.

Ποῦ ὀδηγεῖ τάχα αὐτὸς ὁ κατήφορος; Ἡ ἀπάντησι εἶναι τρομερῆ: Στὴν ἀπάμβλυσιν τοῦ αἰσθητικοῦ κριτηρίου ἢ τὴν ἐπίσχεσιν τῆς δημιουργικῆς σκέψης ἢ τὴν μετατόπισιν τῶν διαφερόντων τῆς ζωῆς ἀπὸ τῆς σφαίρας τῆς ἀρετῆς στὴν περιοχὴ τῶν ταπεινῶν αἰσθημάτων ἢ τὴν ὑποδαύλιση τῶν ἐνστικτικῶν ἢ τὴν ἐπιστροφὴν γενικὰ στὸν πρωτόγονον νόμον τῆς ζούγκλας.

Ὁ κίνδυνος εἶναι μεγάλος: κι’ ἀποβαίνει ἀκόμα μεγαλύτερος, γιὰτὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τῶν ἀναγνωσμάτων αὐτῶν εἶναι τόσο ἐπιτήδριοι, ὥστε νὰ συγκαλύπτουσι τὸ πραγματικὸν περιεχόμενον τῶν βιβλίων των πίσω ἀπὸ φιλολογικὰ τεχνάσματα καὶ καλλιτεχνικὰς ἐπιτηδεύσεις, ποὺ δύσκολα μπορεῖ νὰ διακρίνῃ ἕνα μάτι ἄπειρο.

Ἡ κακὴ αὐτὴ φιλολογία εἶναι σήμερον ὁ μεγαλύτερος ὑπονομευτῆς τῆς

πνευματικῆς ζωῆς τῶν νέων μας, κι' ἕνας μεγάλος ἐχθρὸς τῆς ἠθικῆς ἰσορροπίας τοῦ πολιτισμοῦ μας. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού, με τὴ χειραγώγηση τῶν ἀναγνωσμάτων αὐτῶν, θά ἐπιπλέψει στὴν ψυχὴ τοῦ νέου ἡ τάση πρὸς τὸ εὐκόλο, τὸ ἐνστικτώδες καὶ τὸ εὐχάριστο, ἀπὸ τὴ στιγμή πού τὴν πνευματικὴ προσπάθεια καὶ τὴν ἠθικὴν ἀγωνία θά ὑποκαταστήσῃ ἡ παθητικὴ ἀποδοχὴ καὶ ἡ ράθυμη ἐνατένιση τῆς ζωῆς, ὁ πολιτισμὸς μας θά βρίσκεται μπροστά σ' ἕνα μεγάλο κίνδυνο. Καὶ πρέπει τὸν κίνδυνο αὐτὸν νὰ τὸν ἀντιμετωπίσουν ὅλοι οἱ παράγοντες, πολιτεία, γονεῖς, ἐκπαιδευτικοί, με σθένος καὶ σύστημα, πρὶν εἶναι πολὺ ἄργα.

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ

Νά, πού με βρίσκεις καὶ πάλι
νά, πού καὶ πάλι μπορούμε
νὰ καθήσουμε σιωπηλοὶ
στὴν ἄκρη τοῦ μώλου.
Ἀμίλητοι θά μείνουμε
ὁ ἕνας ἀντικρὺ στὸν ἄλλο
ᾧρες πολλές, ὅπως τότε,
ᾧρες ἀτέλειωτες, καπνίζοντας
καὶ κοιτάζοντας τὰ φανάρια τῶν караβιῶν,
πού θάβουνται ἀργά-ἀργά,
πέρα μακρὰ μέσα στὴ νύχτα.

Φαντάσου! Χρόνια πού πέρασαν ἀπὸ τότε!
Λές καὶ αἰῶνες διαβῆκαν
βουβοί, σὰν τὰ λυπητερά φανάρια τῶν караβιῶν,
παίρνοντας μαζί τους τὴ ζωὴ μας.
Τὴ ζωὴ μας ὀλάκερη
σὲ ἀγύριστο ταξίδι!

Μὰ ὄχι, φίλε! Μὴ σκύβεις τόσο τὸ κεφάλι.
Τί κοιτάζεις ἔτσι παράξενα
τὸ τσιμέντο τοῦ μώλου;
Νά, πού εἴμαστε πάλι μαζί,
ἕστερα ἀπὸ τὴ ζωὴ μας πού ἔσθησε
μόνοι κάτω ἀπὸ τᾶστρα.
Τί ἄλλο θέλεις; Μίλησε μου τώρα.
Πέσμου γιὰ τοὺς τόπους πού εἶδες,
γιὰ τοὺς δρόμους πού περπάτησες,
γιὰ τίς ταβέρνες πού ξενύχτησες...
Μὴ σκύβεις ὅμως τὸ κεφάλι,
καί, τὸ σπουδαιότερο, πρόσεξε μὴ δακρύσεις.
Δὲν ἔχουμε ἐμεῖς τὸ δικαίωμα νὰ κλαῖμε,
ὅ,τι φουρτοῦνες κι' ἂν κρῦβονται μέσα μας,
ὅ,τι ἐρείπια κι' ἂν καπνίζουν
μέσ τὴν κατακόκκινη καρδιά μας.

Ἔτσι εἶναι, νάι!
Δὲν ἔχουμε ἐμεῖς τὸ δικαίωμα νὰ κλαῖμε.
Μποροῦμε ἂν θέλουμε νὰ γελάσουμε.
Καὶ πάλι μπορούμε, ἂν θέλουμε,
οὔτε μιὰ λέξη νὰ ποῦμε....
Ν' ἀπολησμονηθοῦμε κοιτάζοντας
τὸν ἄσπρο καπνὸ τοῦ τσιγάρου....

Νά, πού με βρίσκεις καὶ πάλι,
τὸν ἴδιο ὅπως πρῶτα.
Τίποτε δὲ μᾶς ἄλλαξε.

Ούτε μιά δόλακερη ζωή,
 πού πέρασε δίπλα μας χωρίς νά τή νοιώσουμε.
 "Ακου! Μιά φωνή τραγουδά μέσα στο πέλαγος,
 κρυσταλλένια, γεμάτη γλύκα.
 Γέλα μαζύ μου.
 Σέ λίγο μπορεί καί νά πεθάνουμε.
 Μπορεί αύριο—ποιός ξέρει—
 νά παίζουν πένθιμα τά σήμαντρα γιά μᾶς.
 Μά δέν πειράζει. Μή τό σκέφτεσαι.
 Γέλασε τώρα,
 ἀφοῦ ξεναθρεθῆκαμε,
 ἔστω καί μέ τόν ἐρχομό τῆς νύχτας,
 καί ὑπορούμε νά καθόμαστε
 ὄρες πολλές ὁ ἕνας ἀντικρυ στόν ἄλλο
 ξεχασμένοι στήν ἄκρη τοῦ μώλου.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΑΝΘΙΜΟΣ

ΚΙ' ΑΝ ΕΤΑΞΑ

Κι' ἄν ἔταξα μέ τό αἷμα μου καί μέ τή ζωή μου ὅλη
 νά φύγω ἀπό τό γαληνό, πού στέκω ἀραξοδόλι,
 Καί στοῦ γιαλοῦ τήν ἀνοιχτή νά πλέψω τρικυμία,
 ἀνάγκη δικαίη μέ καλεῖ κι' εἶναι ἡ βουλή μου μία.
 Θολό τό κύμα χύνεται στοῦ σκοτεινοῦ ἀκρογιαλῆ,
 θερίζει ὁ ἄνεμος τή γῆ μέ μιά πνοή μεγάλη.
 Λαμπρή ψηλά χαράζεται ἡ οὐράνια λιτανεῖα,
 σι' ὄργιο τῆς νύχτας μέ ξυπνά καί στήν ἱερή μανία.
 "ὦ, σὺ φωνή ἀνεπάντευη, πού φτάνεις ἀπ' τὰ βῦθη,
 χωρίς μιλιὰ μέ ζύγωσες κι' ὁ νοῦς μου σοῦ ἀποκρίθη.
 Τόσο μεγάλο σοῦ κρατῶ χρόνια πιά τώρα τάμα
 ὄλ' ἡ ζωῆ μου νά γενεῖ γιά νά σέ φτάσει θάμα!
 Φωνή, πού μόλις μ' ἄγγιξες δέν ἤξερα βαθεῖά μου
 ποιός ἥλιος νέος κατάκορφα χτυποῦσε τήν καρδιά μου.
 Καί γύρισα καί κοίταξα σάν ξαφνιασμένοι πίσω
 τόν ἦσκιο μου πού μάκραινε στοῦ χῶμα ν' ἀντικρύσω.
 Τόν ἦσκιο μου χαράματα ἱερά πού τόν κυκλώναν
 κι' ἀπ' τοῦ κορμιοῦ τήν πεθυμιά τή μάταιη τόν λυτρῶναν!
 Καί ρώτησα: «Ποιό τέλειο φῶς μπορεί νά διαπεράσει
 τή σάρκα μου ὅλη καί τό νοῦ καί νά μέ ξαναπλάσει;
 Μές τό παρθένον ἔρεθος κρυφή σαῖττα ὑφαίνει
 γοργά τό νῆμα τῆς ζωῆς, γοργά καί τό ξεῦφαίνει.
 Ποιά χάρη, ποιά θεϊκιά βουλή μπορεί νά μοῦ κρατήσει
 τ' ἄσαρκο ὑφάδι τῆς ψυχῆς καί νά μέ ἀθανατίσει;
 Φωνή πού ἀκέρια σ' ἄκουσα κ' ἡ πνοή μου ἀκόμα στέκει,
 σά νά μου χτύπησε διπλό τά φρέν' ἀστροπελέκι.
 —«Ἀπάνω ἀπό τήν ἄπλερη χαρά, τῆς γῆς τόν πόνο
 ρίξε τό ντύμα τῆς σαρκός καί μέινε ὄ,τ' εἶσαι μόνο!
 Ἀπάνω ἀπ' τό διάστημα τοῦ χρόνου — ὅπουθε ἀρχίζει
 τῆς πιό μεγάλης Πεθυμίας ὁ νόμος νά σέ ὀρίζει,
 μέσα στήν ἄγρυπνη πηγῆ, πού ἡ πρώτη Ἀρχή σαλεύει,
 πιές ἀπ' τ' Ἀθάνατο νερό, πού αἰώνια γαληνεύει!»

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΟ ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ ΤΟΥ 41

Τὸ θυμᾶμαι ἀκόμα κείνο τὸ Φθινόπωρο μὲ τὰ βρεγμένα κλαδιὰ καὶ τὰ περίλυπα παιδικὰ μάτια. Τὸ θυμᾶμαι, ἔτσι ὅπως ἦρθε ἀνέκφραστο κι ἐχθρικό, νὰ μαζέψει μέσα στὴν ποδιὰ του τ' ἄστρα, μέσα στὴν ἄγρια του ψυχὴ τὰ μηνύματα τῆς προσδοκίας μας.

... Οἱ μπότες... Τὶς θυμᾶσαι τὶς μπότες μὲ τὸν ἄδειο, περίτρομό τους θόρυβο μέσα στὸν ἄδειο, τὸν μελαγχολικό, φθινοπωρινὸ οὐρανό;

Οἱ μπότες καὶ τὰ μαστίγια, ἔτσι ὅπως πέφτανε πάνω στ' ἀγέρωχα, στὰ ἡρωικὰ πρόσωπα ἢ πάνω στ' ἀδύνατα κορμιά τῶν γυναικῶν, ποὺ παλεύανε ἐκεῖ, δυὸ βήματα ἀπὸ τὸν θάνατο, δυὸ βήματα ἀπὸ τὰ θρώμικα, μαλιαρὰ χέρια.

Κι ἐσένα, ἐσένα ἀδελφὴ τοῦ ἐλεύους, μὲ τὰ δάκτυλα ἀκουμπισμένα πάνω στὰ μότια ποὺ βασιλεύανε, καὶ τὰ δικά σου μάτια ξεχασμένα σὲ ἀνθρώπινη δέηση γιὰ τὰ παιδιὰ, γιὰ τὰ παιδιὰ μας, γιὰ τὰ παιδιὰ ὅλου τοῦ κόσμου, ἐσένα ποτὲ δὲν πρόκειται νὰ σὲ ξεχάσω, ποτὲ...

* * *

Δυὸ ξύλινα πόδια, ἓνα βρεγμένο κλαδί κι ἓνα πένθιμο ὄργανο στὴν ἄκρη τοῦ δρόμου.

Οἱ ψυχᾶλες ἀριές... Οἱ ψυχᾶλες μονότονες... Κουραστικές οἱ ψυχᾶλες... Καὶ τὰ χέρια ποὺ κρατοῦν τὰ δεκανίκια, αὐτὰ τὰ χέρια ποὺ χούφταναν ἓνα τόμιγκαν προχθές, τώρα...

Μέσα στὰ πέντε δάκτυλα καὶ στὴν παλάμη, χαρακωμένη ἀπὸ τὸ μπαρούτι, ἓνα δισκάκι. Ἄλλο τίποτα.

Τὸ πένθιμο ὄργανο παίζει ἓνα παλιό, ἓνα ξεχασμένο πιὰ σκοπό.

Ἴσως γιὰ μιὰ κοπέλλα ποὺ περιμένει στὴν ἄκρη τοῦ μουράγιου, κάτου ἀπὸν πράσινο ἀπαλὸ φῶς...

—Μητέρα, μιλεῖ, γιατί ἀργεῖ νὰ γυρίσει ὁ Λευτέρης ἀπὸ τὸ μέτωπο; Γιατί; Καὶ κλαίει.

Ἵστερα περνᾶνε παρέες -παρέες οἱ καταχτητές κάτου ἀπὸ τὰ βρεγμένα κλαδιὰ, δίπλα του. Φορᾶνε πράσινες, κομφῆς τσόχες, μὰ τὰ μάτια τους εἶναι κρῦα, δὲν ἔχουν οὔτε μιὰ σπίθα ἀπὸ τὸ πράσινο, ἀπαλὸ φῶς τοῦ παιδικοῦ μουράγιου ποὺ μιὰ κοπέλλα περιμένει ἐκεῖ. Τίποτα.

... Πέρα οἱ ἀκακίες σιωπηλές, χωρὶς ἄνθη, ἀδρανοῦν σὲ μιὰ μελαγχολὴ ρέμβη. Καὶ τὸ Φθινόπωρο, χωρὶς φαντασία, θέλει νὰ γδύσει ὅλα τὰ κλαδιὰ καὶ νὰ χαρεῖ τὴ νοτισμένη τους, ἀπὸ τὸ πρωτοβρόχι, φλοῦδα.

—Ἀγαπῶ τὴ θλίψη, ὦ πόσο ἀγαπῶ τὴ θλίψη, τραγουδεῖ. Ὡ πόσο τὴν ἀγαπῶ...

Ἡρεμία... Τὰ δυὸ δεκανίκια μένουν στὴν ἴδια πάντα θέση καὶ τὸ δισκάκι στὰ ἴδια δάκτυλα.

Αὔριο ὅμως, ὅταν ἀνθίσουνε πιὰ οἱ ἐλπίδες... Τότε...

* * *

Ὁ τοῖχος εἶναι ψηλός, ὀλόασπρος, χωρὶς περιστέρια.

Κι οἱ κάνες, οἱ δώδεκα κάνες, κούες, παγωμένες, περιμένουν μ' ἀνυπομονησιὰ τὴν σφαῖρα, ποὺ θὰ στριφογυρίσει μέσα στὶς ραβδώσεις τους καὶ θὰ τὶς θερμάνει. Ἔστω καὶ γιὰ μιὰ στιγμή.

Τὸ παιδί στ' ἐκεῖ, ἀνάμεσα στὶς δώδεκα, παγωμένες κάνες καὶ στὸν ὀλόασπρο, τὸν δίχως περιστέρια τοῖχο. Κάτου ἀπὸν ἀπονεφισμένο, φθινοπωρινό, οὐρανό...

Δὲν εἶναι λυπημένο. Τὰ μάτια του δὲν πελαγίζουν μακριὰ, δὲν φεύγουν ἐκεῖ ποὺ μιὰ μάνα, μιὰ μανουλά περιμένει τὸν ἦχο τῆς περπατησιᾶς του, οὔτε πάλι ψάχνουν νὰ βροῦν, πέρα, μέσα στὶς παιδικές προσευχές, κείνα τὰ χέρια, κείνα τ' ἀγαπημένα χέρια ποὺ μοσχοβολοῦσαν ἀγιόκλημα καὶ γιασεμί...

Ὁ ἀποσπασματάρχης πλησιάζει. Εἶναι ἓνας ψηλός, λεβεντόκορμος βόρειος, μὲ δυνατές πλάτες κι ἀσταφτερές μπότες... Κάτου μακριὰ, ἴσως, νὰ ὑπάρχει καὶ γι' αὐτὸν κάτι ζεστό, κάτι περισσότερο ἀπὸ μιὰ βραχνὴ διαταγὴ, ἀπὸν «Ἀρχίστατε πῦρ», ποιὸς ξέρει... Τώρα ὅμως...

Τὸ παιδί τὸν κοιτάζει ἀτάραχο—εἶναι ἡ ὥρα τῆς τελευταίας ἐπιθυμίας.—Καὶ τὴν λέει. Ἀτάραχα κι αὐτὴν.

Ἀφίστε με ν' ἀγκαλιάσω γιὰ τελευταία φορὰ τὸ χῶμα τῆς γῆς μου, τῆς Πα-

τρίδας μου... Είναι το ίδιο, το ίδιο που θέρμαινα με το τσαπί μου εκεί, κάτω από μια γέρικη, μια έκατοχρονίτικη ελιά, το ίδιο που έπαιρνε το κλεφτοφάνaro και με οδηγούσε βήμα προς βήμα στην 'Αλβανία... 'Αφίστε με... Καί γονατίζει.

* * *

'Οκτώ γεροδεμένα μπράτσα, τέσσερα τσακισμένα πρόσωπα και μια λύπη.— Τò Φθινόπωρο, τò Φθινόπωρο θά μάς τήν έφερε κι αύτην.

'Ο πατέρας ώχρός, όπως τότε που οδηγούσαμε τήν 'Ισμήνη στην όγρη γή, χωρίς δάκρυ, με τὰ μάτια του όρθάνοιχτα από άπορία και συγκίνηση.

—Τò πιάνο, ψιθυρίζει, Τάσο, παίρνουν τò πιάνο μου...

'Η στιγμή είναι πλημμυρισμένη από στίβες κίτρινα φύλλα, αν φυσήσει νότιος άνεμος τότε...

—Τάσο, ξαναμιλεί τò γέρικο, χιονισμένο κεφάλι, με τί θά γράψω τή συμφωνία μου; Τήν συμφωνία των καλών και των κακών ανθρώπων; Με τί;

Πάνου στην ώρα έρχεται κι ένας βόρειος, με χρυσά γαλόνια κι' άστραφτερά παράσημα. Μιλεί για μια χαρούμενη καντίνα, για δυνατά ποτά και μισόγυμνες γυναίκες. 'Ο πατέρας στέκει άμίλητος κοιτάζοντας τ' άσπρόμαυρα πλήτητρα. 'Ω, τώρα που φύσηξε ό νότιος άνεμος τί να περιμένει πια κανένας;

* * *

"Υστερα θεριεύει μέσα μας ή άπόφαση τής φυγής. Μέρα με τή μέρα.

Μιά γυναίκα με κοντά, κομμένα μαλιά και σφιγμένα, γεμάτα άπόφαση χείλη έρχεται στο καφεείο. Δεν μιλεί. Κοιτάζει μόνο ανάμεσα στα μάτια μας, ίσως και πιό πέρα από τὰ μάτια μας και σωμαίνει.

'Εμεις τò νοιώθουμε. Είναι κάτι για μάς. Πρέπει να φύγουμε, να φύγουμε...

'Η παρακολούθηση θά γίνει σε λίγο πιό στενή... Να φύγουμε...

"Οξω είναι φθινόπωρο, δξω είναι τò φθινόπωρο του 41.

Τὰ παιδιά ψάχνουν τούς τεκεδέδες των σκουπιδιών για λίγη ζωή, κι οί γέροι αφήνουν τόν τελευταίο σπασμό τους στα πεζοδρόμια.

"Όσο για τὰ σθημένα παράθυρα των σπιτιών, ώ αύτὰ ταξιδεύουνε πια μέσα στις θάλασσες των άναμνήσεων, στο άλλοτε που μια κοριτσιίστικη παρουσία τὰ στόλιζε...

'Η βάρκα είναι έτοιμη, μάς περιμένει... Κι ό ταξιδιωτικός σάκος φορτωμένος... Σκύβω και φιλώ δυό γέρικά χέρια που τρέμουν και δυό χείλη, δυό άλικά χείλη...

"Ας ήταν να μ' άκολουθούσαν παντού όπου θά πήγαίνα... Παντού... Μαζί με τόν γαλανό, τόν καταγάλανο ουρανό τής βασανισμένης πατρίδας μου.

ΤΑΣΟΣ ΚΟΡΦΗΣ

PIERRE GAMARRA

ΕΙΡΗΝΗ

Τούτη τή νύχτα άνθίζουνε τὰ ρόδα τής ειρήνης
κι' όλα του κόσμου τὰ πουλιά, όλα τὰ ουρανοπούλια,
θά πάν να τραγουδήσουνε στους κήπους τής Καλής.
Τὰ ρόδα τής ειρήνης τούτη τή νύχτα άνθίζουν.

Θυμάσαι τò ρυάκι που σχίζει τò χωριό,
τήν ευωδιά του δυόσου, τής άσπρης άκακίας,
στις κερασιές ανάμεσα θυμάσαι τò ρυάκι
με κείνο τò γιοφύρι,
στεφανωμένο με ίσκιους, ρόδα και πασαλιές;

Τής άκακίας τὰ άνθη στα θάθη των νερών
φρικιοῦν ήδονικά.

Μιά άμφίβολη κλωστή στο άρωμα του δυόσου
που κυματίζει στάσπρα των κορασιών φτερά.
Τὰ ρόδα τής ειρήνης τούτη τή νύχτα άνθίζουν.

Θά τραγουδήσω αύτους που φεύγουν πα στο τρελλό τò κῆμα,
θά τραγουδήσω αύτους που ξέρουν δρόμους άλαργινούς,
θά τραγουδήσω αύτους που μαθαν τὰ χέρια τους να ύψώνουν.
Θά τραγουδήσω τὰ παιδιά του κόσμου, δίχως λόγια.

Μελανιασμένα πρόσωπα, μαῦρ' ἀπὸ τὶς καπνιές,
βλέφαρα πού τῆ λάμψη τους τὰ στάρια δυναμώνουν,
πυκνόφυτα σαγόνια, στήθια χορταριασμένα —
θὰ τραγουδήσω τοὺς χρυσοὺς ἀνθρώπους μέσ' στὸν ἥλιο.

Θὰ τραγουδήσω τὴν εἰρήνην πού τρέχει μέσ' στοὺς δρόμους,
τὰ βράδρια τῶν ζευγολατῶν, τῶν γύφτων τὶς ἡμέρες,
στῆς μοναξιάς τὰ δάση· σάν ἔρχεται ἡ σελήνη
καὶ σάν ἡ αὐγὴ ἀνατέλλει ἀηδονιῶν φωνές.

Μέσ' στοῦ χαμένου χρόνου τὰ βάθη, τῆ μητέρα μου
θὰ τραγουδήσω ἀκόμα,
τῆ χελιδόνα, τὴν τρελλὴ ἀγαπητικιά τ' Ἀπρίλη,
τὴν ἀδελφοῦλα μου θὰ τραγουδήσω ἐγὼ ἀκόμα,
πού κόβει ξύλα κάτω ἀπὸ ψιλὸ χαλάζι,
τῆ βοσκοπούλα μου ἀδελφῆ
μὲ τ' ἀπαλὰ καὶ κουρασμένα χέρια.

Τούτῃ τῆ νύχτα ἀνθίζουνε τὰ ρόδα τῆς εἰρήνης.
"Ὅλα τὰ οὐρανοπούλια, τοῦ κόσμου τὰ πουλιά,
τοὺς γύφτους τραγουδᾶνε στὰ πράσινα χωριά,
τὰ στάρια μέσ' στ' αὐλάκια, τοῦ σούρουπου τὰ φῶτα,
τὴν καταχνιά, τῶν καρabiῶν πανιά καὶ τῆ Ξανθεία.

Τὰ ρόδα τῆς εἰρήνης ἀνθίζουν. Τῆς εἰρήνης
τὰ ματωμένα περιστέρια ξέρουν καὶ τραγουδᾶνε ἀκόμα.
Γιὰ τῶν παιδιῶν τὰ μάτια δὲν ἔπεσε τὸ σούρουπο.
Ἄπ' τῶν ὀργάνων τοὺς ἀχούς σκιρτάει τὸ βουνό
καὶ τὴν καμπύλη τῆς αὐγῆς τὰ μαῦρα ἔλατα σπάζουν.

Οἱ λύκοι δὲ συνθλίβανε τὰ φύτρα τῶν καρδιῶν μας —
ἀπὸ τὶς στάχτες τῶν χωριῶν ἄλλα στάρια θὰ θγοῦνε
κ' ἡ γῆ θὰ ξαναδώσει μας μητέρες καὶ καρπούς —
ὁ ἄνεμος ἀπὸ τὶς πασχαλιές διώχνει τοὺς δεκεμβρίους.

Αὐτὸ εἶν' ἓνα τραγούδι πού τὰ χωριά λικνίζει,
τῶν ἀναμνήσεων τ' ἄρωμα, τὶς κόρες τῶν ματιῶν
τῶν κορασιῶνε πού εἶδαμε στοὺς στρογγυλοὺς λοφίσκους,
πού ἀτένιζαν τὸν ἥλιο πλέκοντας τὰ κλαδιά.

Στὸ γαλανὸ οὐρανὸ πετᾶνε τὰ λαβωμένα περιστέρια,
κ' οἱ δρόμοι πού δὲ βρέθηκαν ἀκόμα, εἶναι μεγάλοι.
Γῆ, ζωντανή μου ρήγισσα,
Γῆ τῶν ἀσμάτων τῆς ἀγάπης πού πόθησαν ν' ἀκούσουν,
ξανοίξ' ἐκεῖ τ' ἀπέραντα, τὰ πράσινα σου μάτια
καὶ πὲς μας τῆς ἀγάπης τὸ ποθεινὸ τραγούδι.

Ἄποψε, νά, ξανάρχονται τὰ περιστέρια. "Ὡ στήθια,
πού ἄλλο αἶμα δὲν ἔχουνε κι' ἀχοῦνε θροντερά,
τὰ χέρια τὰ κομμένα κουμπώσου στὰ κλαρίνα,
καὶ τὰ παιδιὰ πού χάθηκαν τὶς κούνιες τοὺς κρεμᾶν.

Τὴν τρεμουλὴ τῶν κορυδαλῶν θὰ τραγουδήσω εἰρήνην,
γεμάτη ἀπὸ φτερά, γεμάτη ἀπὸ φωνές,
καὶ τῶν καρπῶν τὸ μάζεμα καὶ τῶν παιδιῶν τοῦ κόσμου
θὰ ψάλω τὴν εἰρήνην.

Ἄκοῦτε αὐτὸ τὸν ἄνεμο ἀπὸ ὀργωμένη γῆ;
Εἶν' ἓνας ὕμνος πάνω ἀπὸ τὶς πολιτείες,
ἓνα ποτάμι γάργαρο, σάν κρούσταλλο, καὶ πλένει
θαμπὰ ματόκλαδα νά βλέπουν καθαρά.
Εἶν' τῆς εἰρήνης τὸ ἄσμα — σὰς φέρνει τὶς ἀγάπες μου.

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Β'.

6. «Κάθομαι διαλοίζομαι δ κ ι α β ά ξ ω κ α σ σ α β έ τ ι ν». Ὁ στίχος αὐτός ἀπαντᾷ σὲ Κυπρ. τραγούδι, ποῦ δημοσιεύει ὁ Γ. Λουκάς (Φιλολογικά Ἐπισκέψεις, σ. 170). Σήμερα ἀκούεται διαφορετικά: Κάθομαι διαλοίζομαι δ κ ι α β ά ζ ω σ υ ν α ξ ά ρ ι ν.

Ἡ ἀλλαγὴ ὀφείλεται στὸ ὅτι πολλοὶ Κύπριοι σήμερα ἀγνοοῦν τὴν πρώτη σημασία τοῦ διαβάζω = περνῶ καὶ τὴν Τουρκικὴ λέξη κασσαβέτιν = θλίψη, λύπη, ποῦ ἀπαντᾷ καὶ σὲ Κρητικὰ τραγούδια. Τὸ διαβάζω = περνῶ θρίσκεται συχνὰ σὲ μεσαιῶν. κείμενα, στὸ Χρονικὸ τοῦ Μορέως, διαβάζω τὸν καιρὸ μου, στὰ Προδρόμικὰ ποιήματα, διαβάζω τὰς ἡμέρας (Γ, 232), καὶ στὸν Λ. Μαχαιρά. Ἀπαντᾷ καὶ στὸν Βαλαωρίτη, τὴν ἀρρώστια νὰ διαβάσω, καὶ στὸν δικό μας τὸν Β. Μιχαηλίδη, τοῦτ' ἢ καρκιά τὰ δ(κ)ιάβασεν ἕνας Θεὸς τὰ ξέρε. (Ἡ Κύπρος πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι δὲν εἶναι Ἑλληνικὴ). Τὸ ἀναγράφει καὶ ὁ Φ. Σακελλάριος στὸ Λεξιλόγιό του (Κυπριακὰ, τόμ. Β'), νὰ δοῦμεν κακορζικιὰν ποῦ διαβάζει ὁ φτωχός. Μὲ τὴν ἐξάπλωση ὅμως τῆς Παιδείας στὴν Κύπρο ἡ δευτέρη σημασία, διαβάζω (ἢ δκιεβάζω) = ἀναγινώσκω πταί νὰ ἐκτοπίσει τὴν πρώτην, τοῦ περνῶ.

7. «Καὶ μεθυμένους εἶπουν το καὶ ἴ ο ξ υ λ ο ς λαλῶ το». Ὁ στίχος αὐτός ἀπαντᾷ δυὸ φορές στὸ Ἔσσμα ἐν τῷ ἐνδύεσθαι τοὺς μελλοῦντοὺς (Γ. Λουκάς, Φιλολογικά Ἐπισκέψεις, σ. 86 καὶ 87). Σ' ἐν' ἄλλο Ἔσσμα τοῦ Πλουμισματοῦ σ. 79, στὴν ἴδια συλλογὴ, θρίσκομε τὸν στίχο: Καὶ μεχυσμένος εἶπουν το, ἴ ο μ έ χ υ σ τ ο ς λαλῶ το. Καὶ στίς δυὸ περιπτώσεις τὸν στίχο τὸν λέει τὸ «καλοσηρὶν». Τὸ ἴ ο ξ υ λ ο ς λοιπὸν λέγεται μὲ τὴν ἴδια σημασία, τοῦ πομέθυστος. Σήμερα ὅμως πόξυλος ἔχει ἄλλη σημασία, ξηρός καὶ ἀκαμπτος (ἐμεινεν ξερὸς τζιαὶ πόξυλος), καὶ ρῆμα ποξυλώνω, ἐποξύλωσα = ἔγιναι ξερὸς καὶ ἀκαμπτος σὰν ξύλο. Ἡ σημασία τοῦ ξερὸς δὲν ταιριάζει στὸν στίχο. Ἀρχικὰ θὰ ἦταν ἴ ο ξ ο ι ν ο ς (= ξεμέθυστος) ἀπ' αὐτὸ γίνεται τὸ ρῆμα ποξοινίζω, ποῦ ἀπαντᾷ στὸ Τσαουδί τοῦ Καπετᾶν Μανόλη, ποῦ δημοσίευσεν στὰ Κυπριακὰ Χρονικά, 1927, τευχὸς Ζ-Θ, σ. 214, στίχ. 47. Ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ ἡ παραλλαγὴ ἐ π ο μ έ θ υ σ ε ν.

Στὴν Κρήτη λέγεται ξ ε ξ ο ι ν ί ζ ω, ἐξεξοίνισα = ἀνανήφω, συνέρχομαι ἐκ τῆς μέθης, ἀπὸ τὸ ἀρχ. ἐπίθ. ἐ ξ ο ι ν ο ς, ρ. ἐξοίνισαι καὶ οὗσ. ἐξοίνια, ποῦ θρίσκονται στὸ Ὄνομαστικὸν τοῦ Πολυδεύκου (βλ. Γ. Χατζιδάκι, Γλωσσολογικά Ἐρευναι, σ. 450). Στὴν Κύπρο τὴν πρόθεση ξε- ἀντικατέστησε ἡ (ἀ)πό, ποῦ μῆκε κατὰ πλεονασμόν.

8. «Φταίει ὁ κ ο ρ κ ὸ ς τζ' ἢ τύση του, μὰ φταίει τζ' αὐτὸ λουβάριν του». Ἔτσι ἀναγράφει τὴν παροιμίαν ὁ Ν. Κυριαζῆς (Κυπρ. Παροιμίαι, σ. 392) καὶ τὴν ἐρμηνεύει, πολλάκις σφάλλομεν ἀλλὰ καὶ κάποτε ὑποφέρομεν χωρὶς νὰ εἰμεθα ὑπαίτιοι. Ἀκατανόητον εἶναι πῶς ὁ κορκὸς ἔχει λουβάριν, χρήματα δηλ.

Ἡ παροιμία, ὅπως τὴν ἀκουσα καὶ τὴν ἔχω ἐξακριβῶσαι, λέγεται ὡς ἐξῆς: Βρομᾷ (ὁ) Ὀθκὸς τζ' ἢ τυχ' ἡ του, βρομᾷ τζ' εἰ το λου(β)άριν του. Ὀθκὸς εἶναι ὁ Ἑβραῖος (Ὀθρίος, Ὀθκός: βλ. Χ. Παντελίδη, Φωνητικὴ σ. 10). Ἡ παροιμία εἶναι ἱστορικὴ καὶ ἀπηχεῖ τὴν πολὺ παλιὰν ἀπέχθειαν τῶν Κυπρίων (καὶ τῶσων ἄλλων λαῶν) πρὸς τοὺς «ἄνομους» Ἑβραίους ποῦ σταύρωσαν τὸν Χριστό, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἄλλους λόγους (τὴν τοκογλυφίαν λ.χ.) μισητοῦς. Ἡ σημασία τῆς εἶναι ὅτι ὁ Ἑβραῖος εἶναι ὅπωςδῆποτε μισητός, ἀκόμα καὶ τὸ χρῆμα του εἶναι ἀποκρουστικόν. Γιὰ τὴν ἀγάπη τῶν Ἑβραίων στὸ χρῆμα μιλά καὶ τὸ ἀκόλουθο δίστιχο:

Χαίρετ' ὁ Τούρκος 'ς τῆλογο κι' ὁ Φράγκος 'ς τὸ καράβι,
κι' ὁ Χριστιανὸς 'ς τὴν ἐκκλησιὰ κι' Ὀθρίος εἰς τὸ λογάρι.

(Γ. Χατζιδάκι. Γλωσσολογικά Ἐρευναι, σ. 461).

9. «Χαῖρὸν τὸν Τ σ ί τ σ ε κ λ ῆ ν τὸν ν τ ζ ο λ λ ι α σ μ έ ν ο ν π ά ν ι ν». Στίχ. 140, ἀπὸ τὸ ποίημα ἡ Ζωγραφοῦ, Ξ. Φαρμακίδη, Κύπρια Ἐπη. Σὲ ὑποσημείωση ὁ Φαρμακίδης ἐξηγεῖ: ὁ ὑποτακτικὸς τῶν εὐγενῶν «κουσούλων», κατὰ Σ. Μενάρδον. Τὸ ντζολλιασμένον (ἄτιν) ἐξηγεῖ: ἠτρεπισμένον ἐκ τοῦ ρ. ντζολλιαζῶ = κοσμῶ, ὅπερ ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ jolir. Ὑποσημ. σ. 99.

Γιὰ τὴ σημασία καὶ τὴν ἔτυμολογία τοῦ Π ἄ ν ι ν (= Παγώνι, ἀπὸ τὸ Γαλλικὸν *paon*, θ. *paonne*) ἔγραφα στὶς Κυπρ. Σπουδές, Τομ. Θ. 1945 (1947) σ. 50. Βασίσθηκα στὸ Κυπρ. δίστιχο:

τὸ Π ἄ ν ι ν ἄμα ντζιλιαστὴ τζ'αὶ σείσει τὰ φτερά του
δικλᾶ θωρεῖ τὰ πόδια του τζ'αὶ κάβκεται ἡ καρδιά του,
ὅπου ντζιλιαστὴ = ντζολιαστὴ = στολιστὴ.

Πιστεύω λοιπὸν ὅτι ὁ στίχος στὴ Ζωγραφοῦ πρέπει νὰ διορθωθῆ: τ ὀ (ἀντὶ τ ὀ ν) ντζολιασμένον Π ἄ ν ι ν, καὶ ἔχει χαιδευτικὴ σημασία, εἶναι ἓνα παίνευα γιὰ τὸν Τσ'ιτο'ικλῆ.

Τὸ ντζολιάζω δὲν παράγεται ἀπὸ τὸ *jolie* ἀλλὰ σχετίζεται μὲ τὸ μεσαιωνικὸ κυπριακὸ τ ζ ο υ ε λ λ ἱ α (τὰ) = κοσμήματα, ποῦ ὁ κ. Χατζηγιάννου παράγει ἀπὸ τὸ Προβηκ. *jouyel*.

10. «Τὰ μάτια ἢ πεῖνα ἐμαύρισε, σ τ ἄ μ ἄ τ ι α ἢ μ ἄ ν α μ ν ἔ ε ι». Ὁ γνωστός στίχος ἀπὸ τοὺς Ἐλευθέρους Πολιορκημένους τοῦ Σολωμοῦ.

Σ τ ἄ μ ἄ τ ι α μ ἔ ν ε ι εἶναι ἔκφραση ἰδιωματικῆ στὰ Ἐπτάνησα. Οὔτε ὁ Πολυλάς, ὡστόσο, οὔτε ὁ Παλαμάς δὲν τὴν ἐρμηνεύουν στὴν ἔκδοσιν τῶν Ἀπάντων τοῦ Σολωμοῦ. Τὸ ρ. μ ν ἔ ω ἐπίσης δὲ θρίσκεται, ὅσο ξέρω, σὲ κανένα λεξικὸ τῆς Νεοελληνικῆς. Δὲν εἶδα ὡς τώρα πουθενὰ καμμιά αὐθεντικὴ φιλολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ παραπάνω στίχου. Ὁ συνάδελφος κ. Γ. Φεγγουδάκης μὲ πληροφορεῖ ὅτι γιὰ τὰ ἰδιώματα στὸ Σολωμὸ ἔχει γράψει ὁ καθηγητὴς Ν. Βέης. Δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν μου τὴ μελέτη αὐτῆ ἴσως ἀπ' ἐκεῖ νὰ εἶναι παρμένη ἢ ἐρμηνεία ποῦ δίνεται στὰ Νεοελληνικά τῆς ΣΤ' Γυμνασίου τοῦ ΟΕΣΒ, 1950, μνῆω στὰ μάτια = ψυχομαχῶ, κ ἄ ν ω σ τ ἄ μ ἄ τ ι α, λιποθυμῶ ἀπὸ τὴν μεγάλην ἐπιθυμίαν.

Τὴν ἔκφραση «Σ τ ἄ μ ἄ τ ι α ἔ κ α μ α» ἔχει ὁ Παπαδιαμάντης στὸ Ἄγναντεμα. Ὁ Α. Σαρῆς (Νεοελληνικά ΣΤ' Ἐκδ. Β' 1932) ἐξηγεῖ ἀφρηθῆσαν τελείως παρατηρούσαι, καὶ προσθέτει, ἔκαμα στὰ μάτια ἴσαμε νάρθης = ἐκάρφωσα τὰ μάτια, ἐκουράσθηκα παρατηρῶν τόσον, ὥστε δὲν ἔβλεπα.

Μ ν ἔ ω λέγεται τὸ π ν ἔ ω στοὺς Παξοὺς (Ἄθηνάς Τομ. 29, σ. 207) κι' αὐτὸ φαίνεται νὰ ταιριάζει περισσότερο στὴν ἔκφραση. Μνῆω, ὅμως, μπορεῖ νάσαι κι' ἄλλος τύπος τοῦ μ ν ἔ σ κ ω (καὶ δίχως νὰ κράξῃ δὲ μ ν ἔ σ κ ε ι στιγμῆ, Σολ. Λάμπρος, 17, 44) ἢ μνήσκω = μνῆω. Μνῆω ἀκόμα εἶναι καὶ τὸ (ὀ)μνέ(γ)ω (ἢ (ὀ)μνόγω, ὅπως λέγεται στὴν Κρήτη καὶ ἀπαντᾷ σὲ Κρητικὰ κείμενα = ὀρκίζομαι, τὸ Κυπριακὸ μόνω, ἔμοσα (ἀπὸ τὸ ὤμοσα, ὄμνυμι).

Προσδετέα: (α) Γιὰ τὸ *buθίλια* καὶ *buθίλια* (= ἀγελάδα), ποῦ ἔγραφα στὰ «Κυπριακὰ Γράμματα», ἀρ. 207—208, 1952, σ. 338, ἔχω νὰ προσθέσω τὰ ἐξῆς ἀπὸ τὸ «Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμὸς» Ε', σ. 311 τοῦ Φ. Κουκουλέ.

Τὰ θήλεα (ἐχαρακτηρίζοντο) ὡς ἀγελάδια ἢ θ ο υ θ ἡ λ ε ι α ι καὶ στὴν ὑποσημείωση. Νῦν ἐν Βουα τῆς Κ. Ἰταλίας ἢ θήλεια βούς λέγεται βουθουλεῖα ἢ βουθλεῖα.

Κ α μ η λ ο θ ἡ λ ε ι α, ἢ θήλυς κάμηλος ἔχει ὁ Κουμανούδης στὴ Συναγωγή του ἀπὸ τὸν Νικήτα τὸν Χωνιάτη.

(β) Τὸ Σάβ(6)ατον τοῦ Σαραλλᾶ (Κυπριακὰ Γράμματα ἀρ. 209, σ. 350). "Ἐτσι τὸ ἄκουσα στ' Ὀμοδος. Στὴν Πάφο καὶ στὴν Ἀραδίππου, ὅπως ἔμαθα, λέγεται τὸ Σάβ(6)ατον τῆς Πεντηκοστῆς· στὴ Λάρνακα τὸ Σάβ(6)ατον τῆς Τυρινῆς. Εἶμαι περιέργου ἀν μάθω ἂν λέγεται καὶ σὲ ἄλλο χωριό, ἐκτὸς ἀπὸ τ' Ὀμοδος, τὸ Σάβ(6)ατον τοῦ Σαραλλᾶ.

(γ) Γιὰ τὴν κεραμιδόπιττα (Κυπριακὰ Γράμματα, ἀρ. 209, σ. 350) γράφει ὁ Φ. Κουκουλέ (ἔ.ἀ. σ. 26). Σὲ πολλὰ μέρη λέγεται σήμερα Π λ α κ ὀ π ι τ τ α καὶ σὲ μερικά κ ε ρ α μ ὀ π ι τ τ α. Εἶναι ὁ πλακίτης ἄστος καὶ ὁ πλακοῦς τῶν ἀρχαίων, ὁ ὁποῖος ἐψηνετο «ἐκτὸς τῶν φούρνων, καὶ ἐν ἐλευθέρῳ χώρῳ, τῇ βοηθείᾳ ἀνθρακίως ἢ θερμῶν κεράμων ἢ πλίνθων καὶ θερμανθείσης πλακός. Παρόμοιες πίττες (καὶ καττιμέρκα) κατασκευάζουν καὶ σήμερα στὴν Κύπρον ἀπὸ ζυμᾶρι, χωρὶς προζύμι, καὶ τίς ψήνουν πάνω σὲ γ α σ τ ρ ι ᾶ, σπασμένα πλήνια ἀγγεῖα, στὰ κάρβουνα.

Τὶς π ο ὕ λ λ ε ς (χαλλουμόπιττες, ἐλιόπιττες, τρουμιθόπιττες κλπ.) τίς φτεῖάνουν ἀπὸ τὸ ζυμᾶρι ποῦ μένει στὴ σκάφη ἔπειτα ἀπὸ τὸ πλάσιμο (δικάρτισμαν) τῶν ψωμιῶν καὶ τίς ψήνουν στὸ μπροστινὸ μέρος τοῦ φούρνου (τὰ π ρ ο φ ο ὕ ρ ν ι α τῶν Βυζαντινῶν· σήμερα μπροφοῦρες ἢ π ρ ο φ ο ὕ ρ ρ ε ς, ὅπως λέγονται στ' Ὀμοδος). Ἐπειδὴ κάποτε εἶναι σκληρὸς τίς λένε λ ι τ ρ α τ ζ' ἔ ν ε ς (στὰ Καρπάσια).

Κ. Α. ΠΙΛΑΒΑΚΗΣ

ΤΟ ΚΛΑΜΑ ΤΟΥ ΜΩΡΟΥ *

Τέσσερα χρόνια πέρασαν. Ίσαριθμες σελίδες τυπωμένες στο πολύπλοκο ρωμάνσο της ζωής. Τὰ χελιδόνια φεύγαν κ' ἔρχονταν σὰ γύφτοι τροβαδούροι νὰ ὑμνοῦν τὴν ἀνοιξη. Στὶς ἐξοχὲς αὐξάνονταν τὸ Μᾶη τὸ χόρτο καὶ τὸ στάρι. Τὸ καλοκαίρι ὠρίμαζαν τὰ φρούτα, σῦκα, ροδάκια, κεράσια. Τὰ καλαμπόκια κόρδωναν τοὺς μισογινομένους κώνους τους. Ἐρχονταν ὁ Σεπτέμβρης κ' οἱ τρυγητὲς μὲ τὶς μεγάλες κόφες μάζευαν τὰ σταφύλια. Ἀκολουθοῦσε ὕστερα ἡ παρακμὴ. Μικροί, μεγάλοι, τρέχαν τὸν Ὀχτώβρη ν' ἀνασκαλέψουνε τ' ἀπομεινάρια ἀπ' τὰ κάστανα. Πέφταν ὕστερα τὰ φύλλα. Μὲ μεγάλες σκούρες καὶ χτένες τὰ συμμαζεύαν οἱ «κονταδῖνοι» (1) καὶ τὰ κουβάλαγαν στὸ σπίτι νὰ ἐτοιμάσουνε στρωμνὲς γιὰ τὶς ἀγελάδες. Ἀνάμιχτα μὲ τὰ οὖρα καὶ τὸ κόπρι γινότανε κατόπι ἐξαιρετὸ λίπασμα καὶ τὸ κουβαλοῦσαν στὸ χωράφι τὴν ἀνοιξη. Ἡ ἐξοχὴ μὲ τὸ πῆσιμο τῶν φύλλων ἀτόμενε γυμνὴ, τὸ δάσος διάφανο, πού τὸ μάτι ξεχώριζε κ' ἕνα σκυλιὸ ὡς δυὸ χιλιόμετρα. Διόβαινε ὁ γέρο-χειμῶνας τελευταῖος μὲ τὸ πινέλο στὸ χέρι καὶ ζωγράφιζε μὲ ἄσπρο χρῶμα τὴ ζωὴ. Τὸ κάθετι, ἀντίγραφε σὰν πάντα ἀνάλλαχτη τὴν ὠρισμένη τροχιά του.

Κ' ἔτσι ξανάρθε ἡ ἀνοιξη! Ἀλαφροπατοῦσα, πρασινουτιμένη, μὲ στεφάνι στὴν κόμη ἀπὸ ἀνθούς, διάβηκε ἀπ' τὸ δάσο καὶ ἔχοντας ταῖρι της τὸν ἥλιο ἀναζωογόνησε σὰ μοσκοβόλη παρθένα τὴ ζωὴ. Ξεχωριστὴ τιμὴ γιὰ τὴ κυρὰ Τερέζα, ἤρθανε ἐκεῖνη τὴ χρονιά δυὸ πετροχελιδόνα πού δάρθηκαν νὰ χτίζουν σὰν καλοὶ μαστόροι τὴ φωλιά τους στὴν ἀκροκεττῆ. Δειλὰ στὴν ἀρχή, σὰ ξένοι πρὸ ἐκλιπαροῦσαν καλωσύνη κ' ἄδεια, ζωηρὰ κ' ἄφοβα κατόπι καμιὰ φορὰ ἐμπαιναν καὶ στὸ σπίτι νὰ τοὺς τραγουδήσουν. Ἀπὸ τὸ δέντρο τῆς φαμίλιας τους, τσακίστηκαν δυὸ κλώνοι γέρικοι στὰ τέσσερα κείνα χρόνια. Πεθάνανε οἱ γέροι γονιοὶ τοῦ Ἀντόνιο ὁ ἕνας πίσω ἀπ' τὸν ἄλλο. Ὑποταγὴ πιστὴ στοὺς νόμους τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἀνανέωσης. «Ἄνθρωπος, ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ» ἦταν τὸ ταχτικὸ ρητὸ τοῦ γέρου πού σιμὰ στ' ἄλλο «Καὶ οἶνος εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου» τ' ἄφανε αἰώνιο ἐνθῦμο στοὺς δικούς του. Εἶχε καὶ λίγη ἀδυναμία στὸ ποτὸ ὁ μακαρίτης. Θεὸς σχωρᾷσει τον!

Ἀτόμενε τώρα τελευταῖος κλώνος γέρικος—πού περίμενε τὸν κλαδευτὴ χρόνο, ἡ γριὰ Εὐφροσύνη—μᾶνα τῆς κυρὰ Τερέζας—πού πλησίαζε τὰ ἑβδομήντα. Ὁ πατέρας τῆς Τερέζας, εἶχε πεθάνει ἀπὸ ἠλεκτρικὸ δυστύχημα στὸ ἐργοστάσιο πού ἐργαζόταν πρὶν καμιὰ εἰκοσαριά χρόνια. Ἡ γριὰ Εὐφροσύνη ἔμενε στοῦ μικροῦ της γιου μὰ μὲ τὸν θάνατο τῶν γονιῶν τοῦ Ἀντόνιο ἤρθε στὴν κόρη της νὰ τοὺς κρατᾷ λίγη συντροφιά, νὰ ἐπιβλέπη καὶ τὰ μικρά, σὰν ἔλειπε ἡ Τερέζα στὸ μεταξουργεῖο. Στὰ νειάτὰ της δούλεψε κ' ἡ γριὰ ἀπὸ τὸ μεταξουργεῖο. Ἐπαῖραν τώρα μιὰ μικρὴ σύνταξη—αἰτία τὸ δυστύχημα τοῦ ἀνδρός της—ἴσα-ἴσα πού τὴν ἔφτανε νὰ ζῆ. Μὰ σὰ γυναῖκα τοῦ παλιοῦ καιροῦ, εἶχε συνηθισμένα τὰ χέρια στὴ δουλειὰ καὶ μολονότι λιπόσαρκα κ' ἀδύνατα τὸ θεωροῦσε ἀμάρτημα νὰ τὰ βλέπη σὲ ἀπεργία. Μὲ τὴ βοήθεια τῶν γιαιῶν, τῆς ἄρεσκε τὰ γνέθη μαλλὶ καὶ νὰ πλέκη κάλτσες, νὰ σιγουρίζη τὸ σπίτι καὶ νὰ φτιάχνη τὸ φαί. Πραγματικὴ δασκάλα στὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν, μὲ τὴν ἀπίστευτην ἐπιμονὴ καὶ τὰ γλυκὰ λογάκια της, κατάρθωνε νὰ τὰ βάζη στὴ σειρά, ἔτσι πού μάθαιναν ν' ἀπαγγέλλουν, ἀπὸ τριῶν-τεσσάρων χρονῶν, τὶς ἀπαραίτητες πρώτες προσευχές. Τὰ ἔμπαζε στὸ δόγμα τῆς Χριστιανικῆς πίστεως καὶ τὴν ἀγαποῦσαν τόσο, πού δὲ ξεκολλοῦσαν λεπτὸ ἀπὸ κοντά της. Ὀλοένα τῆς ζητοῦσαν παραμύθια. Ἐκεῖνη μὲ πονηρία, τὰ ἱκανοποιοῦσε μόνο σὰν ἀπάγγελαν ὀρθὰ τὶς προσευχὲς τους κ' ἔτσι ἡ νίκη στεφάνωνε πάντα τὰ ὄπλα της. Μὰ μόνο ὅσο ἦταν μικρά. Σὰ μεγάλωναν λίγο καὶ παγαῖναν σχολεῖο ἄρχιζαν—τὰ ταχπίνικα—νὰ γίνωνται κακότερα καὶ νὰ τὴν ἀποφεύγουν. Βρίσκανε τὸν κόσμο πού ζοῦσε κείνη καθυστερημένο καὶ τῆς ξέφευγαν γιὰ νὰ σμιῶνουν ἕναν ἄλλο μοντέρνο, πού ἦταν πιὸ πλατύχωρος, γεμάτος παιγνίδια, διασκέδαση κ' ἀπόλαυση!

* * *

Σὲ κείνα τὰ τελευταῖα τέσσερα χρόνια ἡ Τερέζα ἀπόχτησε ἀκόμη ἕνα ἀγοράκι. Μὲ πόσνη ἀγωνία ἀνέμενε τὴ γέννα ἐκείνου τοῦ παιδιοῦ κ' ὁ Ἀντόνιο! Μὰ καὶ πόση ἦταν ἡ ἀπογοήτεψή του πού τὸ εἶδε νὰ βγαίνει στὸν κόσμο ἔτσι μικροῦτσικο κ' ἀδύνατο, σὰ βλαστάρι σ' ἀνδρὴ, πετρωμένη γῆς. Τὸ περίμενε ἀλλήλικα! Ροδοκόκ-

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο καὶ τέλος.

(1) «Κονταδῖνοι» εἶναι οἱ χωρικοὶ ἀγρότες.

κινο ἴσως, παχουλό, μὲ πρόσωπο στρογγύλο, ποὺ νὰ τοῦ ἄξιζε τ' ὄνομα ποὺ τοῦ εἶχε φυλαγμένο. Τὸ βγάλανε ὁμως τὸ ἴδιο, Ἐχτορα.

Ἦταν κείνες οἱ μέρες ποὺ δὲ ξέρει κανεὶς πῶς κατέθηκε στὸ μυαλὸ τοῦ ἀντρὸς ν' ἀνοίξη στόμα καὶ νὰ προτείνει στὴ γυναῖκα ἔτσι σοβαρά.

—Ἐ γυναῖκα, μᾶς φτάνουν πιά, λέω, τὰ παιδιά. Τὶ θὰν τὰ κάνουμε πολλά-πολλά κι' ἀδύνατα; Ἐχουμε τέσσερα. Χαρά μας, ἂν τὰ βγάξουμε πέρα με τὴ φτώχεια μας. Ἀπὸ δῶ κι' ὀμπρός...

Τὴν κοίταξε στὰ μάτια, σὰν νάθελε νὰ μαντέψῃ τὸ λογισμό της, πρὶν ἐξωτερικέψῃ τὴ σκέψῃ του.

—Ἀπὸ δῶ κι' ὀμπρός; Λοιπὸν, τί ἤθελες νὰ πῆς; Τοῦ ἀπάντησε κείνη μὲ τὸ ὕφος σοβαρό, ἀνάλλαχτο.

—Εἶνε τὰ γιαιτρικά γυναῖκα. Τόσοι καὶ τόσοι τὸ βάλανε σ' ἄφαιμογῆ, καὶ δὲν κάνουν πιά παιδιά. Πλούσιοι ἀκόμη!

Δὲν τὸν ἄφησε νὰ τελειώσῃ.

—Τὰ γιαιτρικά! Οἱ πλούσιοι! Καὶ τί μᾶς γιοιάζει ἐμᾶς ἀπ' αὐτούς; Οἱ ἄλλοι ἔχουν τὰ καλά τους γιὰ πλοῦτο, ἐμεῖς τὰ παιδιά καὶ τὴν υγεία μας.

—Ναί, γυναῖκα! Μὰ ἐκεῖνοι δὲν ἔχουν φαμίλια, δὲ ξέρουν ἀπὸ παιδιά· δὲν ξέρουν τίς δυσκολίες καὶ τὰ ντέρτια τους.

—Ὅπωςδῆποτε! Εἶναι ἀμάρτημα μεγάλο γιὰ τίς μητέρες ποὺ ἐμποδίζουν τὸν καρπὸ τους νὰ βγῆ στὸν κόσμῳ! Φόνος ἐκ προμελέτης! Ὀλιγοπιστία! Παράβαση τῆς πέμπτης ἐντολῆς!

Πρόφερε τὰ τελευταῖα λόγια μὲ ἐπιτιμητικὸ ὕφος κ' ἀγανάχτησῃ. Μὰ σὰν κοίταξε τὸν ἀντρα στὰ μάτια, τῆς φάνηκε κάπως ντροπιασμένος καὶ θέλοντας νὰ τὸν καθησυχάσῃ κομμάτι, πρόσθεσε γλυκαίνοντας τὸ ὕφος της.

—Ἄν εἶναι νὰ μᾶς στείλῃ ὁ Θεὸς κι' ἄλλα παιδιά, δὲν ἔχουμε νὰ ποῦμε παρὰ καλῶς τὰ ὀρίσουν! Καὶ τὸ κράτος—ἄλλωστε—δείχνει κάπια φροντίδα, πληρώνει ἐπιδόματα γιὰ τὰ παιδιά. Πιὸ πάνω ἀπ' ὅλους μας ὁμως εἶναι ὁ Θεὸς! Μὰ εἴμαστε πιά στὰ χρόνια κι' ὁ Ἐχτορας, ἐλπίζω, νὰναὶ ὁ τελευταῖός μας καρπός.

Λιγώτερο τὸ κακὸ ποὺ δὲν ἔφτασε ὁ λόγος στ' αὐτὴ τῆς γριάς. Θὰ σκανταλιζότανε πολὺ—δίχως ἄλλο. Οὔτε κι' ὁ Ἀντώνιο ἔκανε λόγο πιά στὴν Τερέζα γι' αὐτό. Ἰσως νὰ πικράθηκε πρὸς στιγμή ποὺ εἶδε τὸ μικρὸ ἔτσι ἀδύνατο, κατὰ βάθος ὁμως λάτρευε τὴ γυναῖκα του σὰν ταῖρι ἀνεχτίμητο, μιὰν ἐξαιρετὴ συντρόφισσα, ποὺ δὲν ἔκανε νὰ τῆς χαλάτῃ τὸ χατίρι καὶ τὸ γούστο.

* * *

Ἡ δουλειά του στὸ Μιλάνο πῆγαινε ἱκανοποιητικά κ' ἡ ἀνάμνηση τῆς μίνιας θὰ εἶχε ξεριζωθῆ ὀλότελα ἀπ' τὴ μνήμη του, γιὰτὶ φαινόταν πιὸ γελαστός κι' ἀνοιχτόκαρδος σὲ κάθε του ἐπίσκεψη. Ἐξῆν ἀπ' τὸ τζάκι, ἀγόρασαν μὲ τίς οἰκονομίες τους καὶ μιὰ σόμπα γιὰ τὴν κουζίνα, ποὺ κρατοῦσε περισσότερη ζεστασιά τὸ χειμῶνα καὶ γινόταν καὶ σχετικὴ οἰκονομία στὰ ξύλα. Μεγάλια τὰ κορίτσια πιά, στὰ δεκατέσσερα ἢ Τζακόντα κ' ἡ Ἐλντα στὰ δώδεκα, πάγαιναν μὲ τ' ἄλλα κορίτσια τῆς γειτονιάς νὰ φτιάξουνε φορτία ἀπὸ ξύλα στὸ γειτονικὸ δάσος καὶ νὰ θροῦνε κάστανια. Τὸν Ἀλέξανδρο πάλι ἑπτὰ χρονῶν, τὸν μάλλωνε ὅλη τὴ μέρα ἡ γιαιγιά του γιὰτὶ δὲν ἔσπεκε στὸ σπίτι. Ἐβγαίνει ὅλη τὴν ὥρα ἔξω στὸ δρόμο κι' ἡ κακόμοιρη ἐκείνη εἶχε τὴν ἔγνια του μὴ τὸν πλακώσουν τ' αὐτοκίνητα ἢ μὴ γλυστρήσῃ στὸ κανάλι. Τὸ κακόπαιδο!

Ἐγινε κι' αὐτὸ σὰν τ' ἄλλα, ὅστερα ποὺ τόσο εἶχε ὑποφέρει νὰ τὸ βάλλῃ στὴ σείρα! Τυχερὸ τῆς τουλάχιστο ποὺ εἶχε τὸν Ἐχτορα! Τὴ συμπονοῦσε ὁ Θεός, ποὺ ὥσπου νὰ παράδινε τὴ ψυχὴ της δὲ θὰ τὴν ἄφηνε μονάχη. Τοῦ ἀγόραξε παιγνιδικὰ καὶ τοῦ ἔστρωνε πάντα μιὰ μάλλινη κουβέρτα σιμά της, ἐκεῖ ποὺ ἔγενθε καὶ τὸ κάθιζε νὰ παίξῃ. Αὐτὴ δὲν τὸ ἔβρισκε ἀσκημὸ! Ἀντίθετα ἰσχυριζόταν ὅτι παρὰ τὰ λεπτά του χαρακτηριστικὰ ἔμοιαζε τῆς μάνας του κ' ἦταν ὡμορφο. Τὰ ματάκια του καστανά, μοιάζανε ἡρεμὲς λιμοῦλες. Καὶ τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου του ὥσπου μεγάλανε ἔδειχνε λιγώτερο κίτρινο καὶ περισσότερο ἄσπρο. Σὰ μῆκῃ στὰ τρία του χρόνια, ἡ γιαιγιά του ἄρχισε σιγά-σιγά νὰ τοῦ μαθαίνει νὰ κἀν τὸ σταυρὸ του καὶ τὴ νύχτα τὸ ἔβαζε πάντα σιμά της νὰ κοιμᾶται. Εἶχε κρῦο τὸ αἷμα τὸ φτωχούλικο σὰν κι' αὐτὴν, δὲν ἔπαιρνε εὐκολὰ ζεστασιά, μὰ ἀπ' ὅλα της τὰ ἐγγόνια—κ' εἶχε μιὰ τριανταριά—μόνο δυὸ ἀγάπησε τόσο πολὺ: τὸ Φράγκο, γιὸ μιάς ἄλλης τῆς κόρης—τώρα μεγάλο, καὶ τὸν Ἐχτορα. Κι' ὁ Φράγκο σὰν ἦταν στὴν ἡλικία τοῦ Ἐχτορα, εἶχε λιανὸ τὸ κορμὶ τῶσο, ποὺ στὴν

ἀγκαλιά της έμοιαζε γατάκι, μὰ σὰ δρασκελίσει τὰ δέκα του χρόνια, πήρε νὰ ψηλάνη ἀπότομα σὰ θλαστάρη πού ξυπνάει ἀπ' τὸ λήθαργο ὕστερα ἀπ' τὸ λυώσιμο τοῦ πάγου. Στὰ δεκαοχτὼ του χρόνια ἔγινε κοτζάμι ἀντρακλας, ἑκατὸν ὀδόντα πόντους. Δὲν ὑπαρχε ζήτημα λοιπὸν ν' ἀνησυχούσε οὔτε γιὰ τὸν Ἔχτορα. Μὲ τὸν καιρὸ τὸ μπῶϊ του θὰ παίρνε ἀνάπτυξη.

Ἔτσι ὅλη μέρα μάλλωνε μὲ τοὺς ἄλλους ἢ γριά, γιὰ τὸ πειράζανε, τὸ κἀνανε νὰ στριγιάζει, κρύβοντας του τὰ παιγνίδια του.

—Ἐ, Ἐλντα ἐοὺ ἀπ' ἐκεῖ! Δὲ ντρέπεσαι νὰ τὰ βάζεις μὲ τὸ μωρὸ! Κι' ἐσεὺνα Ἀλέξαντρε θὰ σὲ καταγγείλω στὴ μάνα σου σὰ γυρίση! Θὰ τὸ δῆς!

Ἐνα Σαββατόβραδο στὴν ἐπιστροφή του ὁ Ἀντώνιο τοὺς ἔφερε κ' ἕνα γραμμόφωνο. Τὸ πήρε ἐγγυημένο μὲ τὶς πλάκες του μαζί καὶ θὰ τὸ ἀποπλήρωνε σ' ἕνα χρόνὸ μὲ δόσεις μηνιάτικες.

—Ἐ, λίγη διασκέδαση καὶ στοῦ φτωχοῦ τὸ σπίτι δὲν εἶν' ἀμαρτία. Τὶ λὲς Τερέζα; Θὰ μὲ μαλλώσης μήπως, πού δὲ σὲ συμβουλευτήκα πρωτύτερα; Εὐκαρία, νὰ ξέρης. Μόνο ὀχτακόσιες λιρέττες! Κ' ὕστερα ἡ εὐκολία στὴν πληρωμῇ.

—Νὰ σὲ μαλλώσω; Κάθε ἄλλο! Μόνο πού γραμμόφωνα καὶ ὄργανα ἔχουμε στὸ σπίτι μας ἀρκετὰ, πού γίνεταί τὸ κεφάλι μας καζάνι.

Εἶπε ἐκείνη χαμογελώντας κ' ὕστερα σὰν εἶδε μιὰ στιγμή πὼς μείνανε μονάχοι αὐτοὶ στὴν κάμαρα — ἢ γριά πήρε τὸν Ἔχτορα νὰ τόνε βάλῃ στὰ κρεβάτι καὶ τ' ἄλλα παιδιὰ χαλούσαν τὸν κόσμὸ ἀπ' τὶς φωνὲς ἀπ' ἐξω— τοῦ πρόστεσε ἀκόμη.

—Ξέρεσι Ἀντώνιο; Ἀκόμη ἕνα παιδί μᾶς ἔρχεται. Τὸ ξέρω πὼς αὐτὸ σὲ στενοχωρεῖ, τὸ ἐφεραστήκες τὶς προάλλες στὴ γέννηση τοῦ Ἐχτορα...

—Μπᾶ! Καθόλου δὲ μὲ στενοχωρεῖ! Ἦταν ἄλλοι καιροὶ τότες. Ὁ καημὸς τῆς μίνιας μ' ἔτρωγε κ' ἡ ἀπομάκρυνσή μου ἀπ' τὸ σπίτι! Εἶπα κ' ἐγὼ στὴ ζωῇ μου μιὰ τρέλλα! Ὑστερα τὸ εἶδα ἔτσι ἀδύνατο πού δὲν μού γέμισε τὸ μάτι. Τὰ παιδιὰ εἶνε ὁ πλοῦτος τοῦ φτωχοῦ! Τὰ σαρκῖα λοιπὸν γυναικῖα κ' ἂν εἶναι ἀγὸρι θὰν τ' ὀνομάσουμε Δάντη. Ἄν εἶναι κορίτσι Βεατρίκη. Ἀπὸ λογαριασμό μου τὸ προτιμῶ κορίτσι.

Μὲ τὰ τελευταῖα του λόγια ἔβαλε κίβλας μιὰ πλάκα στὸ γραμμόφωνο. Τὰ παιδιὰ τὸ πήραν μυρωδιὰ καὶ σὲ λίγο ἦρθαν τρεχτὰ μαζί μὲ τὰ ξαδέρφια καὶ τὰ γειτονόπουλα πού κἀνανε κύκλο στὸ γραμμόφωνο. Ἀρκουδόπουλα πραγματικὰ πού πήδαν καὶ χόρεβαν, προσπαθώντας ποιανοῦ ἢ φωνῆ ν' ἀκουστῇ περισσότερο, ἔτσι πού σκεπάζανε ἐκείνη τοῦ τραγουδιοῦ. Κ' ἢ γριά Εὐφροσύνη πού γύρισε ἀπ' τὴν κρεβατοκάμαρα, σίμωσε κ' αὐτὴ νὰ δῆ, χαμογέλασε κ' εἶπε:

—Κύριε, Θεέ μου! Αὐτὸ μᾶς ἔλειπε! Ξέχασαν πὼς γερνοῦνε!

Κατὰ βάθος ὅμως ἦταν κ' αὐτὴ εὐχарιστημένη, γιὰ τὸ γηρατειὰ κ' ὁ θάνατος τὴν κερνούσανε μελαγχολία καὶ τρόμο.

* * *

Στὰ τέλη τοῦ 1939 ὁ χειμῶνας καὶ τὸ κρῦο φτάσανε νωρίς. Δὲ βρῆκαν καιρὸ μήτε οἱ κονταδίνοι ν' ἀπομαζῶξουν τὰ τελευταῖα φύλλα κάτω ἀπ' τὶς καστανιὲς γιὰ τὶ σκέπασε πρώϊμα τὸ χιόνι κ' ὁ πάγος. Τὰ Χριστούγεννα καὶ τὴν Πρωτοχρονιά, ἢ φαμίλια τοῦ Ἀντώνιο τὰ γιόρτασε πλάϊ στὴ σόμπα, μὲ τὰ θραστὰ κάστανα στὴ μέση καὶ τὴν κοῦπα τοῦ κρασιοῦ πού ἔδινε γύρα. Ἡ γριά Εὐφροσύνη δὲ μπορούσε νὰ βρῆ ζεστασιά τὸ χρόνὸ αὐτό. Μιὰ λεπίδα τῆς ἔσκιζε τὴ σπονδυλικὴ στήλη καὶ προτιμοῦσε νὰ παραμένη σκεδὸν πάντα στὸ κρεβάτι ξαπλωμένη, μὲ τὸν Ἐχτορα σφικτοκλειδωμένο στὸ λιπόσαρκὰ τῆς μπράτσα νὰ τὴ συντροφεύῃ. Ἴσως νὰ ἦταν τὸ χέρι τοῦ Χάρου πού τὴν ἔφαχνε, τῆς ἔστηνε καρτέρι. Κι' αὐτὴ φοβόταν, ὦ πόσο φοβόταν!

—Πὼς εἶναι ἡ ζωῇ, ἔλεγε μέσα τῆς. Πᾶμε ἐμεῖς κ' ἄλλοι ἔρχονται!

Τῆς μιλοῦσαν γιὰ τὸ Δυτικὸ μέτωπο πού πολεμοῦσανε στὸ χιόνι καὶ παρηγοριόταν μ' αὐτό. Νὰ πού ὑπάρχαν ἄνθρωποι, πού βαδίζουν μὲ βῆμα σταθερὸ ν' ἀντιμετωπίσουν τὸ θάνατο πρὶν τοὺς καλέση ἢ ὦρα τους! Δὲ θάτανε λοιπὸν μόνη. Ἦταν πολλοὶ-πολλοὶ οἱ ταξειδιώτες!

* * *

Τὴν ἀνοιξη τοῦ 1940 ἦρθαν πάλι τὰ πετροχελιδόνα νὰ χτίσουν τὴ φωλιά τους. Τὰ καρτεροῦσε μὲ λαχτάρια ἢ κυρὰ Τερέζα χωρὶς νὰ ξέρη, γιὰ εἶχε τόσο στενοχωρηθῇ μήπως καὶ δὲν ἔρχονταν, σὰν εἶδε πού ἀργοπορήσανε λιγάκι. Τρεῖς τ' Ἀπρίλη τὸν πε-

ρασμένο χρόνο, στis έφτα κείνη τή χρονιά. Αίτια ίσως τo χιόνι. Τους κελαδήσαν πρόσ-
 χαρα απ' τήν πρώτη μέρα. 'Η γνωριμία τους ήταν παλιά κι' οι έθιμοτυπίες περιττές.

Κείνες τis μέρες ή καρδιά τής γριάς Εύφροσύνης έπαψε άπότομα νά χτυπά, λες κι' ό χάρος πού είχε άκονισμένο, έτοιμο τo δρεπάνι του απ' τo χειμώνα, τής έκανε χάρη ως αντίπερα, νά ξαναντικρύση τήν πρασινάδα, τo χαμόγελο τής άνοιξης. Δίχως καμμιάν άρρώστεια σοβαρή, έξδoν άπό τήν άδυναμία στis κλειδώσεις και τήν πλάτη, τήνε βρήκε μιάν αυγή νεκρή και κρύα ή Τζοκόντα, σάν πήγε νά τής άποσπάση απ' τήν άγκαλιά τόν "Εχτορα γιά νά τού δώση τo γάλα. Ξυπνός ό "Εχτορας τήν καλούσε μέ τή φωνού-
 λα του —γιαγιά-γιαγιά!— και βλέποντας τά μάτια της μισόκλειστα, τo στόμα της τo ίδιο σά νά τού χαμογέλουσε, νόμιζε πώς έπαιζε μαζί του και τή χτυπούσε έλαφρά μέ τά μικρά του παλαμάκια, ύστερα δυνατώτερα. Γιαγιά! Γιαγιά!

Μά τής γιαγιάς ό ύπνος ήταν γλυκός κι' άτάραχος. 'Η ψυχή της σά σκιά κολου-
 μπούσε στο στερέωμα...

Στόν 'Αντώνιο τηλεφώνησαν άμέσως γιά τo θάνατο τής γριάς. Κάνανε μιá κη-
 δεία όσο μπορούσανε έπίσημη, γιάτι τής ήταν χαλάλι. 'Απ' όλα της τά παιδιά—είχε τρεις κόρες μεγαλύτερες απ' τήν Τερέζα παντρεμένες κ' ένα γιό μικρότερο, παντρεμένο κι' αυτό μέ παιδιά, τού έλειπε στη Γερμανία— άγαπούσε πιό πολύ τή δικιά τους φα-
 μίλια. 'Ο 'Αντώνιο τή σέβoτανε γιά τήν άφοσίωση πού είχε στα μικρά του, ως και γιά τήν άγάπη της στήν εκκλησία και τή δουλειά.

—Τήν είχαμε δεξι χέρι γυναίκα, σάν έμεις δουλεύαμε. Τώρα, λέω, καιρός νά πά-
 ψης κ' έσύ νά δουλεύης γιάτι τo μωρό βλέπω άρχινά νά κάνη όγκο στήν κοιλιά σου. Πώς θά τo θελα μιá Βεατρίκη! Δέ μούπες—άλήθεια— ποιά ήταν ή έντύπωση τής μακαρίτισσας; Θύμισε πού τo μαθε ή δέν τo πήρε χαμπάρι;

—Μπά! Τους τελευταίους δυό μήνες τής τo ξήγησα έγώ, γιάτι μέ είχε ρωτήσει—
 νά φέρης—άν έκρυβα κανένα μπέμπη κάτω απ' τo φουστάνι ή άν πήρα νά παχαίνω. Σάν τo μαθε γέλασε κ' είπε πώς είμαστε νέοι, μ' όλο πού έχουμε σχεδόν κορίτσια γι' άραβώνιασμα...

* * *

Στις 10 τού Μάη ένα άγοράκι μπήκε άκόμη στή φαμίλια τους. Θά τo προτιμού-
 σε κορίτσι ό 'Αντώνιο, μά έμεινε πάλι ίκανοποιημένος, γιάτι ήταν παχουλό και ροδο-
 κόκκινο, ώμορφο σάν άγγελουδι. Λες κ' ή Θεά Τύχη πριν πάρει άπόφαση νά τους τo
 χάριση, τo βούτηξε πρωτύτερα στής ώμορφιάς τή λίμνη. Ξένοι και δικοί τους συμμε-
 ρίζονταν τήν ευτυχία τους. Δίχως κουπλιμένα ήταν ένα πράμα άφεγάδιαστο, καλ-
 λιτέχνημα γλύπτη ή ζωγράφου πού άγγιζε τήν τελειότητα.

Γελούσε τ' άντρόγυνο ή ψυχή, μέ τήν τρελλή χαρά ανθρώπου πού ξεσκεπάξει
 άπρόοπτα κρυμμένο θησαυρό στή γής. Νά, πού ή θεια πρόνοια τους σκεφτότανε! Τους
 είχε φυλαγμένο ένα ζωντανό δώρο νά παρηγοράη τή φτώχεια τους, ν' άποκοιμίξη τής
 ζήσης τους τά ντέρτια. Μόνο πού θά πρεπε νά τού περάσουν στο χεράκι μιá ματόπε-
 τρα, έτσι πού νά μην τo πιάνη τo ζηλόφτονο, básκανο μάτι τού κόσμου!

'Ο άντράς άγαπούσε τά παιδιά, μά γιά νάν τά χαιρόταν τά προτιμούσε λίγο με-
 γάλα. Νά μπορούσαν ν' άρθρώνουνε μιá λεξούλα. Νά τού χαμογελούν κι' αυτός σφίγ-
 γοντάς τα στήν άγκάλη του νά διασκεδάξη μέ τ' άθώα τους καπρίτσια. Μά σάν ήτανε
 μικρούτσικα πού ήταν άξια μόνον νά κλαίν και νά στριγγιάζουν ακατάπαυστα, ά-
 δύνατα νά νοιώσουν γύρω τους μιá γουλιά κόσμο, τού δινανε ποιή, γιάτι δέν τόν αφή-
 νανε ν' άπολάψη μιá νύχτα ύπνο μέ τήν ήσυχία του.

"Ετσι ένοιωθε και πίστευε γιά τ' άλλα του παιδιά. Μέ τo Δάντη όμως—τού χά-
 ρισε τo όνομα πού είχε ταμένο—δέ συνέβαινε τo ίδιο. 'Εκτός άπό τή φυσική του καλ-
 λολη ήτανε τo φτωχούλικο κ' ήσυχο. Τόπαιρνε ό ύπνος στή στιγμή και κοιμόταν
 ώρες ολάκαιρες. Κ' είχε μιá ποζίτσα στόν ύπνο του —Θεέ μου— πού ήταν χα-
 ρά σου νάν τo κοιτάγες. Ξυπνούσε μονάχα σάν πεινούσε, σάν τραβούσε ή δρεξή
 του τής μάνας του τo γάλα. Μιά φιλή φωνούλα, σάν κυματάκι πού ξυπνάει ξαφνι-
 κά στα δειλινά τo καλοκαίρι γιά νά χενίση τά γαλαζόχρυσά νερά τής θάλασσας
 ύστερα απ' τόν ύπνο πού κερνάει τού ήλιου ή λαύρα στή ζωή, ήτανε προσκλητήριο
 στή μάνα νά σιωπήσει. "Ετρεχε κείνη τότες στο λεπτό, τόπαιρνε στήν άγκαλιά της
 και τo φιλούσε, άνοιγε διάπλατα τά στήθια της και τούβαζε τo βυζί στο στόμα.

Αυτό μονάχα και γρή, πιά! Ρουφούσε στήν άρχή μέ άπληστία λίγες ρουφη-
 ξιές, συνέχιζε άγάλι-άγάλι πιό έλαφρά, ώσπου στο τέλος έκλεινε τά μάτια κι'
 άποκοιμιόταν μέ τo ένα χεράκι του άκόμη στή ρώγα τού βυζιού.

—Μωρή γυναίκα, μάλαμα μωρό!, ἔλεγε μὲ ἱκανοποίηση ὁ ἄντρας τρίβοντας τὰ χέρια του.—Λές καὶ δὲν εἶναι στὸν κόσμο! Μὰ τὴν ἀλήθεια δὲ θυμάμαι ν' ἀναθρέψαμε παιδί μὲ τόση εὐκολία!

Γελοῦσε τότε θριαμβευτικά ἐκείνη, κ' ἤθελε νὰ μένη σιμά του ὅλη τὴ μέρα νὰν τὸ καμαρώνει!

Πάει νὰ τρελλαθῆ ἀπ' τὴ χαρὰ του πιά ὁ ἄντρας. Σὰ νὰ ζοῦσε μοναχὰ γι' αὐτό! Κούραση, μόχθος τῆς ζωῆς καὶ βάσανα, ξεχνόντουσαν γιὰ μιάς σὰ σκουπίδια τοῦ δρόμου ποὺ τὰ σαρώνει δυνατὸς ἀγέρας. "Αθελὰ του ἀκόμη καὶ τὴν ἀγάπη ποὺ εἶχε μοιρασμένη στ' ἄλλα του παιδιὰ καὶ τὴ γυναίκα του τὴν ἀπόσυρε σὰ μετοχή ἀπ' τὴν τράπεζα νὰν τὴν περάσει στὸ βιβλίο τοῦ μικροῦλη! Πρῶτὴ δουλειὰ του ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς γυρίζοντας ἀπ' τὸ Μιλάνο, ἦτανε νὰ φάξῃ νὰν τὸ βρῆ. Τὸ σίμωνε, ἂν τὸ εὔρισκε ξυπνὸ στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μάνας του, κ' ἄρχιναγε νὰ τὸ φιλᾷ μὲ μιά μανία μεθυσμένου, στὰ μάτια, στὰ χεράκια, στὰ μάγουλα, ὅπου ἔφτανε. "Αν πάλι τοῦλεγαν πὼς κοιμόταν στὴν κούνια του, θημάτιζε στὰ νύχια καὶ πάγαινε νὰ τ' ἀνταμώσῃ. Ξεσκέπαζε τὸ μουτράκι του ἀπ' τὰ ρούχα μὲ τρόπο ποὺ νὰ μὴ τὸ ζύπναγε καὶ στεκόταν ἀπάνω του ἀμίλητος γιὰ μερικά λεπτὰ μὲ μιὰν εὐλάβεια ἱερή, νὰ τὸ θαυμάσῃ. Τοῦ ἔπαιρνε ὕστερα τὰ παχουλά χεράκια ἕνα-ἕνα καὶ τοῦ τὰ σφράγιζε ἐλαφρὰ μὲ τὰ χεῖλη. Στους ἄλλους γύριζε τελευταία. Καμιά φορὰ ποὺ ἡ ἐκδήλωση τῆς τρυφερότητάς του ξεπερνοῦσε τὰ ὅρια, τὸν μάλωνε ἡ κυρὰ Τερέζα χαμηλόφωνα.

—"Ἐ, φτάνει πιά νὰ τὸ φιλᾷς! Μὲ τέτια φορὰ ποὺ τοῦ ρίχτηκες θὰ τοῦ σηκώσης στὰ χεῖλη σου τὸ χρῶμα του!

* * *

Μπήκε ὁ πόλεμος. Σὰν ἀκρίδα ποὺ εἰσβάλλει ξαφνικὰ ν' ἀφανίσῃ τὰ σπαρτὰ κ' ὄτι πράσινο ἀντικρύζει. Μὲ τοὺς πρώτους μῆνες ἡ κατάσταση ἄρχισε νὰ σφίγγῃ γύρω ἀπ' τὸν κοσμάκη. Τὰ τρόφιμα κ' ὅλα σχεδὸν τ' ἄλλα εἶδη εἶδη μοιράζονταν μὲ δελτίο. Παπούτσια καὶ ρούχα βρισκόντανε μόνο σὲ κακὴ ποιότητα στὴν ἀγορὰ. Στὸ λαθρεμπόριο, βέβαια, ἔβρισκε κανεὶς ὅ,τι ἤθελε, μὰ σὲ τιμὲς ποὺ ὀλοένα ἀνέβαιναν. "Ὅσο γιὰ τὴν κυρὰ Τερέζα, μπασμένη ἀπὸ μικρὴ στὸ σκολεῖο τῆς μιζέριαν καὶ τῆς στέρησης, ὑπομονητικιά ὅσο δὲν ἔπαιρνε, ἤξερε νὰ ζῆ τόσο μὲ τὸ πολὺ ὅσο καὶ μὲ τὸ λίγο. Νά, κιόλας ἡ λύση! Τὰ κορίτσια ἀπὸ τὴν ἄλλη μέρα θὰ παίρνανε δουλειὰ μαζί τῆς στὸ μεταξουργεῖο —τῆς πρότεινε προσωπικὰ ὁ ἐργοστασιάρχης— κ' ἔτσι, δουλεύοντας οἱ τέσσερις μαζί, ψηλὰ χαμηλὰ θὰ τὰ βολέβανε. Μὲ κεῖνο ποὺ χορηγοῦσε τὸ δελτίο—δὲν ἦταν κ' ἄσημαντο—κ' ἄλλοτε λίγο ἀπ' τὸ λαθρεμπόριο, δὲν ὑπῆρχε φόβος γιὰ τὴν ὥρα νὰ πεινάσουν. Θὰ ὑπόφερναν, δὲν ἔλεγε ὄχι! Μὰ ὅλος ὁ κόσμος μαζί. Τί νὰ λέγαν οἱ ἄλλοι, ποὺ οἱ δικοὶ τοὺς σκοτώνονταν πολεμώντας στὰ χιονισμένα, κακοτράχαλα Ἀλβανικὰ βουνὰ τοὺς Ἕλληνες, στὴ Λιδικὴ ἔρημο καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Ἀφρική τοὺς Ἑγγλέζους; Μὲ τὴν αἰτία ποὺ ὁ ἄντρας τῆς ἦταν πατέρας τεσσάρων ἀνήλικων παιδιῶν, γλύτωσε τὴ στρατολογία. Εἶχανε καλέσει κιόλας τὴν κλάση του γιὰ βοηθητικὴν ὑπηρεσία. Ἡ γέννηση τοῦ Δάντη ἕνα μῆνα πρὶν τὴν κήρυξη τοῦ πολέμου ἔσωσε τὴν κατάσταση. Ἀγάπη λοιπόν, ὁμόνοια κ' ὁ Θεὸς μαζί. Ὁ Δάντης, ἡσυχος ὅπως ἦταν, μυαλωμένο λὲς τὸ ἄχαρο, ποὺ καταλάβαινε τὴ στενοχώρια τους, μπορούσε νὰ τὸν ἐμπιστευταί στὴν κουριάδα τῆς τὴν Κατίνα μαζί μὲ τὸν Ἐχτορα ὥσπου ὁ Ἀλέξανδρος νὰ γύριζε ἀπ' τὸ σκολεῖο. Ὁ τελευταῖος πάλι θὰ πεταγόταν μιά στιγμὴ στὸ κοντινὸ δάσος νάφτιαχνε ἕνα δεματί ξύλα γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς κουζίνας. "Ἐτσι ἡ κυρὰ Τερέζα, μὲ τὴν ψυχραιμία ἔμπειρου κοραβοκῆρῃ σὲ κρίσιμες στιγμὲς θαλασσοφουρτοῦνας, ὄρισε τοῦ καθενὸς τὴ θέση.

* * *

Οἱ μέρες κυλοῦσαν ἀθόρυβα μιά μὲ τὴν ἄλλη, σκιὲς ἀγνώριστες πίσω ἀπ' τὸ τζάμι. Τὰ νέα μονάχα ἀπ' τὸν πόλεμο φτάνανε δυσάρεστα. Ἀκίνητος σὰν κολώνα ὁ στρατὸς στὴν Ἀλβανία! Στὴν Ἀφρική οἱ Ἑγγλέζοι κοντέβανε νὰ καταπιεῖν τὴν αὐτοκρατορία. Κι' ἂν δὲν τάγραφαν καθαρὰ οἱ ἐφημερίδες, ἦτανε οἱ ἐπιστολὲς τῶν φαντάρων ποὺ εἶχανε γνωριστικὰ συνθήματα. Σὰ γράφανε ὅτι ὀργώνανε, σήμαινε πὼς προῦδεναν, γιὰτὶ τὸ ἀλέτρι πάει πάντα μπροστά. Ἀντίθετα δὲ σὰ δουλεύαν μὲ λίσσο, σήμαινε σύμπτυξη κ' ὑποχώρηση. Μὰ τὰ ζητήματα αὐτὰ ἦταν ὀλότελα ξένα γιὰ τὴν κυρὰ Τερέζα. Αὐτὴ ἦταν ἀφωσιωμένη στὸ δικὸ τῆς πόλεμο. Ἐξασφάλιση ψωμιοῦ γιὰ τὸ σπῆτι, ἀνατροφή τῶν παιδιῶν. Σὰν καλόγρια

κλεισμένη στο κελί της, μετρούσε προσευχές στο κομποσχοίνι, παρακαλώντας το Θεό να χάριζε στον άντρα της υγεία, ύστερα να μη τους εύρισκε ξανά καμιά απάντητη, καινούργια συμφορά. Έ, λυπότανε καμιά φορά που δε μπορούσε να χαρακτηρίσει τ' αγοράκια της αγοράζοντάς τους γλυκίσματα, γιατί τὰ ζαχαροπλαστεία ήτανε σχεδόν άδεια. Μά και τὰ παιδιά της, προκομμένα, νοιώθανε τὸ κακὸ πού ήτανε γύρω τους και δὲν τῆς ζήταγαν ποτέ.

Κι' ὁ Δάντης μεγάλωνε. Μέρα με τὴ μέρα ἔδειχνε ὄλο και πιὸ ὤμορφος, σὰν κάποιος διάσημος ζωγράφος νὰ τὸ φιλοδοῦλεβε, και τοῦ χάριζε κάθε τόσο ἀφταστες, καινούργιες πινελιές! Γελοῦσε πιά κελαρυστὰ σὰ γάργαρο νερὸ στη θρύση, καινούριον σωστὸ βατραχάκι στὰ τέσσερα, στην κουβέρτα ἀπάνω, στρωμένη στο πάτωμα, κ' ἔπαιζε ὥρες ἀτέλειωτες κρατώντας στὰ χεράκια του παλιά παιγνίδια τῶν παιδιῶν. Καμιά φορὰ τὸ συντρόφεβε κ' ἡ γάτα.

* * *

Ένα ἀπομεσήμερο γύρισε ἔχταχτα ὁ Ἀντόνιο ἀπ' τὸ Μιλάνο. Τὸ μούτρο του ρυτιδωμένο, σκεπτικὸ, στὰ μάτια του ζωγραφισμένη ἡ θλίψη, λὲς και κάποιον μυστικὸ ἀγκάθι τότε τσιμποῦσε. Δισταχτικὸς στην ἀρχή, πήρε κουράγιο νὰ τῆς ζηγήσει κοντά, λακωνικά, πὼς ήταν γιὰ ταξίδι. Ἡ ἔδρα τοῦ ἐργοστασίου τους μεταφερόταν στη σύμμαχο Γερμανία κ' ἡ κρατικὴ διαταγὴ συμπεριλάμβανε σὰν ἀναγκαία τὴν μετακίνηση τοῦ ἐργατικὸ προσωπικοῦ. Δὲν εἶχε τίποτα τὸ μυστικὸ ἢ τὸ παράξενο αὐτὴ ἡ μετακίνηση. Ἀπλούστατα: τὸ ἀκατέργαστο ὑλικὸ πού δούλεβε τὸ ἐργοστάσιο παράγοντας ὅπλα ἐρχότανε ἀπ' τὴ Γερμανία και μιά πού τύχαινε νὰ βρίσκονταν σύμμαχοι, τὸ κάνανε γιὰ οἰκονομία στὰ μέσα τῆς μεταφοράς. Πετρέλαια, λάδια, μηχανές, —τους τὰ ζηγήσανε ὅλα με ἀριθμούς και λεπτομέρειες— μά δὲ θυμόταν νὰ τῆς τὰ διηγηθῆ. Ἦρθε στὰ πεταχτά, ἄδεια μερικῶν ὤρων, νὰ τους ἀφήσει τὴν προκαταβολὴ και νὰ τους ἀποχαιρετήση. Ὅσο γιὰ τὸ μιστὸ, τους διαβεβαίωσε ὁ διευθυντὴς πὼς θὰ εἶχανε κάποιον αὐξηση. Γιὰ τὴν ἀλληλογραφία πάλι τους σύστησε νὰ μὴν ἔχουν ἔγνοια. Σπιρτόζικο μυαλὸ ὅπως ήταν, θὰ τὰ κανόνιζε με τὴν κυβέρνηση τοῦ γρηγορῶτερο και θάκανε ἀκόμη τ' ἀδύνατα δυνατά, γιὰ νὰ τοῦ παραχωρηται ἄδεια καμιά φορὰ τὸ χρόνο, νὰ ἐπισκέπτεται τους δικούς του.

Μόνον πού δὲ σωριάστηκε ἡ κυρὰ Τερέζα. Τῆς φάνηκε γιὰ μιά στιγμή πὼς δέχτηκε θαθεῖα μαχαιριὰ μες τὴν ψυχὴ, ἀπὸ κάποιον μυτερό, ἀόρατο στυλέτο.

—Στὴ Γερμανία! Ποιὸς νὰ προμάντευε ποτὲ τέτοιο κακὸ; Ἐξορία! Τόσο μακριὰ τους! Καὶ πὼς θάφανε αὐτὴν μονάχη με τόσα παιδιά; Κι' ἂν μὴ —γένειτο!— ἡ ζωὴ του χανόταν με τους τόσους βομβαρδισμούς πού ἀναφέρνανε καθημερινὰ τὰ φύλλα...

Σὰ δέντρο πού τ' ἀφαιροῦνε ξαφνικά τις ρίζες κ' ἔτοιμάζεται ἐγκαταλείποντας τὰ ὕψη του νὰ σωριαστῆ στη γῆς, ἤθιλε νὰ πέση στὰ πόδια του ἡ Τερέζα, ν' ἀνοίξη στο κλάμα, νὰ τὸν παρακαλέση νὰ μὴ φύγη. Μά, γυναίκα μετρημένη πού ἦταν, ξαναβρῆκε γρήγορα τὴν ἰσορροπία τοῦ λογικοῦ τῆς, διώνοντας με μιά γερὴ προσπάθεια τὴν ὀμίχλη τῆς ἀπελπισίας πού στιγμιῶδικα τὴν τύλιξε.

Γιατὶ τάχα νὰ τὸν ἀποκαρδίωνε; Κρατικὴ διαταγὴ! Σάμπως μπορούσε ὁ καημένος νὰ πράξει κι' ἀλλιῶς; Ἀναλογίστηκε τις ἀμέτρητες χιλιάδες πού ἀναχωροῦσαν κάθε μέρα γιὰ τὸ μέτωπο και παρηγορήθηκε με τὴν ἰδέα πὼς ήταν πολλοὶ ἄλλοι σὰν κι' αὐτὴν πού παρίνανε δηλητήριο ἀπ' τὸ κανάτι τῆς θλίψης. Δὲν ήταν βέβαια οὔτε ἡ πρώτη, μήτε κ' ἡ τελευταία.

Κεῖνη τὴν ὥρα δὲ μίλησε κανεὶς. Τὸ ἀτσάλινο καρφί τοῦ πόνου ζεστὸ και καυτερό μάτωνε τὴν ψυχὴ ὀλονῶν, μά κρατοῦσαν τὰ χεῖλη πειθαρχικά στη σιωπὴ! Τὸ βλέμμα μονάχο μιλαεῖ καμιά φορὰ καλύτερα ἀπ' τὴ γλῶσσα! Ἡ γυναικα και τὰ κορίτσια ταχτοποιοῦσαν στις θαλίτσες ὅ,τι μπορούσε νὰ τοῦ ἦταν χρῆσιμο ἐκεῖ στην ξενιτεία, τ' ἀγόρια φιλώντας τον τρέξανε γρήγορα νὰ χωθοῦνε στην κρεβατοκάμαρα, πού μπορούσαν ἐλεύτερα ν' ἀνοίξουν τῶν ματιῶν τους τὴ φοντάνα...

Εὐθύμως μόνο ὁ Δάντης —ἴσως πιὸ πολὺ ἀπ' ἄλλες φορὲς— δὲν κατάλαε τίποτε ἀπὸ τὴν τραγῳδία πού παιζόταν στο σπίτι τους. Καθισμένος στην κουβέρτα του μ' ἕνα σουγιαδάκι στο χέρι, πελεκούσε συνέχεια ἕνα ξύλο, συνοδεύοντας κάθε ἀδύνατό του χτύπο με τ' ἀργυρόχρῳ του γέλιο. Ἦθελε νὰ ἐργαστῆ, νὰ κάνη κι' αὐτὸς ὅ,τι παρατηροῦσε νὰ κάνουνε οἱ ἄλλοι, σὰ σκίζανε με τὸ τσεκούρι ξύλα γιὰ τὸ σόμπα.

Σίμωσε ὁ πατέρας του νὰ τοῦ χαϊδέμη τὰ ξανθὰ μαλλάκια. Ὁ ἥλιος τοῦ

δειλιού, μπαίνοντας απ' τὸ παράθυρο, τοῦ τὰ φιλοῦσε ελαφρά, κάνοντάς τα νὰ φαντάζουν σὰ μαγιάτικη χλόη, ἀπαλή. Μὲ τὰ στεγνωμένα του χεῖλη, ὁ Ἀντώνιο, τοῦ ἀπίθωσε ἕνα φιλιὸν στὰ μάγουλα. Δὲ βάσταξε! Τὰ δάκρυα ἀρχίσανε νὰ τοῦ αὐλακώ-
νοννε τὰ μάγουλα κ' ἔτρεξε νὰ βγῆ βιαστικά. Ἐκεῖνον τὸν κοίταξε περιεργὰ γιὰ
μιά στιγμὴ καὶ ξαναρίχτηκε στὸ παιγνίδάκι του. Νὰ πελεκᾷ, νὰ πελεκᾷ...

* * *

Μιά παγερὴ σιωπὴ ἀνάκατη μὲ θλίψη ἦρθε νὰ γεμίση τ' ἄδειο πού ἄφησε ἡ
φυγὴ ἐκείνου... Ὁ πόλεμος βρισκόταν στὸ ἀποκορύφωμά του. Καινούργιες γῆ-
ρες, ἄλλα παιδιὰ πού παραμέναν ὀρφανὰ καὶ προσθέτονταν στὰ βιβλία τῆς κοινό-
τητας. Μιά τραγωδία γραφότανε στὸν κόσμον μὲ συγγραφέα τὸ χάρο, πού εἶχε γιὰ
καλαμάρι τὸ ντουφέκι, κ' ἄντις μελάνι αἷμα ἀνθρώπινο. Ἡ κυρὰ Τερέζα ἀγόραζε τῶρα
κ' ἔφημερὶδα κάθε μέρα. Βρῆκε κ' ἕνα παλιὸ χάρτη τῆς Εὐρώπης, καὶ βασάνιζε τὸν
Ἀλέξανδρο μὲ ἀτέλειωτες ἐρωτήσεις νὰ τῆς δείχνη ἀκριβῶς πού ἐργαζόταν ὁ Ἀντό-
νιο, πόσα χιλιόμετρα μακριὰ ἔρριξε μπόμπες τῆ στερνὴ φορὰ ὁ ἐχθρὸς. Μιά μικρὴ
πόλη σιμὰ στὴ Φραγκφούρτη, πού στὸ χάρτη δὲν ὑπάρχει.

— Παναγία μου, γλύτωτέ μας τον! Ἀναφανοῦσε τρομαγμένη σὰν τὸ σημάδι
πού τῆς ἔδειχνε τὸ τενωμένο δάχτυλο τοῦ γιου ἦταν κοντινὸ.

Εὐτύχημα πού ὁ ἄντρας τῆς δὲν ἀμελοῦσε τὴν ἀλληγογραφίαν. Δὲν περνοῦσε βδο-
μάδα πού νὰ μὴ παίρνανε μιά κάρτα ἢ δυὸ σελίδες ἐπιστολῆς πύκνογραμμμένη ὅσο πού
δὲν ἔμενε ἄσπρο. «Τὰ παιδιὰ! Πῶς πάνε τὰ παιδιὰ!», τὸ παντοτεινὸ του θέμα. Γιὸ
πολύ γιὰ τὸ μικρὸ. Ἀρχισε νὰ περπατᾷ. Γιατί δὲν τοῦ εἶχε στείλει τὴ φωτογραφία
ἀκόμη, πού τῆς ἔγραφε πρωτύτερα; Ἐκείνην πού τὸ ἔδειχνε νὰ κοιμάται μὲ μιά πο-
ζούλα ἀγγελικὰ καὶ τὸνα χεράκι του στὴ ρώγα τοῦ βυζιου.

Δόξα σοι ὁ Θεός! Παρηγοριὰ γιὰ τὴ φαμίλια! Ἀπὸ πολλοὺς τοῦλάχιστο στέ-
κανε καλύτερα.

Μὲ τὸ χωρισμὸ τοῦ ἀντρὸς ἕνα παραθύρι εἶχε ἀνοίξει στὸ σκοτεινὸ κελλὶ —τὴν
ψυχὴ τῆς κυρὰς Τερέζας— νὰ βλέπη καὶ τὸν ἄλλο κόσμον. Νὰ μοιράζη καὶ νὰ δέχεται
κουβέντες συμπαθητικὲς μὲ κείνους πού δυστυχούσαν σὰν κι' αὐτὴν! Καὶ δὲν ἦταν
λίγοι! Ὅλος ὁ κόσμος σήκωνε στὴν πλάτῃ τὸ σταυρὸ του. Ἐκανε φιλικὲς σχέσεις μὲ
τὴν Ἑλβία τὴ χήρα, πού ὁ ἄντρας τῆς σκοτώθηκε στὴ Δαλματία στὸν πόλεμον ἐνάν-
τια στοὺς «παρτιζάνους», ἀφίνοντάς τὴν χήρα χωρὶς παιδιὰ, στὰ τριανταπέντε τῆς
χρόνια, ἀρκετὰ ὄμορφη. Τὴν προσκαλοῦσε στὸ σπίτι ἢ πάγαινε ἐκεῖνη στὸ δικό
τῆς καὶ ζομολογούτανε ἡ καθημιὰ τους τὸ δικό τῆς ντέρτι καθισμένες στὸ τζάκι, γύ-
ρω ἀπὸ ἕνα πιάτο κάστανα βραστά.

Μόνον ὁ Δάντης ἔτρεχε πάνω κάτω χαρούμενος σὰν κασικᾶκι. Εἶχε κλείσει τὰ τρία
του χρόνια τὸν περασμένο Μάη καὶ γελοῦσε, κ' ἔπαιζε μαζὶ τους. Τὸ δασκαλέψανε
τὰ κορίτσια νὰ κάνῃ τὸ σταυρὸ του, νὰ σμίγῃ τὰ παλαμάκια του στὸ στήθος
ἀπαγγέλλοντας μαζὶ τους τὴν προσευχὴν τοῦ τὸ βράδυ, πρὶν πάη στὸ στρώμα του. Πόσο
τὸ ζήλευε ἡ Ἑλβία ἡ χήρα! Ἀχ!, νάχε κι' αὐτὴ ἕνα ἀγοράκι! Θεέ μου, λυπήσου
τὸν κόσμον σου, κάνε νὰ γυρίσουν οἱ φαντάροι κι' οἱ αἰχμάλωτοι γιὰ τὸ χατίρι μονάχα
τὸν παιδιῶν. Εἰρήνη στὸν κόσμον!

* * *

Στὸ σπίτι ἡ Τερέζα ἄφηνε μονάχον τὸ Δάντη ἴσαμε τὴ μιὰμισυ τ' ἀπόγιομα, πού
γύριζε ἀπ' τὸ ἐργοστάσιο. Τὸ ξυπνοῦσε τὴν αὐγὴν πρὶ φύγῃ, τὸ φιλοῦσε στὰ μάγουλα,
κ' ὕστερα τὸ βάλε νὰ ξανακοιμηθῇ, ἀφίνοντάς του σιμὰ στὸ προσκεφάλι ἕνα κομμάτι
ψωμί μὲ τυρὶ ἢ μῆλο, γιὰ νὰ προγευματίση. Καὶ δὲν ἐβγαζε κλάμα ἄχνα, τὸ
κακόμοιρο! Καθισμένο ντροπαλὰ στὸ τζάκι μιὰς θείας του ἢ στὸ στάβλο κάποιου
γεῖτονα «κονταδίνου» ἔπαιζε μὲ τὰ συνομήλικά του παιδάκια, χαϊδεύοντας τὰ νιογέν-
νητα ριφάκια. Ἀπὸ ξένο χερί φαγώσιμο πρῶμα δὲν ἔπαιρνε ποτέ! Κι' ἄς πεινοῦσε
ἀκόμη! Σὰν κοιτοῦσε τὰ παιδιὰ τῆς θείας του πού σοζώνχονταν νὰ γιοματίσουν ἀπ'
τις δώδεκα, δραπέτευε ἀπ' τὸ τζάκι τους, νὰ μὴ τοὺς ἐβλεπε πού τρώγανε. Πήγαινε
νὰ κρυφτῆ πίσω ἀπ' τὴν πόρτα, νὰ ξαφνιάση καὶ νὰ ὑποδεχτῆ τὴ μᾶνα του σὰν ξε-
πρόβαλλε. Ξεχώριζε τὸ θηματισμὸ τῆς ἀπὸ μακριὰ. Πωτὴν του ἔγινον ἦταν νὰ τὴ
φιλήσῃ. Αὐτὴν ἀγαποῦσε κι' αὐτὴ γινώριζε πρὶο πολὺ ἀπὸ κάθε ἄλλον. Σ' αὐτὴν ἐξο-
μολογούτανε, μὲ ὕφος ἀφτέρουγονου πουλίου, πῶς πεινοῦσε. Σιμὰ τῆς κατάφευγε κλα-
μένο γιὰ νάβρισκε ὑπεράσπιση, βοήθεια, σὰν τὸ τυραννοῦσαν τ' ἄλλα παιδιὰ πολε-
μώντας νὰ τὸ κάνουν χτήμα τους. Τὸ θέλανε νὰ τὸ κρατοῦν στὴν ἀγκαλιά τους σκλα-

βωμένο. Μά είχε κι' αυτό ψυχή! Πεθυμούσε να μένη ἐλεύτερο να παίξει, να χοροπηδάη, να τρέχη.

“Ένα δικό του φιλή στη μάνα του άντιστοιχοῦσε μυρωδιά λωτολούλουδου που σβήνει τὴν ἔγνοια. Ήταν γιαιυτή τὸ δισκοπότηρο που μεταλάβαινε χαρὰ κ' ἔλπιδα.

Τὶς βραδυὲς ὄρες, ἡ κυρὰ Τερέζα, λευτερωμένη ἀπ' τὶς ἄλλες δουλειές, ἐπλεκε κάλτσες ἢ μπάλωνε τὰ ρούχα τῶν παιδιῶν. Ὁ Δάντης εὔρισκε τότες ἀραξοβόλι στὴν ποδιά της. Ξεφύλλιζε κάποιον παλιὸ βιβλίον εἰκονογραφημένο καὶ τὴ διάκοπτε κάθε λίγο ἀπ' τὸ πλέξιμο, νὰ τὸ ξεγᾶη ὅ,τι δὲν καταλάβαινε.

—Μαμά!, μαμά!, αὐτό;

—“Άλογο, χρυσό μου!, τ' ἀπαντοῦσε ἐκεῖνη στερεότυπα κ' ἄς ἦταν κ' ἄλλο πράμα. Πῶς θὰ μπορούσε νάδιε νὰ καταλάβῃ στὸ μικροσκοπικὸ του μυαλὸ γιὰ λιοντάρια, φῶκες καὶ φάλαινες;

—“Άλογο!, ἐπαναλάμβανε κὶ' αὐτὸ καὶ γύριζε φύλλον.

Σκαρφάλωνε ὕστερα σιμά του ἡ γάτα. Μὲ μιάς ἀμολοῦσε τότε ἀπ' τὸ χεράκι του τ' ἄψυχο χαρτί, γιὰ ν' ἀγκαλιάσῃ, νὰ χαϊδέψῃ τὸν παρδαλὸ λαιμὸ τῆς γάτας. Ήταν κὶ' αὐτὴ ἓνα παρθενικὸν χειλῶν γιὰ τὸ Δάντη. Εὐχαριστημένη ἐκεῖνη ἀπὸ τὴν παιδικὴ θωπεῖα κουβαριαζόταν κὶ' ὄλο σίμωνε, ἄγγιζε σχεδὸν τ' ἀχειλὶ τοῦ παιδιοῦ, λές γιὰ νὰ τὸ φιλήσῃ. Κατόπι ἄφηνε νὰ ξεχυθῇ τὸ τραγοῦδι τῆς μονότονον, σὰ νάλεγε νάνι-νάνι! “Ένα νῶτο ζεστὸ καὶ λεπτὸ, σὰν ἄρωμα αἰθέριο, ἔβγαине σὲ λίγο ἀπ' τὴν χαραμάδα τῶν παρθενικῶν χειλῶν τοῦ Δάντη, τὰ χεράκια του κρατοῦσαν ἀγκαλιασμένο ἀκόμη σφιχτά, σὰ θησαυρὸ παραμυθένιο, μήπως καὶ τοῦ τὸν ἔπαιρνε κανεὶς, τὸ γατίσιο χτενισμένο μαλλί.

“Ἡ μάνα του τὸ καμάρωνε ἔτσι πού κοιμόταν. Μικροῦτσικο! ‘Αθῶο! “Ένα ἀγαλματάκι μὲ ψυχὴ στὸ κατῶφλι τοῦ βίου ἐνὸς σπιτιοῦ πού ἡ σαπίλα κὶ' ὁ βούρκος δὲν τοῦ ἀγγίζανε ἀκόμη τὸ ρουθοῦνι. Τ' ἀχειλὶ του ἦταν παρθένο ἀκόμη ἀπ' τ' ἀνθρώπινο δηλητήριο, τὸ μπουκάκι μὲ τὴν ἐτικέττα «προβλήματα κ' ἔγνοιες τῆς ζωῆς». Τὸ πνεῦμα του πετοῦσε ἐλεύτερο στὸ παραμῦθι πού τὰ ζῶα καὶ τὰ πούλια μιλοῦσαν σὰν πλάσματα, κελαρῦζανε οἱ βρῦρες μὲ τ' ἀθάνατο νερό, τὰ δέντρα ἦταν στολισμένα μὲ χρυσὰ φύλλα...

Πῶς τόθελε νὰ τὸ κρατοῦσε πάντα σ' ὄλη τῆς τῆ ζωῆ μικρὸ κὶ' ἀμόλυτο ἀπὸ τ' ἀνθρώπινο ψέμα, νὰ τῆς φυλάγῃ συντροφία, παίζοντας μὲ τὸν ἀγγελικὸ του χαρακτήρα, πού ἐξάμιζε κάθε τῆς μελαγχολία κὶ' ἀπόγνωση.

Μὰ ὁ στοχασμὸς τῆς σαδιστικῆς τῆς ἀπαντοῦσε: Θὰ γίνῃ ἄνθρωπος κὶ' αὐτὸ μιά μέρα. Θ' ἀπορρίψῃ τὸ μῦρο τῆς ἀγνότης του γιὰ νὰ λουστῇ μὲς τὸ θολὸ ποτάμι τῆς ἀνθρώπινης κακίας! Τὰ παρθενικά του χεῖλη, πού κερνοῦνε τώρα χαρὰ κὶ' ἀνακούφιση, θ' ἀπογίνων μὲ τὸ χρόνον φωλιές γιὰ τὴν πλαστήμια καὶ τὸ ψέμα! Καὶ θὰ κλάψῃ! Μ' αὐτὴ τῆ φορά ὄχι μὲ τ' ἀθῶο νου κλάμα, τὴν ἀσημβροχὴ, σὰν τὸ πρῶτὸ τὸ βασανίζουσε γιὰ νὰ τοῦ νύφουν τὰ χεράκια καὶ τὸ μούτρο μὲ ζεστὸ νερό, γι' ἀντίδραση ἀπὸ ἀνηξερσούνη. Οὔτε σὰν πέφτει ξαφνικὰ ἀπ' τὸ σκαμνάκι, σὰν τὸ βασανίζουσε τ' ἄλλα παιδιὰ ἢ τὸ γρατσουνίζει ἡ γάτα, κλάμα πού τὸ γιαιτρικὸ του εἶν' εὐκολώτατο, σφίξιμο στὴν ἀγκαλιά κ' ἓνα θερμὸ φιλή στὸ μέρος πού πονάει. “Οχι! Τὰ ρόδινα μάγουλα θὰ μαραθοῦν μιά μέρα, θὰ πτυχωθοῦν σ' αὐλάκια γιὰ νὰ κυλοῦνε καυτερά, ἀτέλειωτα πὰ δάκρυα μιάς οἰκονομικῆς ἐκμηδένισης, μιάς βιοτικῆς καταστροφῆς. Τὰ χεράκια, πού γαληνεμένα ἀγκαλιάζουν τὸ παρδαλόχρωμο μαλλί τῆς γάτας, θὰ γίνουνε φοῦχτες ροζιάρικες γιὰ νὰ κρατοῦν μιά ἀξίνα, ἓνα φυτᾶρι, τὸ βαρετὸ κουπὶ γιὰ τὴν κατάχτηση τοῦ Τέλους, μέσα ἀπ' τὸν φουρτουνιασμένο ὠκεανὸ τῆς ζωῆς!...

* * *

Μιά βραδιά τοῦ Νιόβρη, πού ὁ ἀγέρας μαστίγωνε πεισματικὰ τὰ δέντρα κ' ἔστρωνε στὴ γῆς τὰ γέρικα, κιτρινιασμένα φύλλα τῶν καστανιῶν, ἔμπαινε τὴν πόρτα ὁ ‘Αντώνιο.

Αὐτὸ πού προσεῦχονταν νύχτα καὶ μέρα δυόμισυ χρόνια ἐπραγματοποιεῖτο! Νά, πού τὰ παρακάλια τους στὸ Θεὸ καὶ τὴν Παναγιά βρῆκαν ἀκρόαση! Δὲν πῆγαν χαμένα!

“Ἐφερνε μαζί του ἀπολυτήριο τῆς δουλειᾶς κ' ἓνα συστατικὸ μαζί καλῆς ὑπηρεσίας καὶ διαγωγῆς, πού νὰ μπορούσε νὰ βρῇ δουλειὰ στὴν πατρίδα του, στὸ σπῆτι καὶ τὴ φαμίλια του κοντά. Μὰ τί ὑπόφερε ὥσπου νὰ τ' ἀποχτήσει! “Ένα σωρὸ αἴτηρες στὸ διευθυντῆ του, ἢ μιά πίσω ἀπ' τὴν ἄλλη. Εὔρισκε αἰτία πῶς τὸν πεί-

ραζε τὸ κλίμα. Τοῦ ξανάφερε παλιούς ρευματισμούς ἀπ' τὸν καιρὸ τῆς μίνιας. Στὸ τέλος πέτυχε! Οἱ προσευχὲς τῶν δικῶν του; Τὸν λυπήθηκε ὁ Θεός; Ἴσως καὶ τὰ δυὸ νὰ συντείνανε. Ὁ ἐργοστασιάρχης του τὸν συμπαθοῦσε πολὺ. Συγκινηθῆκε σὰν πῆγε νὰ τὸν ἀποχαιρετήσῃ κ' ἐξὸν ἀπ' τὸ πιστοποιητικὸ ποὺ τοῦ ζήτησε τοῦ χάρισε κ' ἕνα γερὸ μπουρμπουρά.

—Νάξερεις, γυναίκα, τί τροβήξαμε τὸν τελευταῖο καιρὸ! Δὲ βρῖσκαμε οὔτε λεπτὸ ἀνάπαση ἀπὸ τὶς ἐγγλέζικες μπόμπες. Ὀλάκαιρες ὄρες, πιὸ συχνὰ τῆ νύχτα, στριμωχνόμασταν μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα μὲς τὰ ὑγρά, νοτισμένα χαρακώματα. Κάθε μέρα ν' ἀκούμε, ἐδῶ σκοτώθηκαν τόσοι, ἄλλων ἐκεῖ γκρεμίστηκαν τὰ σπίτια ἀπ' τοὺς βομβαρδισμούς καὶ τοὺς πλακώσανε... κί' ὄχι πολὺ μακριὰ μας. Γιὰ μένα δὲ μ' ἐγνοίαζε τόσο, μὰ λαχταροῦσα νὰ σὰς ξανάβλεπα!...

Καὶ διηγόταν ἕνα σωρὸ περιπτώσεις γεμάτες πτώματα καὶ φρίκη, ποὺ τὸν διάκοπτε κάθε τόσο ἡ γυναίκα του μὲ τρομαχτικὰ ἐπιφωνήματα.

Μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ ἔφερε στὴ γυναίκα καὶ τὰ παιδιὰ, τῆ χαρὰ καὶ τὴν ἐλπίδα. Γιὰ τὸ Δάντη ἔφερε ξεχωριστὰ ἕνα μικροσκοπικὸ δαχτυλίδι μὲ σκαλισμένη στὴν πέτρα του μιὰ Παναγιά μὲ τὸ Χριστοῦλη, μ' ἕνα κομμάτι λεπτεπίλεπτη ἀλυσιδίτσα. Τ' ἀγόρασε ἀπὸ ἕνα γυρολόγο τραυματία στὸ σταθμὸ τοῦ Ἰνσμπουργκ—στὴν Αὐστρία, μὰ δὲν ἦταν σίγουρος ἀν θὰ τοῦ ταίριαζε στὸ δαχτυλάκι. Μὰ μιὰ χαρὰ τοῦ ταίριασε στὸν παράμεσο, λὲς καὶ τοῦ εἶχε πάρει μέτρο. Ὁ Δάντης ὄλοένα τὸ κοίταζε καὶ τὸ μοῦτρό του ἀχνιζολοῦσε ἀπὸ χαρὰ γιὰ τῆ ξεχωριστὴν ἀγάπη καὶ προτίμηση.

Μὲ τὴν ἀράδα του καθένος ἀπ' τοὺς δυὸ τοὺς ἔβρισκε τὸ ταῖρι τοῦ χλωμό. Τσακισμένο κάπως τὸ κορμὶ καὶ στὰ μαλλιά ἀνακατεμένη τὴν πρώτη ἀσπρίλα τοῦ κοινοριοῦ τῆς ζωῆς. Ξεπέρασε τὸ ζηνιὸ ὁ χρόνος καὶ πολεμοῦσε τῶρα γιὰ τὸ δεῦτερο ἡμῆρο.

«Ἡ κακοπέραση», ζήτησε νὰ ξηγήσῃ ἐκεῖνος. «Τὸ φρούτο μαραίνειται κομμένο πρόωρα ἀπ' τὸ δέντρο του. Οἱ ἔγνιες τῆς ζωῆς», ἐτοιμαζόταν νὰ προφέρῃ ἐκεῖνη.

Μὰ ἀπ' τὸ στόμα καὶ τῶν δυὸ βγήκανε ἄλλα λόγια. Τί σχέση εἶχε μὲ τὰ γηραιὰ τ' ἄσπρο χρώμα; Οὐμότανε τὸν ἀδερφὸ τῆς ποὺ δεκαοχτῶ χρονῶν, ἔδειχνε μὲ ἀπογοήτευση ἀνάμεσα στὴ μαύρη κόμη τῶν μαλλίων του μερικὲς ἄσπρες τρίχες. Μὰ τὸ ξέρανε κ' οἱ δυὸ τοὺς πῶς ἡ ἀλήθεια ἦταν ἀπ' τὴν ἀνάποδη. Δὲν εἶναι μονάχα τὰ χρόνια ποὺ γερνοῦνε τὸν ἄνθρωπο! Κί' οὔτε—στὴν πραγματικότητά—εἶναι ὅλα τὰ χρόνια ἴσα. Ὑπάρχουν τέτια ποὺ λογαριάζονται γιὰ δυὸ καὶ τρία.

Μὲ τὴ συμπίθαια ποὺ εἶχε κερδίσει ἡ Τερέζα στὸ γραμματικὸ τοῦ ἐργοστασίου ποὺ δούλευε, κατάρθωσε σὲ λίγες μέρες νὰ ἐξασφαλίσῃ μιὰ δουλίτσα στὸν ἄντρα τῆς σ' ἕνα ἐργοστάσιο τῆς ἴδιας ἐταιρείας ποὺ ἔφτιαχνε πυρομαχικά, μιὰ τριανταριά χιλιόμετρα μακριὰ. Καλὸ κ' αὐτό. Θὰ τὸν εἶχαν σιμὰ τους μιὰ φορὰ—τούλάχιστο—τῆ βδομάδα.

Τὸ δελτίο τοῦ ψωμιοῦ ἐλαττώθηκε σκαλοπάτι μὲ σκαλοπάτι ὥσπου ἔφτασε τὰ διακόσια γραμμάρια τῆ μέρα. Μακαρόνι, ρύζι, ζάχαρη, ἐλαττωμένη ποσότη κί' αὐτά. Μπάτσος ἀληθινὸς γιὰ τὸ φτωχόκοσμο! Κί' ἀπὸ κρέας τί νὰ λεγε κανεῖς; Τὰ λίγα ζωντανὰ ποὺ ἀπομείνανε, τὰ κανε κατάσχεση τὸ κράτος γιὰ τὸ στρατὸ ποὺ πολεμοῦσε στὸ μέτωπο.

Κράτος! Τῆ σημασία αὐτῆνης τῆς λέξης καλὰ-καλὰ δὲ μπορούσε νὰ χωνέψῃ ἡ κυρὰ Τερέζα. Ἄνθρωπος; Δῆμιος; Θεριὸ μήπως; Γιὰ τὸ κράτος σκοτανόταν ὁ κοσμάκης, ὁ ἄντρας τῆς παντοτεινῆς ἐξορία ἀπ' τὸ σπίτι, γιὰ τὸ κράτος ἐλαττωμένο καὶ τὸ ψωμὶ τῶν παιδιῶν. Γιὰ μιὰ στιγμή τὸ φαντάστηκε διάβολο στὴ φάτσα, νύχια μακριὰ καὶ σουβλερά, ποὺ ἀπειλοῦσε καὶ γελοῦσε ταυτόχρονα, ἕνα γέλιο μαῦρο γεμάτο κακεντρέχεια... Μὰ ἔδωξε γρήγορα τὸν ἐφιάλτη αὐτὸ καὶ πήρε νὰ κανονίσῃ τὸ τιμόνι τοῦ καραβιοῦ, σὰν κί' ἄλλοτες στὶς δύσκολες στιγμὲς.

Στὴν ἀγορὰ τὰ λαχανικὰ ἦταν λίγα καὶ μπαγιάτικα. Μῆλα καὶ κάστανα σὲ ποσότητες μικρὲς καὶ τιμὲς ἀνεβασμένες, ποὺ ἔβγαине τοῦ ἀνθρώπου ἡ πνοὴ νὰ περιμένῃ σὰ ντουβάρι στὸ πόδι, μιὰ οὐρὰ εἴκοσι μέτρα, ἀνάμεσα στὶς σπρωξιὲς καὶ τὶς βλαστήμιες τῶν λιγούψων.

Καθῆκο τοῦ Ἀλέξανδρου ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ἦταν πιὰ αὐτὰ; Θὰ σταματοῦσαν ἀπ' τὸ σκολεῖο μὲ τὸν Ἐχτορα ἀπὸ τὴν ἄλλη μέρα. Καὶ τίμβαίνανε τάχα στὸ σκολεῖο; Οἱ δασκάλοι πηγαίνανε μονάχα μιὰ ὥρα τὴν ἡμέρα μὲ τὸ στανιὸ καὶ γιὰ τὸν τύπο. Οὔτε κ' ὑπῆρχανε ξύλα πιὰ ν' ἀνάβουνε τὶς σόμπες, γιὰ νὰ μὴ ξεπαγιάζουν τὰ παιδιὰ!

Τὰ μεσημέρια τὸ τραπέζι στρωνόταν λιτότερο ἀπὸ πρῶτα. Τυρὶ δὲ μπόρεσαν

νὰ εξασφαλίσουν ἀπὸ δυὸ βδομάδες. Λαρδί καθόλου. Ζεστή πολέντα σκέτα, τὸ θράδου μακαρόνι ἢ ρύζι νερόβραστο στ' ἀλάτι. Τὰ συχάθηκε τὸ στομάχι τους—ἀλήθεια—μὰ δόξα σοι ὁ Θεὸς ποὺ βρίσκονταν κι' αὐτά. Βούτυρο, μεγάλη ἡ χάρη του! Καὶ τὴ μυρωδιά του κοντέθαν νὰ ξεχάσουν. Στὴ μαύρη ἀγορὰ μιλοῦσαν γιὰ ὀκτακόσιες λιρέτες τὸ κιλό τὸ λάδι, χίλιες σχεδὸν τὸ βούτυρο! Γιὰ τὸ κεμερί τοῦ φαχωῦ δὲν κάνανε...

Ὁ ἐρχομὸς τοῦ ἀντρός της—σκέφτηκε ἡ κυρὰ Τερέζα—ἔφερε τὴν εὐτυχία στὸ σπιτί. Μὰ ἐτούτη τὴ φορὰ μιὰν εὐτυχία θλιμμένη, μιὰ πεταλούδα τῆς ἀνοιξης μὲ τὰ φτερά τσαλακωμένα ποὺ δυσκολεβόταν νὰ πετάξει.

—Ἵπομονή! ἔλεγε πάντα, ἡ κυρὰ Τερέζα. Στὸ παζάρι δὲν παίρνει κανεὶς κρέας ψαχνὸ χωρὶς κόκκαλο. Ἄλλοι ζοῦσαν χειρότερα ἀπ' αὐτοῦς. Ἡ Ἑλβία ἡ χήρα—λόγω χάρη—τοὺς θαύμαζε πὼς κατάρθωναν κ' ἔβρισκαν φαρίνα ἀπὸ καλαμπόκι κ' ἔφτιαχναν πολέντα τὸ μεσημέρι, ἐνῶ ἐκεῖνη ἡ κακομοίρα ζοῦσε μόνο μὲ τὸ δελτίο. Πεινώνας πάντα! Μὰ κ' ἡ δικία τους φαμίλια, ἔπρεπε νὰ τὸ παραδεχτοῦν, θὰ δυστυχούσε τὸ ἴδιο ἂν λείπανε ἀπ' τὴ μέση δυὸ μορφές. Τὸ μεγάλο τους κορίτσι πρῶτα, ἡ Τζοκόντα, ποὺ καβαλλοῦσε τὸ ποδήλατο σὰ σκόλναγε ἀπ' τὴ δουλειὰ — ἓνα δυὸ φορές τὴ βδομάδα—καὶ ταξίδεβε ὡς τριάντα χιλιόμετρα στὰ διάφορα χωριά τῆς ἐπαρχίας, γιὰ νὰ ξετρυπῶση κάτι ἀπ' τὸ λαθρεμπόριο. Κίντυνος βέβαια γιὰ τὴν ἡλικία της, ἓνα ὠμορφο κορίτσι νὰ γυρίζη ἔτσι στὰ χωριά. Μὰ μπροστὰ στὴν ἀγιάτρευτην ἀνάγκη τοῦ σπιτιοῦ τὸ ζήτημα αὐτὸ ἔμπαινε σὲ δεύτερη γραμμὴ. Δὲν πάγαινε ἄλλωστε μόνη. Ἦταν κι' ἄλλα κορίτσια ποὺ ταξίδευαν γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ. Καὶ δὲν εἶχαν ἄλλο ποὺ νὰ στελναν. Ὁ Ἀλέξαντρος δώδεκα χρονῶν παιδί, ἦταν ἀνήξερο ὀλότελα ἀπὸ κοινωμία. Οἱ δρόμοι ἦτανε κακοφτισγμένοι κι' οὔτε ἀσφαλτοστρωμένοι στὰ χωριά, λακκοῦβες καὶ λάσπες κάποτε ἢ κρῦο σουσυχτερό. Τὰ νερὰ μέναν παγωμένα—γιαὶ ἀκόμη καὶ τὴ μέρα. Βαρῆθηκε τὰ ταξίδια αὐτὰ ἡ Τζοκόντα. Καμιὰ φορὰ, σὰ γύριζε παγωμένη, χλωμὴ, μὲ τὰ χέρια ποὺ ὀδηγοῦσαν τὸ ποδήλατο νὰ τσοῦζουσε ἀπ' τὸ κρῦο κι' ἄς τάχε χωμένα στὰ γάντια, ὀρκιζότανε νὰ μὴ ξαναπάγαινε. Μὰ ἡ μάνα της γρήγορα τὴν ἡμέρεβε καὶ πῆγαινε πάλι δίχως ἀντίρρηση, σὰν τὴνε ξαναπρόσταζε.

Ἵστερα εἶχανε τὸ Δάντη.

Μὲ τὸ χρυσὸ τοῦ γέλιο, τ' ἄθωα λογάκια καὶ καπρίτσια του, τοὺς ἔκανε νὰ ὑποφέρουν πιὸ ἀνετα τὴ δυστυχία τους. Λὲς κ' ἦταν γι' αὐτοῦς τ' ὀξυγόνο ἀντίκρου στὸ ἀσφυκτικὸ τους παρόν, τὸ στεφάνι στοὺς μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ γιὰ ν' ἀντιμετωπίζουν θαρραλέα τὸ μαρτύριο! Κάθε μέρα τοὺς φανέρωνε καὶ κινούργια ἄθωα πράματα γιὰ νὰ τὸ θαυμάζουν, νὰ τ' ἀγαποῦνε πιὸ πολύ.

Σὲ μιὰ μονάχα περίπτωση ἔκλαιε πεισματικά, ἀτέλειωτα. Δὲν πῆγαινε ποτές τὸ θράδου στὸ κρεβάτι μοναχὸ του. Ἦθελε νὰ χι πάντα κάποιονε σιμά του. Ὁ Ἀλέξαντρος κι' ὁ Ἐχτορας ποὺ τὸ συνόδευαν, δραπετέθαν καμιὰ φορὰ μόλις τ' ἀντίκρουζαν ποὺ ἔκανε νὰ τὸ βαρῆση ὁ ὕπνος κ' ἔκλεινε τὰ μάτια, γιὰ νὰ ξαναγυρίσουν στὸ τζάκι ποὺ κουβέντιαζαν οἱ ἄλλοι. Λάβαινε ὄμως καμιὰ φορὰ νὰ ξυπνήση καὶ βλέποντας ποὺ ἦτανε μόνο, ἔβαζε τὶς φωνῆς ἀπελπισμένο.

—Ἐχτορα! Ἀλέξαντρε!

Κ' ἡ διαταγὴ τῆς μάνας δὲν ἀργοῦσε νὰ ἐπέμβη ἱκανοποιητικὴ γιὰ τὸ μικρὸ, ξανατέλλοντάς του πίσω τὸ δραπετὴ φρουρὸ.

* * *

Ἐνα ἀπομεσήμερο ποὺ χιονίζε, βγήκε ἡ κυρὰ Τερέζα ν' ἀνταμῶση τὸ γραμματικὸ τοῦ ἐργοστασίου στὸ γραφεῖο, νὰ τὸν παρακαλοῦσε γιὰ μεσολάβηση στὸν προϊστάμενὸ του, γιὰ μιὰ μικρὴν αὐξηση στὸ μεροδούλι τοῦ ἀντρός της. Τ' ἄλλα ἐργοστάσια εἶχαν χορηγήσει κιόλας κάτι τίς. Δὲν ἦτανε χαζοὶ νὰ μὴ παρακολουθοῦσανε τίς τιμὲς τῶν πραγμάτων ποὺ ἀμιλλόντανε ποῖδ' ἂν ἀνεβῆ ψηλότερα. Ἀκοῦς—γιὰ τὸ Θεό!—εἰκοσπέντε λιρέττες τσόκαρα μόνο γιὰ τὸ Δάντη! Τὰ κάστανα δεκατρεῖς λιρέττες τὸν προηγούμενο χρόνο, τώρα εἰκοσιδύο.

Ἡ ἀπάντηση τοῦ γραμματικοῦ ἦταν ἀπροσδόκητη, ἀπογοητευτικὴ. Αὐξηση δὲ μπορούσε νὰ προσμένῃ ὁ ἀντρας της, μιὰ καὶ ἦταν περασμένος προσωρινὸς ἐργάτης. Ἀνάγκη νὰ τῆς τὸ ἐξομολογῶτανε μὲ ἐχεμύθεια. Ὁ ἐργοστασιάρχης ἦτανε ἀνθρωπῶς δὺστροπος, κοίταζε μόνο νὰ ἱκανοποιήση τὸ ταχτικὸ του προσωπικὸ, τοὺς εἰδικευμένους. Τὶς προάλλες—ντράπηκε νὰ τῆς τὸ φανερώση—εἶδε κ' ἔπαθε ὥσπου νὰ πείση τὸν ἐργοστασιάρχην νὰ περνοῦσε τὸν ἀντρα τῆς στὴ δουλειὰ. Ἦταν γέρος, ἰσχυρίστηκε, δὲν τοῦ γέμιζε τὸ μάτι κ' ἔστερξε νὰ τὸν δεχτῆ μόνο γιὰ χατήρι

του. 'Ο ίδιος προσωπικά άναγνώριζε τή θέση τους και συμπαθούσε τή φαμίλια τους πολύ. Μά έλα πού οί μεγάλοι κύριοι κάνουν τόν κουτό κι' ό χορτάτος τó νηστικό δέν τότε νοιώθει. Για τήν ώρα ή κυρά Τερέζα—έσυμπέρανε ό γραμματικός—θά έκανε καλά ν' άφηνε τήν ύπόθεση στή σιωπή. Λίγη ύπομονή, ίσως ό πόλεμος νά τελείωνε και τά πράματα ν' άλλαζανε στο μέλλο. Μά προσοχή—για τó Θεό!—μην έφτανε κουβέντα στ' αύτί του διευθυντή, πού μπορούσε ν' άναχατούσε γι' αύτό και ν' άπόλυε και τόν άντρα της άπ' τή δουλειά. Και πού νά πήγαινε ν' άναζητήτ' δουλειά με τέτιο καιρό; Τό κράτος, όλους τούς άνεργους τούς έστελνε στή Γερμανία. Κι' άκόμη θά έθιγε κι' αύτόν προσωπικά πού από συμπόνεση στή φαμίλια τους, τότε σύστησε μ' εύθύνη του.

'Αποχαιρέτησε ή κυρά Τερέζα και βγήκε. 'Η ψυχή της ήταν τρυπημένη από κάπια μυστικήν, άόρατη άρίδα. "Έκλαιε, έκλαιε στο δρόμο μά παρηγοριά δέν έβρισκε.

«Νά κράταγαν τόν άντρα της στή δουλειά από ψυχικό! 'Από σίχτο, σαν ένα ζητιάνο! "Ήτανε λοιπόν κουρελόχαρτα εκείνα πού είχαν τó συστάρι τους γιομάτο, με τίς ύπογραφές τóσων και τóσων προϊσταμένων του πού επαινούσαν τή δουλειά του; 'Από σίχτο, 'Εκείνον! "Έναν ήρωα! "Ένα μάρτυρα πού ή ζωή του ύπήρξεν ένας Γολγοθάς, μιάν έκούσια θυσία στο βωμό τής ζήσης τών παιδιών του! "Αχ! πόσο γίνεται ό άνθρωπος σκληρός σαν παίρνει δύναμη! Πόσο μεγάλη ή ανθρώπινη άχαριστία, μπροστά στα ύλικά κέρδη!

Τό βράδυ στο δείπνο ήταν σιωπηλή, λες και τής είχανε τó στόμα κλειδωμένο. Βλέποντάς τήν έτσι σκεπτική και κατσοφιασμένη τά παιδιά σώπαιναν με κατάνυξη, σαν πειθαρχημένοι στρατιώτες μπρός σε άποκαλυπτήρια ήρωα τρανού. Δέν άργησαν άλλωστε νά τραθήξουνε στήν κρεβατοκάμαρα, αφήνοντας τή μάνα τους με τó Δάντη, πού έκανε όλάκερο καυγά, νά μείνη νά τής κάνη συντροφιά. "Έλπίζε—πιός ξέρει;—νά τήν έκανε νά ευθυμίση, νά γελάση μαζί του.

"Έξω έπαψε πιά νά χιονίζει. "Ένα βοοιστάκι τσουχερό φυσούσε μόνο από τó γυμνό δάσος τών καστανιών και τó φώς του φεγγαριού γλυστρούσε άδέβαιο πάνω στο χιόνι, σα σκια λαφιασμένου ζώου πού τó κυνηγούσανε.

'Η κυρά Τερέζα άνάμενε τή Τζοκόντα. Είχε βγή πάλι τ' άπομεσήμερο με ποδήλατο για τά χωριά, για νά βρискε κάτι για τó σπίτι άπ' τó λαθρεμπόριο. Μά πώς άργούσε, τó βράδυ αυτό! Θεέ μου, μην τής συνέβηκε κάνα κακό;

Τό ξυπνητήρι τοποθετημένο πάνω στο τραπέζι έδειχνε ενιά και πέντε. Καιιά φορά δέν έμεινε τόσο άργά! Μια κακή προαίσθηση ξεπρόβαλε ξάφνου στο λογισμό της σα σύννεφο και τής τυραννούσε τή ψυχή.

'Ο Δάντης κοιμόταν πιά στήν ποδιά της. Στο μουτράκι του ήταν ζωγραφισμένη ή θλίψη, γιατί δε στάθηκε ίκανό σαν πάντα νά τήν κάνη νά γελάση μαζί του, νά ευθυμίση. "Έμοιαζε πραγματικό άγγελούδι, με τά χεράκια του άγκαλιασμένα γύρω άπ' τόν παρδαλό λαιμό τής γάτας. 'Απ' τά μισανοιγμένα του χείλη έβγαине ή άθώα του άνάσα χλιαρή-χλιαρή κι' άπ' τή χαραμάδα τους ξεπρόβαλλαν τ' άσπρα του δοντάκια. Στο παράμεσο δαχτυλάκι του δεξιού του χειριού είχε άκόμη τó στολίδι του, τó μικροσκοπικό δαχτυλίδι με τήν Παναγία και τó Χριστούλη σκαλισμένο στήν πέτρα του, περασμένο με τή λεπτεπιλεπτη άλυσιδίτσα, πού τó άγόρασε ό μπαμπάς του διασχίζοντας τήν Αυστρία...

Μια στιγμή ή μάνα του σκέφτηκε νά τó πάη στο στρώμα, για νά βγή αύτή άπ' τó σπίτι, νά τρέξη ν' άναζητήση τή Τζοκόντα. Θεέ μου, αν τής συνέβηκε τίποτα με τó χιόνι;

Μά τήν ίδια στιγμή άκουσε κρότο στή ξώπορτα. "Ένας έλαφρός θηματισμός στο πρώτο πάτωμα κ' ύστερα μπήκε ή Τζοκόντα, χλωμή-χλωμή σα φθινοπωρινό φύλλο πεσμένο, τά χέρια της παγωμένα κι' άδειανά, τó δάκρυ έτοιμο νά ξεχειλίση άπ' τά μάτια της. "Αφωη στήν άρχή, προχώρησε με τίς παλάμες άπλωμένες πάνω άπ' τή σόμπα και στάθηκε έτσι μερικά λεπτά σαν όπτασία. Ξερόβηξε κατόπι και πήρε άπόφαση ν' άρχιση.

«Στά χωριά δέν έβρискε πιά κανείς τίποτα ν' άγοράσει. Οί κονταδίνιοι δέν δίνανε στάρι και καλάμπόκι με λεφτά. Τσουβάλια είχανε γεμίσει, λέγανε, με τέτια κουρελόχαρτα! Τί νά τά κανε κανείς; Τώρα ζητούσαν ρουχισμό. Παπούτσια. Κοσμήματα. "Αλλάζαν είδος με είδος μά ποτέ με λεφτά! Δε θά ξαναπήγαινε πιά ποτέ της».

Μιά άνατριχίλα άπλώθηκε σ' όλο τὸ κορμὶ τῆς κυρὰ Τερέζας άκούγοντας αὐτά, μὰ άγάλι-άγάλι άπόχτησε κουράγιο κ' εἶπε στὴν κόρη μὲ μαλακωμένη φωνή.

—“Έχε κουράγιο, Τζοκόντα. Μπορεῖς ν' αλλάξης διεύθυνση τὴν ἐρχόμενη φορὰ. Δὲν εἶναι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τὸ ἴδιο. Μὰ μὲ τὸ δελτίο μονάχα, διακόσια γραμμάρια ψωμί, ποῖος μπορεῖ νὰ ζήσει δουλέβοντας; Οὔτε τὸ μικρὸ Δάντη δὲ φτάνει! Ἐμεῖς, βέβαια, εἴμαστε μεγάλιοι μποροῦμε νὰ πεθάνουμε κ' ἀπ' τὴν πείνα χωρὶς νὰ μᾶς ξεφύγη παράπονο, μὰ σκέψου τ' ἀδερφάκια σου! Τὸ κάνει ἡ καρδιά σου νὰ τὰ δλέπης νὰ πεινοῦν;

Σκυφτὸ μὲ τὸ μούτρο του κρυμμένο στὶς λεπτές, ἄσπρες παλάμες του τὸ κορίτσι, ἔκλαιε - ἔκλαιε άπαρηγόρητα, ὅλη τὴν ὥρα πού ἐκείνη μίλαγε. Σὰν τέλειωσε, σήκωσε ἡ Τζοκόντα τὰ χέρια ἀπ' τὸ πρόσωπο καὶ μὲ φράσεις κομμένες ἀπὸ λυγμοὺς άποκρίθηκε:

—Στὸ ξαναλέω, μαμά! Δὲ γίνεται τίποτα πιά μὲ μένα! “Οχι γιὰ τὸν κόπο, τὴ δυσκολία—κόντεψα νὰ πετρωθῶ άπόψε ἀπ' τὸ κρῦο στὶς χιονισμένες κακοστρατιές! Στέλλε καλύτερα τὸν Ἄλεξαντρο. Παιδὶ εἶναι κ' ἴσως τόνε λυποῦνται περισσότερο ἀπὸ μένα. “Αχ! μαμά...

Κόπηκε ἡ φράση τῆς μῆσης. Κάτι ἤθελε άκόμη νὰ προστέσει μὰ οἱ λυγμοὶ τῆς φράζανε ὀλότελα τὸ δρόμο.

Τρομαγμένη μὲ μάτια γουρλωμένα ἡ Τερέζα, πνιγόταν ἀπ' τὴν άγωνία της. “Ἦθελε νὰ ξέρη ἐκεῖνο πού τῆς ἔκρυβε, πού τὴν ἔκανε νὰ κλαίῃ ἔτσι άπελπισμένα.

—Τί; Τί γύρεbes νὰ πῆς; Μίλα εὐλογημένη, γιὰ τὸ Θεό! Σὲ μένα, τὴ μάνα σου, ντρέπεσαι νὰ τὸ φανερώσης;

Πῆρε λίγη άνακούφιση τότες ἡ ἄλλη καὶ συνέχισε.

—“Ένας κονταδίνος, μάνα, μὲ πρόσβαλε... Ζήτησε άδιάντροπα ν' άπλώση χέρι ἀπάνω μου... Δὲν ἤθελε νὰ μοῦ πουλήση καλαμπόκι μὲ λεφτά, γιὰτὶ ἔχει τόσα πολλά, εἶπε, πού τὰ κλωτσάει μὲ τὸ στιβάλι του... Γιὰ νὰ μοῦ πουλοῦσε καλαμπόκι πρότεινε νὰ μείνω μιά βραδυὰ μαζί του!.. Εἶδα κ' ἔπαθα μάνα, ὥσπου νὰ δραπετέψω ἀπ' τὰ χέρια του ἔτσι πού μοῦ ἔφραζε τὸ δρόμο...

“Εμοῖαζε ἔξαгриωμένη λύκαινα στὴν άρχὴ ἀπ' τὸ κακό της, ἡ κυρὰ Τερέζα. Τὸ σκελετωμένο της μούτρο ἔγινε ὅλο νεῦρα κ' ἔξαψη.

—Συφορά, γιὰ τὴν Παναγιά! Δὲν εἶχε καρδιά ὁ ἀθεόφοβος;

“Αν δὲν εἶχε παιδιὰ δὲν ἤξερε κ' αὐτὴ τί μποροῦσε νὰ κάνη στὴ φούρια της. Μὰ σὰ βρῆκε τὴν ἱσορροπία της κ' ἀντίκρουσε μπροστά της τὴ γυμνὴ ἀλήθεια, ἕνα δῆμο πού δὲ μποροῦσε νὰ τοῦ παραβῆ μὲ τὰ ἴδια μέσα, ἔπεσε στὴν παθητικὴν ἄμυνα, κ' ἄρχισε νὰ κλαίῃ. Τὰ δάκρυα εἶναι τὸ ὄπλο καὶ τὸ καταφύγιο τοῦ φτωχοῦ καὶ ταπεινοῦ. Χοντρά χοντρά τὰ δάκρυα της χαράζανε αὐτιάκια στὸ στεγνὸ της πρόσωπο καὶ πέφτανε κατόπι στὸ πάτωμα. Δυὸ - τρεῖς σταλαχτατιές κεί πού κοινοῦταν νευρικά, πέσανε ἀθέλητά της στὰ μάγουλα ἀπάνω τοῦ μαροῦ, πού ἦταν άποκοιμισμένο στὴν ποδιά της καὶ τὸ ζύπνησαν.

Τρομαγμένο στὴν άρχὴ ἐκεῖνο, ἄπλωσε άσυναίσθητα τὰ δυὸ χεράκια στὸ κενό, άνοιξε ὕστερα τὰ μάτια κ' ἀντικρῦζοντας μάνα κ' ἀδελφὴ νὰ κλαῖνε, ἔσμιξε τὴ φωνούλα του διὰ μίας σὲ ψηλὸ άκομπανιαμένο μὲ τὴ δικιά τους. “Ένα κελάδημα ζωντανό, άπελπισμένο, πού τάραζε τὰ μύχια τῆς ψυχῆς μάνας καὶ κόρης. “Ἦταν ἕνας πραγματικὸς ἄγγελος πού ἔκλαιγε!

—Μαμά! Γιὰ τὸ Θεὸ μὴν κλαῖς! Θ' ἀρρωστήση τ' ἄγγελούδι μας.— Εἶπε ἡ Τζοκόντα κ' ἄρχισε πρώτῃ μὲ τὸ μαντῆλι νὰ σφουγγίζη τὰ μάτια της.— «Σκέφτηκα. Ἐχομε ἄκόμη τὸ γραμμόφωνο πού πῆρε ὁ πατέρας τὸν περασμένο χρόνο... Θὰ τὸ δώσουμε γιὰ καλαμπόκι... Ὑπάρχει καὶ γιὰ μᾶς Θεὸς πού άγρυπνάει! Πᾶψε μὴν κλαῖς!».

Πῆρε ἡ Τερέζα τὸ μικρὸ θησαυρὸ —τὸ Δάντη— καὶ τὸν ἔσφιξε μὲ πάθος στὴν καρδιά της. Τὸν φίλησε, τὸν ξαναφίλησε μὰ κείνος δὲ σώπαινε. Τύλιξε τὰ παχουλὰ χεράκια του γύρω ἀπ' τὸ λαιμὸ της, κόλλησε τὸ στρογγυλὸ μουτράκι του στὰ δακρυσμένα της μάγουλα ἔτσι άπελπισμένα, λές κ' οἱ δράκοι τῶν παραμυθιῶν ζητοῦσαν νὰ τὸ ἀπαγάγουν, κ' ἔξακολουθοῦσε νὰ κλαίῃ κυματιστὰ σὲ χαμηλότερο τόνο ἀπ' τὸν πρώτο. Τὰ δάκρυα κυλοῦσαν ἀπὸ τὰ γκριζὰ ματάκια του καὶ πέφτανε στὸ πάτωμα σὰ μαδημένα ροδόφυλλα.

Δὲν ἦταν τὸ κλάμα ἐκεῖνο, τὸ ἴδιο σὰν ἄλλες φορές. Σὰν τὸ βασάνιζαν τ' ἄλλα παιδιὰ ζητώντας τὸ ὁ καθεὶς στὴν κατοχὴ του ἢ σὰν τὸ γρατσούνιζε ἡ γάτα, πού

γιατρικό του ἔφτανε μονάχα ἓνα θερμὸ φιλὶ τῆς μάνας του στὸ μέρος ποῦ πονοῦσε. Τὴ φορὰ αὐτὴ τὸ κλάμα του ἔδειχνε πὼς κάτι καταλάβαινε ἀπ' τὸ δικό τους κόσμον, πὼς συμεριζότανε τὴ θλίψη τους. Μεταλάβαινε τάχα τὸ πρῶτον πικρὸ νόημα τῆς ζωῆς;

Ἔξω τὸ τσουχητὸ βοριαδάκι ποῦ πήγαζε ἀπ' τὸ βάθος τοῦ γυμνοῦ δάσους τῶν καστανιῶν δυνάμωνε ὀλοένα, οὐρλιαζε, κτυποῦσε τὰ τζάμια, τὴ σκεπὴ, σὰν ἀπ-
άνθρωπος δῆμιος, ποῦ δίχως ἔλεος μαστιγώνει τὶς πλάτες χειροπεδιασμένου, ἀνί-
σχυρου θυμάτου. Στὸ ἀπέραντον κράτος τοῦ ἀνέμου, ἓνας συγγραφέας καθισμένος
γαλήνια, ἔγραφε ἀκόμη τὶς σελίδες ἑνὸς πολὺπλοκου ρωμάντσου, χρησιμοποιώντας κα-
νόνι γιὰ πέννα του, ἀνθρώπινο αἷμα γιὰ μελάνι!

ΠΑΡΙΣ ΛΑΓΚΑΔΗΣ

ΕΡΜΗ ΦΕΛΟΥΚΑ

Νοιώθω μιὰ θύελλα ἀπὸ πάθη
στὰ στήθεια μου ν' ἀγκομαχᾶ,
σὰν θάλασσα φουρτουνιασμένη.
Ἐρμη φελούκα, ἡ καρδιά μου,
μὲ ξεσκισμένα τὰ πανιά
σέρνεται μεσ' τὴν καταιγίδα!

Γύρω τριγύρω μαῦρα νέφη!
Κάτω μιὰν ἄβυσσο βαθειά.
Πίσσα, σκοτάδι ὀλόγυρά μου,
κι' οὐτ' ἓνας φάρος, σὲ στερηᾶ.
Τ' ἄγρια πάθη κυβερνοῦνε
τυφλά, ἀνυπότακτα στοιχειά.

Δὲν ἔχω Πίστη, οὐτ' Ἐλπίδα,
οὔτε Πατρίδα, οὔτε δικό.
Ἐρμη φελούκα κι' ἀρμενίζω
σ' ἄγρια πελάγη στὸ χαμό.

Γιὰ ποιά λιμάνια νὰ τραβάω;
Γιὰ ποιὲς ἀνύπαρκτες στεριές;
Τάχα νὰ ἔρω ἀραξοβόλι;
Κι' ἂν τύχη μου ἄδοξος καημός;
Τὴ μοῖρα, ποιὸς μπορεῖ ν' ἀλλάξει. . . . !
Πίστη, Ἐλπίδα, ὁ Λυτρωμός
Ποῦ εἶναι; . . . Ποῦ νὰ κατοικοῦνε;

Κι' ἡ Ἀγάπη;
Αὐτὴ ποῦ κάποτε μὲ ὠδήγα
μεσ' ἀπ' τὰ πέλαα τὰ πλατειᾶ
μ' ἄσπρο πανάκι καὶ τραγούδια
πρὸς τὸ νησάκι τῆς χαρᾶς;

—Μ' ἄλλο καράθι ἔχει μισέψει
σὲ ξένες χώρες μακρινές.
Ἦπτε τὴ λήθη. . Πάει κι' ἀλοιὰ μου,
ἔρμη ἀπέμεινα καὶ μόνη,
δίχως τιμόνι κι' ὀδηγό,
σ' ἄγρια πελάγη ν' ἀρμενίζω
στὴ λύτρωση ἢ στὸ χαμό.

ΑΥΓΗ ΡΟΔΙΝΗ

MERVYN JONES

Τ Ο Π Ο Δ Ι *

Τὸν πλησίασα σὰ φίλος καὶ σὰ γιατρός, καὶ διασταύρωσα τὸ δρόμο νὰ τὸ διακόψω καὶ νὰ τὸν ρωτήσω τί συνέβαινε. Μὰ τοῦ ζητιάνου τὸ βλέμμα μὲ κράτησε, μὲ μάγεψε, μὲ ξεχώρισε ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου, ἴσαμε πού μ' ἔλευθέρωσε ὁ ἴδιος πάλι. Στὴν πρώτη περίπτωση, ἀναθυμήθηκα, ἤμουν πίσω ἀπὸ τὸ ζητιάνο· μόλις πού μπορούσα νὰ δῶ τὸ πρόσωπό του, κι' ἡ προσοχή μου συγκεντρώθηκε στὸ πόδι του.

Κάποια μέρα, τὴν ἐπόμενη ἑβδομάδα, τὸ τάγμα πήγε γιὰ πεζοπορία. Ἐξ αἰτίας τῆς ζέστης τὸ ἐγερτήριο ἦταν στὶς πέντε κι' ἡ πεζοπορία τέλειωνε πρὶν τὶς ἔντεκα. Οἱ ἄντρες πήγαν μὲ αὐτοκίνητα ἀπὸ τὴν πόλη πέρα ἀπὸ τὸ Ἀντέρι καὶ περπάτησαν ἀπὸ κεῖ ἴσαμε ἓνα σημεῖο, ὅπου μῆκαν καὶ πάλι στ' αὐτοκίνητα καὶ γύρισαν. Ἐγώ, βέβαια, δὲν πήγα. Ἔμεινα μόνος στὴ Λέσχη καὶ διάβαζα τὴν ἐφημερίδα, ἀφού προγευμάτιστα ἀργά, ὅταν μὲ κάλεσαν στὸ τηλέφωνο. Ἦταν τῆς ὑπηρεσίας.

«Μπορεῖτε νὰ ρηῖτε κάτω στὶς γραμμές, κύριε; Κάποιος δὲ μπορούσε νὰ συνεχίσει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς πεζοπορίας καὶ τὸν γυρίσανε μὲ αὐτοκίνητο.»

«Καλά, εἶπα. Τί εἶναι; ἀπὸ τὴ ζέστη;»

«Ὅχι, κάτι πάθανε τὰ πόδια του.»

Φαινόταν παράξενο — ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς πορείας — καὶ γι' αὐτὸ ρώτησα ποιὸς ἦταν.

«Ὁ στρατιώτης Σμώλλεϋ, Β λόχος.»

Σκέφτηκα γιὰ μιὰ στιγμή κι' εἶπα. «Στείλετε τὸν στὸ ἰατρεῖο μὲ τὸ αὐτοκίνητο. Θὰ ρθῶ σὲ πέντε λεπτά.»

Ἦταν ἑφτάσα, ὁ Σμώλλεϋ ἦταν ἤδη ἐκεῖ. Στεκόταν στὸ ἓνα πόδι, τὸ ἀριστερό, καὶ στηριζόταν στὸν τοῖχο.

«Κάθισε, Σμώλλεϋ, εἶπα. Τί σοῦ συνέβη;»

«Δὲν ξέρω, τὸ πόδι μου, μ' ἔπιασε μόλις πού ἀρχίσαμε τὴν πορεία. Ἄρχισε νὰ μὲ πονᾷ σὰ διαβολεμένο. Προσπάθησα νὰ κρατηθῶ, μὰ δὲ μπορούσα κι' ἔτσι ὁ Κάπταιν Νόρθ μοῦπε νὰ πάω πίσω στὸ αὐτοκίνητο.»

«Γιὰ νὰ δῶ!»

Ἔβγαλε τὴν ἀρβήλα καὶ τὴν κάλτσα κι' ἐκοίταξα τὸ δεξιὸ του πόδι. Φαινόταν ἀπόλυτα «ἐν τάξει», κανένα σημάδι φλυκταινῶν ἢ τίποτε παρόμοιο.

«Δὲ βρίσκω τίποτε» εἶπα. «Τί λογιῆς πόνος ἦταν;»

«Νά, ἓνας πόνος, ἓνα μούδιασμα, σὰν ν' ἀπονεκρωνόταν. Μὲ πονοῦσαν καθαυτὸ τὰ δάχτυλα, πάνω καὶ κάτω σάμπως νάχα φλύκταινες ἢ σάμπως νὰ μὲ στένευαν οἱ ἀρβήλες.»

«Σὲ πονᾷ ἀκόμα;»

«Λίγο.»

«Κι' ὅμως δὲ βλέπω φλύκταινες.»

«Ὅχι», καὶ ξεκοκκίνισε σὰν παπαρούνα. «Δὲ θὰ μοῦ πῆτε πῶς ἦταν ψέμα μου. Τ' ὀρκίζομαι, ἔτσι ὅπως σὰς τὸ εἶπα.»

«Ὅχι, δὲ λέω αὐτό. Ὁ Κάπταιν Νόρθ δὲν εἶναι ἀπὸ κείνους πού ξεγελοῦνται μ' ἓνα ψέμα.»

Βασάνιζα τὸ νοῦ μου γιὰ μιὰ ἐξήγηση. Αὐτὸς ὁ νέος, θαυμάσια στὴν ὑγεία, χωρὶς νάχη τίποτε τὸ πόδι του, ξαφνικὰ ἀδυνατεῖ νὰ περπατήσει. Τῶβλεπα πῶς ἂν τὸν ἐδιωχνα χωρὶς μιὰ λογικὴ ἐξήγηση ἢ ἂν τὸν κατηγοροῦσα πῶς ἦταν ὅλα ψέματα του θὰ τῷ πῆρα, ὅπως ἔλεγε κι' ὁ Γκάν, κατάκαρδα καὶ βὰ μελαγχολοῦσε. Εἶχα ἀκόμα μᾶθη πῶς ἓνας γιατρός, πρὶν πολλὸ ἓνας στρατιωτικὸς γιατρός, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ δῖνη τὴν ἐντύπωση πῶς βρίσκεται σ' ἀμηχανία. Ρώτησα:

«Ἀπὸ πότε ἔχεις αὐτὲς τὶς ἀρβήλες;»

«Ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀπὸ τότε πού μὲ κάλεσαν.»

«Τὸ ξανάπαθε; αὐτό;»

«Ὅχι· εἶναι καλὰ παπούτσια.»

«Δὲν εἶμαι καὶ τόσο βέβαιος γι' αὐτό. Εἶναι πολὺ χοντροκαμωμένα καὶ μόλις τώρα ἀρχισε νὰ φαίνεται ἡ ἐπίδραση τους. Τὸ πόδι σου εἶναι μᾶλλον πλατὺ καὶ σοῦ

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο.

έρχονται στενά στὰ δάχτυλα. Περιέργο πῶς δὲν τὸ κατάλαβες ἴσαμε τώρα. Μποροῦσε νὰ πάρης ἄσχημες φλύκταινες ἂν ἐξακολουθοῦσες τὴν πορεία. Κοίταξε νὰ δῆς τὸν ἀποθηκάριο νὰ σοῦ τὰ ἀλλάξη. Αυτό γιὰ τὴν ὥρα· θὰ σοῦ δώσω καὶ μιὰ ἀλοιφή καὶ θὰ γίνης ἐντελῶς καλά».

Ἡ συμβουλή μπορεῖ νὰ μὴ ἦταν ὅ,τι ἔπρεπε, μὰ γιὰ τὴν ὥρα δὲ μποροῦσα νὰ σκεφτώ τίποτε τὸ καλύτερο.

Μετὰ τὴν ἀπογευματινὴ ἐξέταση, βρῆκα τὸν Γκάν νὰ περιμένη ἔξω ἀπὸ τὸ ἰατρεῖο. Διασχίσαμε μαζὺ τὴν πλατεῖα.

«Πῶς εἶναι ὁ νεαρὸς Σμῶλλεϋ;» ρώτησε, μὲ κάποια προσποίηση, σάμπως νὰ τὸ θυμῆθηκε κείνη τὴ στιγμή.

«Ὡ τίποτε τὸ σοβαρό. Τὰ παπούτσια του ταῦπεφταν στενά καὶ δὲν τῶχε κατάλαβει. Φρόντισα γι' αὐτόν».

«Συμβαίνει κάτι πού δὲ μ' ἀρέσει. Δὲν εἶναι ὁ ἴδιος ἐδῶ καὶ λίγες βδομάδες. Πολὺ παράξενο, ἐπίσης, νὰ συμβῆ αὐτὸ ὕστερα ἀπὸ μισὸ μίλι δρόμο».

«Δείχνει ἀκόμα μελαγχολικὲς διαθέσεις;» ρώτησα κάπως μισοαστεῖα, μὰ δὲν εἶδα κανένα χαμόγελο στὸν Γκάν ὅπως περίμενα.

«Ὅλο καὶ χειρότερα. Δὲ μιλιέται αὐτὲς τὶς μέρες. Κάθεται ὀλακερο δράδυ κοιτάζοντας τὴ γῆς. Τὴν ἀπερασμένη περνούσαμε ἀπὸ τὴν ὁδὸ Μέχτα, αὐτὸς, ὁ Νάθωλ κι' ἐγώ. Ξαφνικὰ στάθηκε σὰν ἀπολιθωμένος. Εἶχαμε προχωρήσει λίγο προτοῦ νὰ τὸ ἀντιληφτοῦμε. Γυρίσαμε καὶ τὸν εἶδαμε μὲ τὸ μάτι στυλωμένο σὲ κάτι στὴν πάροδο. Ὅχι σάμπως ὅταν εἶναι κάτι καὶ σοῦ τραβᾷ τὴν προσοχή— δὲν ἦταν παρὰ ἓνα πλήθος θρωμιάρηδες ἐκεῖ, κι' ἀγόραζαν ἀπὸ κείνα πού ματσουλοῦνε, καὶ ζητιάνοι, καὶ τέτοιοι. Δὲν ἔπρεπε νὰ τοὺς ἀφήνουν αὐτοὺς τοὺς ζητιάνους. Μεταδίδουν ἀρρώστειες. Ἐπρεπε νὰ τοὺς εἶχαν κάπου κλεισμένους. Σὲ νοσοκομεῖα, βέβαια», πρόσθεσε μὲ δίακριση.

«Καὶ τί εἶπε ὁ Σμῶλλεϋ;»

«Τίποτε. Τοῦδωσα μιὰ στὸν ὦμο καὶ τοῦπα: Ἔλα τώρα, Σμῶλλεϋ· δὲν εἶμαστε σ' ἔκθεση κερένιων ἐργῶν!» Μὰς ἀκολούθησε μὰ δὲν εἶπε λέξη. Τὸν ρωτήσαμε τί κοίταζε. Ἐπίσης, μὰς κάνει. Ἐπίσης, μὰς κάνει. «Πολὺ ἐνδιαφέρον θέαμα» εἶπα ἐγώ.»

«Θὰ τὸν παρακολουθήσω», εἶπα μὲ κάποια ἀνησυχία.

Μεταφρ. Ν. ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΟΥ ΚΟΥΡΡΑΣ

(Ἡ συνέχεια στὸ ἐπόμενο).

ΝΟΣΤΑΛΓΙΕΣ

Μάτια γεμάτα δάκρυα καὶ πόνο
πίσω ἀπ' τὰ κλειστά παράθυρα
σιγοτραγουδοῦν τὶς νοσταλγίες,
ἓνα γλυκό, ἀτέλειωτο τραγούδι.

Τ' ἀέρι φυσᾷ, πόθος τὰ φτερά του,
γιὰ ἓνα κόσμο πρὸς τὸ ἄπειρο
στῆς ζωτικῆς ὀμορφιάς τὰ κατατόπια,
στὸ βουνὸ τῆς εὐτυχίας τ' ἀπόμακρο.

Τὸ φεγγάρι στ' οὐρανοῦ τὰ πλάτεια
τὴν παρθενιά του ψάλλει τὴν ἀμόλυπτη
καὶ ναουρίζει γλυκὰ τὴ σκέψη.
Ξυπνοῦν τὶς νοσταλγίες μας τ' ἄστρα.

Τοῦ παντός τὰ χρώματα, ἡ γαλήνη
εἶναι ὄλα γιὰ μᾶς νοσταλγίες,
ὄνειρο τῆς ψυχῆς πού δίψασε
τὸ νόημα τῆς ἀρμονίας τῶν ὄλων.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Ε. ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

ΓΕΝΙΚΩΤΕΡΗ Η ΚΡΙΣΗ

Οι απόψεις, που ο φίλος κ. Ν. Ι. Κρα-
νιδιώτης εξέθεσε στο προηγούμενο τεύ-
χος των «Κυρ. Γραμμάτων», σχετικά
με τη βαθειά κρίση που δέσνει σήμερα
τη λογοτεχνία του τόπου μας, είναι ά-
σφαλώς δροτότατες. Γιατί, πράγματι, εί-
ναι ολοφάνερη η αδυναμία της να συλ-
λάβει τα μεγάλα προβλήματα και να
μετουσιώσει τον παλμό, τον πυρετό και
την όμορφιά των ανθρώπων, των γεγο-
νότων και των πραγμάτων. Συγκινείται
από το περιθώριο και τα πιο άπιθανα
και μικρόχαρα συμπλέγματα. Και κα-
ταγίνεται, τις περισσότερες φορές, με
χιλιοειπωμένες ερωτικές ιστορίες με τους
γχαστούς άνοητους ήρωες, που ούτε ξε-
καθαρισμένους προσανατολισμούς έχουν
ούτε κι' αξιώσεις ανώτερες. Η άνησυχία
που δονεί και που λυτρώνει λείπει. Ό-
πως κι' η Ίδέα.

Αποτέλεσμα: Η λογοτεχνία έχει πε-
ριπέσει σε μια επικίνδυνη ανυποληψία,
πού, γρήγορα θα φανή, θάχει καταθλι-
πτικές συνέπειες πάνω στην καθόλου
πνευματική ζωή του τόπου. Γιατί η λο-
γοτεχνία αποτελεί το βασικό συνεκτικό
κρίκο ανάμεσα στις ανώτερες πνευματι-
κές επιδιώξεις και το εθνικό κοινό. Σάν
ο κρίκος αυτός σπάσει, ολοκλήρη η πολι-
τιστική προσπάθεια ενός τόπου καταρρέ-
ει. Κι' άκολουθεί η σύγχυση κι' ο τυχο-
διωκισμός.

Δέν πρόκειται να προχωρήσω, όμως.
Το θέμα, εξαντλήθηκε από τον κ. Κρα-
νιδιώτη. Έδω άπλως θα διατυπώσω με
επιφύλαξη: Η λογοτεχνία δέν άποτε-
λεί παρά μια μονάχα εκδήλωση της
ζωής. Γι' αυτό, όσοδήποτε σημαντική
κι' άν είναι, δέ μπορεί να θεωρηθή
έξω από την ευρύτερη πραγματικότητα
της ζωής. Κι' η πραγματικότητα αυτή
παρουσιάζει, άπ' όλες της τις πλευρές,
κρίση, ανάλογη κι' αυτήν που δοκιμάζει
τη λογοτεχνία μας. Θάμαστε, συνεπώς,
κάπως μονομερείς άν προβάλλουμε το αί-
τημα της έξυγίανσης στον κόσμο των
λογοτεχνών μόνο.

Βέβαια ο άγ. διευθυντής του περιοδι-
κού μας για να φτάσει στο προχθεσινό
του σύνθημα πέρασε από δρόμο επίπο-
νο, πού, άνοιξε με τα συστηματικά όρ-
θρα του και το έπιμονο ξεκαθάρισμα των
ιδεών που τον άπασχόλησαν. Όμως,
προσωπικά πιστεύω πως πρέπει να στα-

ματήσουμε περισσότερο πάνω από το θέ-
μα της ηθικής κρίσης του καιρού μας,
ίσια με πού να άφηνήσουμε, να πείσου-
με και να συναγείσουμε. Μέσα στη γενι-
κή άνάταση θά βρει τον έαυτό του κι'
ο λογοτέχνης. Γιατί, όταν δέν έχει μέσα
του τη φωτιά του μεγάλου, ούδέποτε μπο-
ρεί να ξελεράσει την έξάρτηση του έ-
ναντι του καιρού του και της κοινωνίας
του.

Βρίσκω, επί του προκειμένου, πολύ
εύστοχες τις ακόλουθες παρατηρήσεις
του διάσημου έλληνα ζωγράφου κ. Δ.
Γαλάνη: «Δέν είναι δυνατόν να επιδρά-
σωμεν επί των καλλιτεχνικών εκδηλώσε-
ων της έποχής μας, κατά τρόπον πού
να διμεμορφώνετο η σύγχρονος Τέχνη
σύμφωνα με τις θελήσεις μας. Θά
έπρεπε να ήσαν διαφορετικά αι συν-
θήκια της ζωής δια ά ητο κατορθωτόν
να έχομεν και διαφορετικήν Τέχνην από
έκεινην πού έχομεν σήμερα...» Κι' ά-
κόμα: «Σημαντικώτατος παράγων δια
την ανάπτυξιν της Τέχνης είναι το ύψη-
λόν φρόνημα του έθνους, πού άποκτάται
με την αυτολεπείησιν. Διά να άποδώσει
καρπούς σημαντικούς η καλλιέργεια της
Τέχνης, είναι άνάγκη το έθνος να εύ-
ρεθή εις έξασον και να αποβλήρη συνει-
δητως εις την άνάτασιν του...»

Ο κ. Κρανιδιώτης πολύ σωστά μι-
λάει για τα δεδομένα της άρετης και του
ήρωϊσμού πού η νεοελληνική ζωή διαθέ-
τει σε άφθονία. Έχουν, όμως, άφομοιω-
θή ταύτα παιδευτικά από το εθνικό κοινό;
Μπορούμε, δηλαδή, να πούμε πως νάς
είναι το μάθημά τους έσωτερικό βίωμα
ήδη; Φοβούμαι, όχι. Και γιατί το '40'
πού τα συμπένωσεν όλα στην ύπεροχη
πράξη του, βρίσκεται πολύ κοντά μας ά-
κόμα.

Πιστεύω πως εκείνο πού χρειαζόμαστε
οί κέριοι, και γενικώτερα οι νεοέλλη-
νες, στις χαλεπές αυτές ώρες είναι η
παιδεία. Όχι η παιδεία της γνώσης. Μά
η παιδεία του βάθους. Η παιδεία πού
θά μάς φέρει σε άπόλυτη εθνική αυτε-
πίγνωση, πού θά μάς οδηγήσει στην κα-
τάκτηση της κάθε εθνικής άξίας και πού
θά μάς σμίξει με το πνεύμα της ιστο-
ρίας μας. Παιδεία πού δέ θάχει σχέση
με το σχολείο μόνο —μά πού θ' άπλό-
νεται σταυροφορικά σε κάθε στιγμή και
σε κάθε τομέα της ζωής μας, για ν'
άποκτήσουμε την πνευματικότητα εκείνη
πού θά επιτρέψει την άληθινή και δημι-
ουργική έξαρση και πού θά μάς βοηθήσει

ν' αποβλέψουμε συνειδητά στην ανάτασή μας.

Αν τούτο δὲ γίνει, ἡ ὁποιαδήποτε οἰκοδομικὴ ἐργασία μας δὲ θάναυ δυνατό νάχει σταθερότητα καὶ συνέχεια.

Φ. Π. ΒΡΑΧΑΣ

ΚΥΠΡΙΑΚΟΙ ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ

Ἄρχὴ σοφίας.

Μπροστά στὴν Ὁραία Πύλη, ἀχρότατος ὡς σουδάριον, στεκόταν ὁ Στασῆς, γνωστός ἄθεος, ἀπὸ τὰ θύματα τῆς γνωστῆς διαφωτίσεως. Ψῆλωσε μὲ κατάνυξη τὰ μάτια στὸν οὐρανὸ κοινώνησε μὲ πραγματικὴ συγκίνηση, ἔκανε τὸ σταυρὸ του σταθερὰ, λές κ' ἤθελε μὲ τὴ σταθερότητα ἐκείνη νὰ δείξει τὴν ὀριστικὴ του ἐπάνοδο στὴ θρησκεία, καί, «βασταζόμενος ὑπὸ δύο» πήγε καὶ κάθισε στὸ στασίδι, ἐνῶ πολλοὶ ἀπὸ τὸ ἐκκλησίασμα, πού τὸν ἤξευραν, πήγαν νὰ κάνουν τὸ σταυρὸ τους ἀπ' τὴν ἀνάτοδῃ.

Ἔντονος ἀκούσθησαν οἱ ἀπορίες μὲ τίς μακρόσυρτες καταλήξεις των.

— Ὁ Στασῆς; ; Νὰ μεταλάβει... ;

Μερικοὶ κακεντρέχεις ἐξεστόμισαν, προφανῶς ικανοποιημένοι ἀπὸ τὴ μεταστροφή τοῦ ἀρρώστου, πού προήλθε ἀπὸ φόβο. Ὡς τώρα ἤξεραν πὼς «ὁ φόβος φέρνει κόλασιν» ὄχι ὅμως καὶ τὸ Θεό. Νὰ ὅμως τώρα, πού στὸ Στασῆ πού φεβήθηκε τὸ θάνατο, εἶχε φέροι καὶ τὸ Θεὸ πίσω στὴ διεστραμμένη συνείδηση, ἀπ' ὅπου τὸν εἶχε διώξει ἡ σοσιτενὴ διαφώτιση καὶ τὸ ἐφήμερο συμφέρον.

— Ἰντα λαλεῖς δάσκαλε; Εἶες τὸφ φίλο; Τώρα πού τὰ ἐχρειάστηκεν, ἀθθυμήθηκε Θεόν!

Ἡ περίπτωσις τοῦ Στασῆ δὲν ἦταν μοναδική· οὔτε κἀν ἐξαίρεσις. Ἦταν κανόνας. Ὁ Στασῆς, ὁπαδὸς τῶν ἀρχέγονων θρησκευμάτων, πού βάσιζαν τὴν πίστη στὸν φόβο, ὅσο φοβόταν τὸ Θεό, τὸν πίστευε.

Μὰ ἦλθε ἡ διαφώτιση καὶ τοῦ βγαλε τὸ φόβο.

— Τί φοβάσαι, βρε κοιτέ, τὸ Θεό; Ἰπάχει θεός;

Τὸν βοήκη ἡ ἀστικὴ τάξη, γιὰ νὰ δυναστεύει τὴν ἐργατείαν.

Ὁ Στασῆς τὰ πίστεψε αὐτὰ, ἔβγαλε ἀπὸ μέσα του τὸ φόβο καὶ μαζί καὶ τὸ Θεό.

Ἦλθε ὅμως ἡ ἀρώστεια, βρέθηκε στὰ στενά, κ' ὁ φόβος ξαναγύρισε στὴ ψυχὴ του, καὶ μαζί μ' αὐτὸν κ' ὁ Θεός. Ὅπως τὰ μαθητάκια τοῦ παλαιοῦ καιροῦ,

πού, ὅσο ἔβλεπαν τὴ βέργα τοῦ δασκάλου, κάθονταν φρόνιμα.

Δὲν κάνω κήρυγμα τῆς θρησκείας τοῦ φόβου. Μὰ ὁ Θεός, σάν δύναμη ἀκατάβλητη, πνευματικὴ, μονάχα ἀπὸ τὸ πνεῦμα εἶναι δυνατόν νὰ κατανοηθεῖ, δηλαδή μονάχα ἀπὸ τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους. Οἱ ἄλλοι, πού δὲν διαθέτουν τὸ πνεῦμα—ἐννοῶ τὸ ὁλοκληρωμένο, τὸ πραγματικὸ— μονάχα σάν ὀλικὴ δύναμη μποροῦν νὰ τὸν νοιώσουν. Γι' αὐτοὺς τὸ ὑπόβαθρο τῆς θρησκείας εἶναι ὁ φόβος. Δὲς τε τοὺς νόρθηκες τῶν παλιῶν ἐκκλησιῶν, πού ναι ὅλοι ζωγραφισμένοι μὲ σκηνὲς φοβίχης γιὰ τὴν μέλλουσα κρίσις. Ἡ πίστη αὐτῆ, πού συλλαμβάνει τὸ νόημα τοῦ θεοῦ μὲ τὸ φράκ τοῦ φόβου, δὲν εἶναι καθόλου ἀξιοκαταφρόνητη. Καὶ κείνοι πού ζωγράφιζαν τοὺς νόρθηκες καὶ κείνοι πού ἀντίγραφον καθημερινὰ τίς ζωγραφιὰς ἐκείνης ἦσαν πολλὴ εὐλαβέστεροι ἀπὸ μᾶς.

Μὰ ὁ Θεός, πού εἶναι τὸ Πνεῦμα τῆς Ἀγάπης, δὲ μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ μὲ τὴν ἀγάπη, πού εἶναι τὸ βασικότερο στοιχεῖο τοῦ ψυχικοῦ κόσμου ὅλων τῶν ἀνθρώπων;

Ἀσφαλῶς. Μὰ ὁ Στασῆς εἶχε ξεοξώσει ἀπὸ τὴ ψυχὴ του τὴν ἀγάπη κ' εἶχε φτερέψει στὸν τόπο τῆς τὴν ὑποψία, τὸ φανατισμό, τὸ πάθος καὶ τὸ μῖσος. Ἔτσι εἶχε κλείσει τὴ γενικὴ πόρτα τοῦ Θεοῦ. Κίτρινος ἀπὸ τὸ μῖσος περὶ πολὺ πρῖν, παρὰ τώρα πού ἦταν ἀρωστος, διαρκῶς βλοσυρός, κακόμοιτρος ἔβλεπε ὅλους καὶ ὅλα μὲ τὸ μάτι τοῦ μίσους, τοῦ κακοῦ, πού δὲ μπορεῖ νὰ διακρίνει τὴν ἀγάπη, τὸ ἀγαθὸ, τὸν Θεό.

— Βαί κοροπάττιν, ἐσυνέχισεν ὁ συνομιλητῆς μου, ὑπονοῶντας, ὅτι γιὰ τοὺς τέτοιους τὸ ἀποτελεσματικότερο φάρμακο εἶναι τὸ ξύλο.

Ἡ ἀποψη τῆς κυριολεξίας τοῦ κοροπατσιοῦ εἶναι κοινὴ στὸ λαὸ μας—ἐννοῶ τὸν πραγματικὸ λαὸ, τὸν ἄγνο, πού μένει ἀδιάφορος—πὺ πιστεύει, πὼς «τὸ ξύλον ἔβχην πού τὴν Παράδεισον» δηλαδή ἀπὸ τὸ σπῆτι τοῦ θεοῦ. Ἐγὼ πιστεύω περισσότερο στὴ συνεκδοχὴ τοῦ κοροπατσιοῦ, δηλαδή στὸ φόβο τοῦ θεικοῦ ξύλου, αὐτοῦ πού γιάτρεψε τὸ Στασῆ. Κι' αὐτὸ δὲν εἶναι καθόλου καινὰ δαιμόνια· τὸ κηρύττει ὁ σοφός Σολομών: «Ἄρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου». Καὶ σοφία μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν κατανόηση τοῦ Θεοῦ δὲ μπορεῖ νὰ γίνει.

ΧΡ. ΠΑΠΑΧΡΥΣΟΣ ΤΟΜΟΥ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Θ. Καλλίνικου: «Κυπριακή Λαϊκή Μούσα» (Λευκωσία—Κύπρου, 1951, σελ. 214).

Ἡ συλλογή αὐτὴ τοῦ κ. Καλλίνικου κυκλοφόρησε πρὶν ἀνοκτὸ καιρὸ καὶ λυποῦμαι πραγματικά, πὺ δὲ μπόρεσα νὰ γράψω γι' αὐτὴ νωρίτερα. Γιατὶ εἶναι μὰ ἐξαιρετὴ ἐργασία, πὺ ἀποτελεῖ ἀξιόλογη συμβολὴ στὸν τομέα τῆς μουσικῆς λαογραφίας τοῦ νησιοῦ μας.

Μιὰ ματιὰ μονάχα στὴ συλλογὴ μαρτυρεῖ τὸν μουσικὸ λαϊκὸ πλοῦτο, πὺ ὁ κ. Καλλίνικος, γυρνώντας ἐπὶ χρόνια ὄλο τὸ νησί, κατόρθωσε νὰ περισυλλέξει μὲ ἀληθινὴ στοργὴ καὶ ἀφυσίωση. Ἡ συλλογὴ περιέχει —ἐκτός ἀπὸ ἕνα κρητικὸ παρμένο ἀπὸ τοῦ Ἄ. Σιγάλα τῆ «Συλλογὴ Ἐθνικῶν Ἀσματῶν», Ἀθήνα, 1880—82—λαϊκὰ τραγοῦδια ἀπ' ὄλα τὰ μέρη τῆς Κύπρου σὲ βυζαντινὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ παρασημαντικὴ. Ὁκτὼ ἀπὸ τὰ τραγοῦδια αὐτὰ (ἀρ. 1, 2, 15, 20, 21, 22, 38 καὶ 45) ἔχουν ἐγγραφεῖ στὰ 1934 ἀπὸ τὸν ἴδιο, πόννα καὶ ἕνας ἱκανὸς λαϊκὸς τραγοῦδιστῆς, σὲ δίσκους His Master's Voice (ΑΟ 4000, 4001, 4002, 4003 καὶ 4004).

Ἡ συλλογὴ χωρίζεται σὲ τέσσερα μέρη Α': τραγοῦδια τοῦ «τραπεζίου», Β': τοῦ «τραπεζίου», τοῦ χοροῦ καὶ διαφόρα, Γ': τῆς σούσας, τοῦ γάμου, πομενικά καὶ τοῦ χοροῦ καὶ Δ': νανουρίσματα, μοιρολόγια, κωμικά, ποιητάρικα καὶ διάφορα. Δὲ μπόρεσα πολὺ καλά νὰ καταλάβω τὴ διαίρεση αὐτὴ, πὺ δὲ βοίσω πολὺ ἐπιτυχῆ. Οἱ «φωνές» λ.χ. μποροῦσαν νὰ συγκεντρωθοῦν μαζί, οἱ χορευτικὲς μελωδίες χῶρια, κλπ. Αὐτὸ, βέβαια, δὲ μειώνει τὴν πραγματικὴ ἀξία τῆς συλλογῆς, πὺ βοίσκεται κυρίως στὸν πολῦτιμο θησαυρὸ, πὺ περιέχει.

Πλείστα τραγοῦδια τῆς συλλογῆς παρουσιάζουν ξεχωριστὸ μελωδικὸ ἐνδιαφέρον καὶ μ' ἕνα γενικὸ τρόπο εἶναι ἀντιπροσωπευτικὰ τῆς Κυπριακῆς λαϊκῆς μουσικῆς. Ὁπως ἔγραφα, προλογίζοντας τὴ συλλογὴ, ἡ μελέτη τῶν μελωδιῶν, πὺ περιέχει, ἀπὸ ρυθμικὴ, τροπικὴ, μελωδικὴ, μορφολογικὴ καὶ γενικὰ μουσικοαισθητικὴ ἄποψη μπορεῖ νὰ ὑποδοθησθεῖ στὴν ἐξαγωγή συμπερασμάτων σχετικὰ μὲ τὴν αἰσθητικὴ τοῦ λαοῦ μας καὶ τὴ συγγένεια τῆς Κυπριακῆς μὲ τὴν ὑπόλοιπὴ ἑλληνικὴ λαϊκὴ μουσικὴ. Ἐνα ἀξιοσημείωτο λ.χ. γεγονός, πὺ ἔχει βασικὴ ἀξία, εἶναι ἡ ὑπεροχὴ σ' αὐτὰ τὰ τραγοῦδια τῶν

«ἀρχαίων» ἑλληνικῶν τρόπων. 57 ἀπὸ τὰ 82 τραγοῦδια εἶναι «τροπικά», δηλ. ἀνήκουν στοὺς ἀρχαίους διατονικοὺς τρόπους (κλίμακες) καὶ κυρίως τὸν ὑποδορικὸ (52 μελωδίες). Σὲ μερικὲς περιπτώσεις (κυρίως στὰ τραγοῦδια 43 καὶ 83) ἔναζει κατὰ περιεργὸ τρόπο τὸ «Σύστημα τέλειον ἀμετάβολον» τῶν ἀρχαίων, πὺ συναντοῦμε καὶ στὴν ὑπόλοιπὴ ἑλληνικὴ λαϊκὴ μουσικὴ (αὐτὸ γίνεται μὲ τὴν ἐναλλαγὴ τοῦ si φασ. μὲ τὸ si ὑφ. στὴν ἴδια ὀκτάβα ἢ στὸ τραγ. 43 τοῦ do δίσκ. μὲ τὸ do φασ.). Τὰ ὑπόλοιπα τραγοῦδια εἶναι στὸν μείζονα, σὲ χρωματικὲς καὶ σὲ μικτὲς σκάλες (ἢ παρουσιάζουν περιπτώσεις μετατροπῆς ἀπὸ ἕνα ἀρχαῖο τρόπο στὸ μείζονα ἢ σὲ χρωματικὴ σκάλα).

Σὲ παρόμοια περίπου ἀναλογία συναντοῦμε τὶς ἀρχαῖες κλίμακες στὰ τραγοῦδια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου, ὅπως καὶ γενικὰ ὄλης τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἡ διαπίστωση τοῦ ἴδιου φαινομένου καὶ στὴν κυπριακὴ ἔρχεται νὰ ἐναρμόσει κείνο πὺ ὑποστηρίζουμε στὸ βιβλίον μας «Ἡ νεοελληνικὴ λαϊκὴ μουσικὴ» (στὴν ἀγγλικὴ, σελ. 10), ὅτι οἱ «τρόποι» ἐξακολουθοῦν ὄχι μονάχα νὰ ζοῦν ἀζόμη στὴν αἰσθητικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀποτελοῦν τὸ ἐπιχρατέστερο ἐκφραστικὸ στοιχεῖο.

Μονάχα ἀπὸ τὸ παράδειγμα αὐτὸ μπορεῖ νὰ καταλάβει κανεὶς τὴ μουσικὴ καὶ ἐθνικὴ μαζί σημασία αὐτῆς τῆς συλλογῆς. Ἐπὶ πλέον ἡ ἐμφάνιση τῆς δέχεται ὅτι εἶναι ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη μᾶς ὄσο τὸ δυνατὸ πληρέστερης συλλογῆς τῆς Κυπριακῆς λαϊκῆς μουσικῆς, κυρίως σὲ δίσκους. Εἶναι καιρὸς οἱ ἀρμόδιοι, καὶ κυρίως ἡ Ἐκκλησία, νὰ ἐνδιαφεροθοῦν καὶ νὰ νιώσουν, ὅτι μιὰ πλήρης συλλογὴ τῶν κυπριακῶν λαϊκῶν τραγοῦδιῶν, ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τους καὶ ὁ καταποτισμὸς ἐνὸς εἰδικοῦ ἀρχείου μὲ ἀρτίαν δισκοθήκην ἀποτελοῦν ἐπιτέλεση ἐνὸς ἐθνικοῦ καθήκοντος.

Σ Ο Λ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

Γαλάτειος Σαράντη: «Τὸ Βιβλίον τοῦ Γιοάννης καὶ τῆς Μαρίας». Ἀθήνα, 1952. Σελ. 133.

Τραγικὴ ἦταν ἡ ζωὴ τῶν Ἑβραίων καὶ στὴν Ἑλλάδα κάτω ἀπὸ τὴν ἀπάνθρωπὴ Γερμανικὴ κατοχὴ, ὅπως καὶ ὄπου ἄλλου ἢ μοῖρα των τοὺς ἔφερε ἀντιμέτωπος μὲ τοὺς Γερμανοὺς. Ἐνα μικρὸ κομμάτι τῆς τραγωδίας αὐτῆς παρουσιάζεται δελεῖα καὶ διακριτικὰ, σὺν τὸν περιθώριον τῆς κύριας ἱστορίας, στὸ βιβλίον

αυτό της Γαλάτειας Σαράντη—τό πρώτο έργο που διαβάσω με θέμα από τις λεπτεπίετες των Έβραίων της Ελλάδας κατά τον τελευταίο πόλεμο.

Μιά εβραϊκή οικογένεια καταφεύγει από την Αθήνα σε μία πόλη της Πελοποννήσου όπου βρίσκει άσυλο φιλικό στην κλινική ενός γιατρού ως την άπελευθέρωση της Ελλάδας.

Τό θέμα όμως αυτό είναι μονάχα ό σκελετός, ή καλύτερα, ή άφορμή του έργου, μολονότι συχνά θίγεται τό γενικό εβραϊκό πρόβλημα, και μερικές σελίδες είν' άπεφορμένες στην περιγραφή της άθλιας τραγωδίας έξαξοσίον τώσων Έβραίων από τή Ερτάνησα, πού οι Γερμανοί τούς έσφραναν κοπαδιαστά στο άγνωστο, πενασμένους, άρωστοις και έξουθενωμένους. Τό κύριο θέμα του βιβλίου είναι τό παρουσίασμα της ψυχικής εικόνας του γιατρού, της Μαρίας —ένός λεπταίσθητου αλλά και δυνατού ανθρώπου, πού δοκίμασε ποικίλες χαοές και λύπες στη ζωή της μέσα από τή αντίθετικά στάδια πού πέρασε σε διάφορα περιβάλλοντα και κάτω από διάφορες επιδροσείς, έξωτεριχές κ' έσωτεριχές. Είναι μία κοπέλλα πού μέστωσε με τή δοκιμή του καλού και του κακού, με τή πιζή πείρα της ζωής, πού τή δέχτηκε μ' όλοσ τούς πόρους του κορμού και της ψυχής της άνοιχτούς, και πού γι αυτό είναι τώρα έτοιμη για μεγάλες θυσίες χωρίς ένδοιασμούς. Η μεγάλη δοκιμασία της γίνεται καθαρτήρια φλόγα, μόχλος άνηρωτικός και πηγή δύναμης και δράσης.

Είναι της Μαρίας τήν ιστορία πού διαβάσουμε, είναι τήν ψυχικήν εικόνα της πού βλέπουμε σ' άλληλάλληλα στάδια της εξέλιξης της. Οι άλλες μορφές ύποχωρούν στο βάθος ή μόλις θαμτογράφονται: κι αυτός άζομη ό Γιοχάνες, πού μοιράζεται μαζί της τόν τίτλο του βιβλίου. Η καρδιά της Γαλάτειας Σαράντη καταλαβαίνει και νόθει και έρμηνεύει καλύτερα τή γυναίκαία ύπoσταση της Μαρίας—και σ' αυτήν έδωσε όλη της τήν προσοχή. Η τραγωδία τών Έβραίων, ή τραγωδία της Ελλάδας, ή ζωή τών άλλων προσώπων, άποτελούν μόνο τό φόντο της άφήγησης, τό άναγκαίο φόντο πάνω στο όποιο παρουσιάζεται έκτυπη ή έσωτεριχή κ' έξωτεριχή ζωή της Μαρίας.

Υπάρχουν πολλή τρυφερότητα άνθρωπική και πολλές στοχασμούς στο σεμνό αυτό έργο. Όσο κι άν φαίνεται πως δέν προχωρεί στο βάθος ή άνάλυση όλων τών χαρακτήρων, όμως λίγες γραμμές είναι άρκετές για νά δείξουν τή κύρια στοιχεία των και τή καίρια σημεία των, ώστε

νά πλαισιώνουν φυσικά και με νόημα συννεχτικό τόν κεντρικό τύπο. Η Γαλάτεια Σαράντη τό κατορθώνει αυτό ήρεμα, με πολλή διάκριση και με σύγουρο χέρι.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΞΗΣ

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Άπ. Ζορμπά: «Ατσάλινος Πύργος». Θέατρο «Μαγικό Παλάτι». Τρίτη, 28 Οκτωβρίου 1952.

Οί μεγάλες και ήρωϊκές πράξεις, στην ιστορία της άνθρωπότητας, πάντοτε χοησίμευσαν σάν ή σπουδαιότερη άπαρχή της έμπνευσης και της δημοσιογίας. Άν δέν ύπληρχαν τή Τροϊκή κατοσθόματα και οι Περσομάχα, ό Μέγας Άλέξανδρος και ό Βιζαντινός θοιάμβος, ό Κασλομαγνος ή ό Γουλιέλμος Τέλλος, δέν θα άντηχούσαν ποτέ οι ύμνοι και τή τραγοδία τών μελοδών, τών σαλτιμπάκιων και τών τροβαδούρων γύρω από τή τραπέζια τών συμποσίων, στις λαϊκές γιορτές και τους πανηγυρισμούς. Η λεβεντία ύπληξε πάντοτε ή πηγή, από όπου άνάβλυσαν οι χείμαρροι τών ήρωϊκών ποιητικών παραδόσεων όλων τών λαών, είτε σάν προσωπικές δημοιογίες, είτε σάν δημοιογίες της άνόνημης λαϊκής μάζας.

Στήν Ελλάδα, όπou ό ήρωϊσμός διαμορφώθηκε σε ήθιζό κανόνα ζωής, είναι φυσικό οι πράξεις αυτές νά διεγείρουν περισσότερο τήν καλλιτεχνικήν έμπνευση και ν' άποτελούν τή βάση της έθνικης πνευματικής δημοιογίας, μιας δημοιογίας πού στην τελευταία της άνάλυση άποτελεί έναν ύπέροχο ύμνο του πνεύματος και τών αγώνων της Φυλής.

Ένας τέτοιος ύμνος είναι και τό δράμα του Άπ. Ζορμπά ό «Ατσάλινος Πύργος», ό όποιος έχει τουτό τό πλεονέκτημα, ότι ό συγγραφέας του έζησε και ζυμώθηκε με τή πράγματα και τή πρόσωπα πού περιγράφει. Γι' αυτό και ό «Ατσάλινος Πύργος» δέν είναι άπλως μία έξώδεση άναπαράσταση, πού γεννά έπίπλαστα συναισθήματα, αλλά και τό βαθύ πού συγγενεί άναπαλάθοντας κ' άνασυνθέτοντας τό χορμα και τόν τόνο της μεγάλης εκείνης εποποιίας.

Οί τρεις πράξεις χωρίζουν τό έργο σε τρία βασικά μέση: Η οικογενειακή ζωή, κατά τήν πολεμική περίοδο, στην πρώτη πράξη, τό μέτωπο, στη δεύτερη, ή φυλακή, στην τρίτη.

Στήν πρώτη πράξη κυριαρχεί ή μορφή του γέρο-Λήμου. Ό συναισθηματικός του τόνος, οι σκέψεις πού τόν πλημμυρίζουν, κάθε του ένεργεια ή κίνηση έ-

χουν μιὰ καθολικότητα, πού ἐπηρεάζει όλα τὰ ἄλλα πρόσωπα. Φοβερός στήν ὀργή του, μεγαλόπρεπος στή γαλήνη του, ἀλύγιστος στὸν πόνο του καὶ θριαμβευτικός στή χαρά του, ὁ λεβεντάνθρωπος αὐτὸς τῆς Ρούμελης γεμίζει τὴν πράξη δλόκληρη. Τὰ ἄλλα πρόσωπα, πού κινούνται γύρω του, ὑπογραμμίζουν τὸ καθένα χωριστὰ ἕνα διαφορετικὸ τύπο ἀνθρώπου, πλέκοντας ἕνα ἠθογραφικὸ δίχτυ μὲ ἀλληλοδιαδεχόμενες σκηνές, πού συμπληρώνει τὴν ὅλην εἰκόνα. Τὰ δύο παιδιά του, ὁ Γιῶργης κ' ὁ Ἀλέκος, οἱ ἥρωες τῆς νέας γενιάς, ἡ κορὰ-Διαμάντω, ἡ καλὴ νοικοκυρὰ ἀλλὰ καὶ ἡ κουσσοπούρα τοῦ χωριοῦ, ὁ Ἀγκυρᾶς, ὁ συμφεροντολόγος, οἱ δὺο κοπέλλες ἡ Μαρία κ' ἡ Λενιώ, τύποι τῆς γήσινας ἐλληνίδας, τέλος ὁ Γιάννης, τὸ καλλιπάραι μὲ τὰ ἀγνά καὶ καθαρά αἰσθήματα, μὲ τὴ θαυμαστὴ παροησία.

Μετὰ ἐσχόμαστε στή δεύτερη πράξη, ὅπου τὸ ἥρωϊκὸ στοιχεῖο δεσπόζει πραγματικά. Μὲ ρεαλιστικὸ τρόπο ὁ συγγραφέας ἀναπαριστᾷ τὶς διαφορὲς σκηνές τοῦ μετώπου. Δυὸ ἀντίποδες ξεχωρίζουν ἐδῶ. Ὁ Σουρτοῦκος κ' ὁ Μίμης. Ὁ πρῶτος ἕνας γλεντιῆς φαντάρης, μὲ μιὰ ἐξωτερικὴ ἐλαφρότητα, πού στὸ βάθος δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ θεομὸς ζῆλος κ' ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα, κ' ὁ ἄλλος ἕνας καλλιτέχνης γεμάτος ἀνθρωπιστικὰ αἰσθήματα, πού ἐξωτερικεύονται σὲ δειλία, στὸν ὅποιον ὅμως ἡ μοῖρα ἐπιφυλάσσει τὴν πῶ μεγαλειώδη μεταβολὴ καὶ τὸν ἥρωϊκώτερο θάνατο. Σ' ὅλο τὸ διάλογό τους διεξάγεται μιὰ πάλη μεταξὺ τῆς ξεγνοιασιάς καὶ τῆς δειλίας μεταξὺ τῆς σκληρότητας καὶ τῆς οὐμανιστικῆς ἀντιμετώπισης τῆς ζωῆς. Ἡ πλάστιγγα φαίνεται νὰ μὴ κλίνει πρὸς καμμιὰ διεύθυνση, ὅταν γέρνει ξαφνικὰ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Σουρτοῦκου, κατόπιν τῆς ἥρωϊκῆς ἀπόφασης τοῦ Μίμη «νὰ πεθάνῃ καὶ αὐτὸς γιὰ νὰ ζήσουν οἱ ἄλλοι λεύτεροι». Μέσα στὶς λίγες αὐτὲς λέξεις ἀνικατοπρὶζεται τὸ πνεῦμα, δλόκληρου τοῦ δράματος.

Στὴν τρίτη πράξη δίδεται μιὰ εἰκόνα κατοχῆς μὲ τὸς ἥρωϊκοὺς ἐπιρροῶν τῆς ἀντίστασης, ἀλλὰ καὶ τὸς ταπεινοὺς ἐθνοπροδότες. Καὶ ἀκολουθεῖ ἡ λύτρωση, ἡ κάθαρση, μὲ τὴν κατίσχυση τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Οἱ ἠθοποιοί, ἐπαγγελματίες κ' ἐρασιτέχνες, ἔπαιξαν μὲ πολλὴ κατανόηση τοὺς ρόλους τους, καὶ μόρφωσαν ἕνα ἱκανοποιητικὸ καλλιτεχνικὸ σύνολο.

ΝΙΚΟΣ ΡΟΛΑΝΔΗΣ

ΟΙ ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Ἡ ἐκθεση ἔργων τοῦ κ. Γ. Κισσονέργη.

Ἡ αἴθουσα τῆς Πνευματικῆς Ἀδελφότητος, δὸς Τρικοῦτη, φιλοξένησε, πρὶν λίγες μέρες, τὴν ἐκθεση ἔργων τοῦ ζωγράφου κ. Γ. Κισσονέργη. Πολλὸ φοβόμα, ὅτι ἡ ἐκθεση αὐτὴ, μ' ὅλα τὰ καλά καὶ ἀξιόλογα ἐκθέματά της, δὲν εἴκασε ἀνάλογα τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινού κ' αὐτὸ εἶναι γιὰ φέτος μιὰ θλιβερὴ διαπίστωση. Δὲ ἔξορι κανεὶς πού ν' ἀποδώσῃ τὸ γεγονός, καὶ ἴσως δικαιολογημένα θὰ πρῆν ν' ἀναζητήσῃ παραλείψεις στὴν ὀργάνωση.

Ὡστόσο ἡ ἐκθεση τοῦ κ. Κισσονέργη εἶναι ἕνα σημαντικὸ καλλιτεχνικὸ γεγονός καὶ γιὰ τὸν πολὺ κοινὸ, πού ἔζησε τὴν ζωγραφικὴν ἐργασία τοῦ καλλιτέχνη, καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, πού πρῆπει νὰ πῆ δυὸ λόγια δίκαια γιὰ τὸν κάθε τεχνίτη πού ἐργάζεται μὲ εὐσυνειδησία καὶ συνέπεια τὸν δύσκολον ἀγῶνα τῆς ζωγραφικῆς ἐπιβίωσης στὴν Κύπρο.

Εἶναι ὁ κ. Κισσονέργης ἀναγνωρισμένα ἕνας ἀπὸ τοὺς λίγους πρωτοπόρους τῆς ζωγραφικῆς στὴν Κύπρο, πού ἐργάστηκε μὲ ἐπιμονὴ καὶ πίστη στοὺς χαλεπότερους καιροὺς χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν ἀγῶνα. Χρόνια εἰδίδαζε ζωγραφικὴν στὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς Λευκωσίας, καὶ μάλιστα στὴν περὶ κορυφωμένην περίοδο τῆς Κυπριακῆς ζωῆς κράτησε τὴν μοναδικὴν φλόγα ἀναμμένη. Ἀπὸ τὰ δικά του χέρια ξεπήδησαν οἱ πρῶτοι τολμηροὶ νέοι, γιὰ νὰ δημιουργήσουν τέχνη στὴν Κύπρο.

Οἱ καλλιτεχνικοὶ προσανατολισμοὶ τοῦ κ. Κισσονέργη εἶναι ἡ νοικοκυρεμένη καὶ ἥσυχη ἐργασία μιᾶς γενεᾶς ἐλλήνων καλλιτεχνῶν, ὅπως τῶν ἀδελφῶν Γεραλῆ, Χοιστοῦη, Λαζαοῆ, καὶ ἄλλων πού περὶ πολλὴ ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν ἠθογραφίαν, νομίζομεν ὅμως ὅτι ὁ κ. Κισσονέργης πολὺ νωρὶς βρῆκε τὰ ἀπολύτως προσωπικά του στοιχεῖα, μὲ τὴν θεομὴ του ἀφοσίωση στὴν Κυπριακὴν ζωὴ. Ζωγραφίζει μὲ φρόνηση καὶ λεπτὴν ἐπιμέλεια τὰ ἀγαπητὰ του θέματα, χωριάτες καὶ χωριάτισσες μὲ γραφικὰ κοστοῦμα, σκηνές ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴν ζωὴν, μοναχοὺς, δεοβιβάδες, καὶ ἀπὸ τὴν ζωὴ τῆς παλιᾶς Λευκωσίας, τὰ παλιὰ της κτίρια, μὲ ἕνα αἰσθητὰ νοσταλγία, καὶ τὰ παλιὰ της σοκάκια μὲ τὴν ἔντονη ἀνατολικὴν νότα τους, μὲ τὶς Τούρκικες φιογούρες νὰ ξεπροβάλλουν ἀπὸ παντοῦ.

Βρίσκει κανείς σε πολλές ύδατογραφίες του κ. Κισσονόργη—με πολλήν ἀγάπην, ἐπιμέλεια καὶ λεπτότητα δουλεμένες—μιὰν ποιότητα ποῦ ἀρχίζει πλέον νὰ σπανίξη στὴ σημερινήν ζωγραφική. Δὲν θὰ πῶ γιὰ τὸν ὄγκο τῆς ζωγραφικῆς ποῦ σκόρπισε χρόνια καὶ χρόνια στὴν Κύπρο, στὴ Λευκωσία καὶ ἀλλοῦ. Ὑδατογραφίες, ὅπως ἡ 49 «Ναὸς τῆς Ἀγ. Σοφίας Λευκωσίας» μὲ μιὰν ἐνιαία ἀρμονία στὸ γκριζο μὲ τόσο συμπαγὴ ἐκτέλεση, τὸ φωτεινὸ τοπίο τῆς «Μονῆς Χρυσοστόμου» ἀριθ. 55, τὸ «Ἐσωτερικὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀρακῆ», μὲ τόση λεπτὴ θέρημ ζωγραφισμένο, 3 ὑδατογραφίες ἀπὸ τὴν Κερύνεια, ἡ «Ἀζανθοῦ», τὸ 46 «Λευκωσία», οἱ «Ψαράδες» του, τὸ «Πορταῖτο ἐνὸς γέροντος» κ' ἄλλα πολλὰ δίδουν τὸ μέτρο τῆς εὐαισθησίας τοῦ κ. Κισσονόργη.

Ἡ ζωγραφικὴ τοῦ κ. Κισσονόργη εἶναι ἀξία κάθε ἐκτίμησης.

T. ΚΑΝΕΟΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Hermann Alfred Sigg.

Εἶναι πάντα χαρὰ καὶ αἰσθητικὴ συγκίνηση νὰ στέκεσαι μπροστὰ σ' ἕνα ἄριστο, σ' ἕνα ὀλοκληρωμένον ζωγραφικὸ ἔργο, νὰ τὸ χαιρέσαι πρῶτα σὰ σύνολο, σὰ μιὰ γενικὴ προσφορά στὴν τέχνη κ' ὕστερα, ἐξευνώνοντας κάθε πίνακα ἐξεχειριστά, σὰ σύνθεση, σὰ σχέδιο καὶ σὰ χρῶμα, νὰ τὸ βρίσκεις ἀκόμα πῶ ὠραῖον ἀπ' ὅτι σοῦ φάνηκε μὲ τὴν πρώτην ἐντύπωση.

Αὐτὴ τὴν πληρὴ ἱκανοποίηση, τὴν ἐνοιῶσα μπροστὰ στοὺς 48 μεγάλους πίνακες τοῦ Ἑλβετοῦ ζωγράφου Ζίγγ, στὴν ἐκθεση ποῦ ἔδωσε στὸ Ζάππειο στῆς 15 Ὀκτωβρίου, μὲ τὴν προστασία τῆς Ἑλβετικῆς Πρεσβείας τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ Χέρμαν Ἀλφρεντ Ζίγγ, παρὰ τὸ νεαρόν τῆς ἡλικίας του, εἶναι ἕνας φημισμένος ζωγράφος, γνωστός καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς πατρίδας του κ' οἱ ἐκθέσεις του προκαλοῦν πάντα εἰνοϊκὰ σχόλια κ' ἐγκωμιστικὰς κριτικὰς τῶν εἰδικῶν.

Αὐτοδίδακτος στὴν ἀρχὴ, μαθητὴς ἔπειτα τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν τῆς Ζυρίχης καὶ τῆς Ἀκαδημίας André Lhote στὸ Παρίσι, κατορθώνει ν' ἀφομοιώσει γρηγορὰ τὰ διδάγματα τῶν δασκάλων του καὶ νὰ παρασιαστῆι ἀμέσως μὲ μιὰ προσωπικὴ ἐργασία τέτοια, ποῦ νὰ ἐπιτύχει νὰ πάρει πολὺ νοερί,

στὰ 25 τὸν χρόνιο, τὸ μεγαλύτερο βραβεῖο τέχνης τῆς Ἑλβετίας.

Στὴν Ἑλλάδα ἐρεχεται γιὰ πρώτη φορά, ἐκπληρώνοντας ἔτσι ἕνα παλιὸ του ὄνειρο, νὰ δεῖ ἀπὸ κοντὰ τὰ μνημεῖα τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος μὲ τὴ λιτὴ γραμμὴ τους, ποῦ τόσο ταιριάζουν μὲ τὴ λιτότητα τοῦ δικοῦ του ἔργου, καὶ ταυτόχρονα νὰ ἐμπνευστῆι καὶ νὰ ζωγραφίσει κάτω ἀπὸ τὸ ἐκτυφλωτικὸ φῶς τοῦ Ἑλληνικοῦ οὐρανοῦ.

Ὁ Ζίγγ εἶναι ἕνας «κολορίστας», ἕνας λυρικός τοῦ χρώματος, ποῦ ἔχει σὰ βάση του τὸν ἱμπρεσιονισμό. Ἀπ' ἐκεῖ ξεκινάει. Αὐτὲς εἶναι οἱ πρῶτες πηγές του. Μὰ δὲ σταματᾷ στὸ δρόμο τοῦ ἱμπρεσιονισμοῦ. Προχωρεῖ σὲ νέες σφαίρες γιὰ νὰ βρεῖ αἰσθητικὴ συγκίνηση ἀκόμα καὶ στὸν ἠμιτιβισμό, ὅπως στὸ ἔργο του: «Ἡ Πλατεία τῆς Ταορμίνας στὴ Σικελία» μὲ δυὸ διαστάσεις, ἡ καὶ σ' ἕνα συμβολικὸ μυστικισμό, ἀνάερο καὶ φευγαλέο, ὅπως στὸ θαυμάσιο «Τὸ μυστικόν», ποῦ οἱ δυὸ φηγοῦρες πλέωνται σ' ἕνα θαμπὸ σύνολο, μ' ἕνα πράσινο ἀπαλὸ χρῶμα χυμένο στὰ δυὸ σώματα. Ὑπάρχει μεγάλος συνασθηματικὸς τόνος στὰ περισσότερα ἔργα του καὶ τὰ τοπία του εἶναι ἑσπάρματα τῆς ἀνήσυχης ψυχῆς του ποῦ ζητᾷ νὰ ἐκφράσῃ τὸ πάθος του γιὰ τὴ φύσιν καὶ τὸν ἄνθρωπο.

Πολλοὶ βρίσκουν στὰ ἔργα τοῦ Ζίγγ ὁμοιότητες μὲ τὸν Μπονάρ. Εἶναι πολὺ πιθανόν. Ἀλλὰ ὁ καλλιτέχνης μας δὲν μμεῖται κανένα, ἀκολουθώντας μόνο τὸ δικό του ὁρμέφυτο, ἀποτυπώνει στὸ πανί του μὲ δύναμιν καὶ τόλμην ἀξιοθαύμαστη καὶ μὲ ἀποφασιστικὴ πνευλιὰ τις ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ ὑπαίθρου ἔτσι ὅπως τοῦ δόθηκε μὲ τὴν πρώτη ματιὰ τὸ τοπίον (ὅπως στὰ ὠραία ἔργα του ἀπὸ τὴ Σικελία).

Καθε πίνακας τοῦ Ζίγγ εἶναι καὶ μιὰ σύνθεση. Σπάνια ζωγραφίζει τὴ γραφικότητα τοῦ τοπίου, ποῦ θὰ τοῦ χρησιμεύσει μονάχα σὰ φόντο, σὰν πλαίσιο τῆς σύνθεσης του μὲ τὸν ἄνθρωπο, ποῦ βρίσκεται στὸ πρῶτο πλάνο. Γιατὶ ὁ Ζίγγ προσπαθεῖ ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχει ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὴ φύσιν, μὲ τὴ γῆ ποῦ τὸν γέννησε.

Οἱ ἄλλες ἐκθέσεις.

Ἡ «Ἑλληνικὴ Θάλασσα Ἐνοσις», διοργάνωσε στὴν αἴθουσα τοῦ «Παρασσοῦ» μὰ ἐκθεση ζωγραφικῆς παλιῶν καὶ νέων θαλάσσιωγράφων καὶ συνεκέντρωσε ἐκεῖ πάρα πολλοὺς πίνακες ἀπὸ δημόσιες καὶ ἰδιωτικὰς συνακοθήκες. Ἐτσι

πλάι στον Άλταμούρα, τὸ Χατζή, τὸ Βολονάκη, τὸ Νικηφόρο Αὔρα, τὸ Νικόλαο Αὔρα, τὸν Προσαλεύτη κ.ά. ὑπάχουσαν καὶ πολλοὶ σύγχρονοι ζωγράφοι ποὺ καταπιάστηκαν μὲ θαλασσινὰ θέματα. Τὸ μάτι ὅμως τοῦ θεατῆ μένει κωφωμένο σ' ἓνα μοναδικὸ πίνακα τοῦ Κ. Παρθένου «τὸ λιμάνι τῆς Καλαμάτας» (ἔργο τοῦ 1914) ποὺ εἶναι μιὰ συμφωνικὴ ἁρμονία σ' ἓνα πράσινο χροῖμα.

— Στὸν «Παρουασσό» ἐπίσης ἔγινε μιὰ μικρὴ ἔκθεση (32 ἔργων) τοῦ Δ. Δαρζέντα (λάδια καὶ τέμπλερες), ποὺ ἔχουν καὶ ζωγραφικὴ ποιότητα καὶ διακοσμητικὴ χάρι. Οἱ τέμπλερες του ἀπὸ τὴν Ἰδρα καὶ τὰ λάδια του ἀπὸ τοπία τῆς Ἀττικῆς ἔχουν πολλὴ πρωτοτυπία καὶ ποιητικὴ ἀτμόσφαιρα.

Διάφορα νέα.

Ἡ Ἑθνικὴ Ἑταιρεία Λογοτεχνῶν, δεξιόθιζε στὸ «Ἀβέροωφ» τὸ μεγάλο ζωγράφο καὶ χαρακτῆ Δ. Γαλάνη καὶ τὴν Κυρίαν κ. Μαρίαν Ἰωάννου. Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἑταιρίας Στρατῆς Μυριβήλης σ' ἓνα σύντομο λόγο του ἐπέλεξε τὸ ἔγκωμιο τοῦ Γαλάνη ποὺ τιμᾷ τὸ Ἑλληνικὸ ὄνομα στὴν Γαλλία καὶ τῆς κ. Ἰωάννου γιὰ τὴν ἐθνικὴ τῆς δόξα στὴν Κύπρο. Ἡ κ. Ἰωάννου ἀπάντησε μὲ πολλὴ συγκίνηση. Ἀκολούθησε ἀπαγγελία ποιημάτων ἀπὸ τοὺς Κλαῦδιο Μαρίνα, Ἰωάννα Μπουκοβάλλα—Αναγνώστην, Σπ. Παναγιωτόπουλο, Μ. Ἰωάννου καὶ Τ. Φραγκοῦδη. Οἱ διὸ τελευταῖοι ἀπαγγέλλαν Κυπριακὰ ποιήματα τοῦ Λιπέρκι καὶ τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη.

Τ.Μ.Φ.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Τὸ ἐφετινὸ βραβεῖο Νόμπελ —γιὰ τὴ φιλολογία— ἀπονειμήθηκε στὸ Γάλλο μυθιστοριογράφου Φρανσουά Μωριάκ. Ὁ Μωριάκ γεννήθηκε τὸν Ὀκτώβρι τοῦ 1885 στὸ Μπορνὸ τῆς Γαλλίας, κί' ἀσχολήθηκε μὲ ὅλα σχεδὸν τὰ εἶδη τοῦ ἐντεχνίου λόγου —δοκίμιο, κριτικὴ, ποίηση— ἰδιαίτερα ὅμως μὲ τὸ μυθιστόρημα. Μερικὰ ἀπὸ τὰ γνωστότερα ἔργα του εἶναι: *L'Enfant chargé de chaînes* (1913), *La Robe prétexte* (1914), *Le Châir et le Sang* (1920), *Le Baiser au lèpreux* (1922), *Le Fleuve de feu* (1923), *Genitrix* (1923), *Le Désert de l'amour* (1925), *Thérèse Desqueyroux* (1926), *Préséances*, *Ce qui était perdu* (1930), *Le Noeud de Vipères* (1932), *Le Mystère Frontenac* (1933), *La Fin de la Nuit* (1935), *Les Anges Noirs* (1936), *Les Chemins de la Mer* (1938), *Plongées* (1938) κ.ά.

— Στις 28 τοῦ Ὀκτώβρη ἀνεβάστηκε ἀπὸ ὄμιλο ἐρασιτεχνῶν καὶ ἐπαγγελματιῶν ἠθοποιῶν στὸ «Μαγικὸ Παλάτι» τὸ δράμα τοῦ κ. Ἀπ. Ζορμπά «Ἀτολλίνος Πύργος».

— Στις 17 Νοεμβρίου μίλησε στὴ σειρά διαλέξεων τῆς Πνευματικῆς Ἀδελφότητος ὁ κ. Κλεάνθης Γεωργιάδης μὲ θέμα «Ἀφροδίτη, ἡ Παφία».

— Στις 18 Νοεμβρίου ἀνεβάστηκε στὴ σκηνὴ τοῦ «Μαγικοῦ Παλατιοῦ» ἡ Δράκαινα τοῦ Δημ. Μπόρη. Ἡ πρωταγωνίστρια κ. Κυπρούλα Εὐαγγελίδου ἐδημιούργησε ἓνα ἀπὸ τοὺς καλύτερους ρόλους τῆς.

— Στις αἰθούσες τοῦ Ἐκδρομικοῦ Συνδέσμου Λευκωσίας ὀργανώθηκε ἀπὸ 22—30 Νοεμβρίου ἔκθεση ἔργων ζωγραφικῆς τοῦ κ. Φώτη Τσακίρη.

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Στίλβωνες Π. Κυριακίδου: Ἐπίκαιρα διδάγματα ἐκ τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, «Μακεδονικὴ Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη». Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη, 1952.

Νικολάου Ἀνδριώτη: Ἡ γλῶσσα καὶ ἡ Ἑλληνικότητα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων. «Μακεδονικὴ Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη». Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη, 1952.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Στὸ ποίημα «Ε λ λ α β α» τοῦ κ. Γ. Α. Μαρκίδη, ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ περασμένον τεῦχος (ἀρ. 209) τῶν «Κυπρ. Γραμμάτων», στὴ δωδεκτὴ στροφῆ (σελ. 346) ἀντί: «κι' ὡς κείνο θρμηματίζεται μὲ ἀνενοῦσαι...», νὰ διαβάσεται: «κι' ὡς κείνο θρμηματίζεται κί' ἀνενοῦσαν...». Καὶ στὴν 32α στροφῆ (σελ. 347), ἀντί: «σ' Ἐσέαν ἀκουμπώντας», νὰ διαβάσεται: «σ' Ἐσέαν ἀκουμπώντας».

Σ. Ὁ ρ φ α ν ὀ ν, Μόρφου: Στὰ τραγούδια σας διαφαίνεται μιὰ θαθεῖα σκέψη καὶ μιὰ ἐπιμονὴ ἀναζήτηση. Ὑστεροῦν ὅμως στὸν ποιητικὸν τρόπο τῆς ἔκφρασης. Ἐχετε πνοή. Δοκιμάστε καὶ στείλετέ μας καὶ πάλι.—Μ. Κ α λ ο ζ ὠ η ν, Λάρνακα: Τὸ «Κλέφτικο» εἶναι στιχουργικὰ ἀφορμὴ, ἀλλὰ πολὺ φιλολογικὸ, χωρὶς νὰ προβάθει τίποτε στὸ θέμα. Τὸ «Διενεῖς» ἔχει μετρικὰ λάθη. Δοκιμάστε νὰ τὸ ξαναγράψετε.—Α. Ἰ α κ ω ε ἰ δ η ν, Ἀθῆναι: Ὁ «Χαλασμένος κόσμος» ἔχει στρωτὸν ὄψος. Ἡ συννεχὴς ὅμως ἐπανάληψη συγκρούσεων καὶ ἀνίσων παλληκαρασμῶν, κατὰ τρόπον μάλιστὰ κῆπος δημοσιογραφικόν, κἀμὲι τῆς διήγησης μονότονου καὶ ἀχρημῆ. Ὁ σκηνὴς δὲν περιγράφονται ζωντανά. Καὶ τοῦτο, γιὰτι μᾶς λείπει ἡ πείρα αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Ἐγχεῖ ὡστόσο ἰκανότητες, φροντίσε νὰ τὶς ἀναπτύξεις σὲ θέματα ποὺ κατέχεις καλύτερα.—Α. ν ὠ ν υ μ ο ν: Δὲν κρίνουμε συνεργασίας, ποὺ στέλλονται ἀνώμα.—Σ. Ἐ λ λ η ν α ν, Πάφου: Ὑστεροῦν ἀπὸ στιχουργικῆς ἀπόψεως. Διαφαίνεται μιὰ ἀνεπιτυχὴ προσπάθεια συνδυασμοῦ παλαιῶν καὶ νέων μέτρων. Ἐχουν ὡστόσο ἀρκετὲς ἀρετές.—Ρ. Χ ρ ι σ τ ο φ ἰ δ η ν, Λεμεσό: Τὸ σονέτο σας καλὸ. Θὰ δημοσιεύθῃ μὲ τροποποιημένα τὰ δύο τελευταῖα τρίστιχα. Ἡ δημοσίευσή του ὅμως θ' ἀργήσει, γιὰτι περιμένουν σείρα 500 περίπου ἔγκριθέντα ποιήματα!—Δ. Κ ο ν ι ὠ τ η ν, Κονιά: Τὸ «Παράπονο» εἶναι ἀρρυθμικόν, παρὰ τὸ ποιητικὸν γίγος ποὺ τὸ διατηρεῖ.—Δ. Σ ῶ ἠ ο ν, Λευκωσία: Τὸ «Μελαγχολία» πολὺ κατώτερον ἀπὸ ἄλλα ποὺ μᾶς στείλατε.—Τ ὠ ν η ν Μ ε λ ἄ ν, Λεμεσό: Τὸ «Ἀπάνω ἀπὸ τὸ προσκεφάλι τοῦ Ρολάνδου» καλὸ θὰ δημοσιεύθῃ.